

**T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**İSTİHDAM YARATMAYAN BÜYÜMENİN ANALİZİ
ANALYSIS OF JOBLESS GROWTH**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mehmet Tahsin BAYRAM**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mehmet DURKAYA**

GİRESUN, 2021

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 22.06.2021 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Mehmet Tahsin BAYRAM'ın İstihdam Yaratmayan Büyümenin Analizi başlıklı tezini incelemiş olup aday 08.07.2021 tarihinde, saat 13:00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Prof. Dr. Mehmet DURKAYA	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Nedim DİKMEN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Nadide HÜSNÜOĞLU	

ONAY**...../...../2021**

Prof. Dr. Güven ÖZDEM
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**İstihdam Yaratmayan Büyümenin Analizi**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin kaynaklarda gösterildiği ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Mehmet Tahsin BAYRAM

HAZİRAN 2021

ÖNSÖZ

Çalışmada ekonomik büyümenin, istihdam ve işsizlik ile olan ilişkileri araştırılmıştır. Bu kapsamda bazı ekonomilerde büyüme oranının artmasına rağmen istihdamın artmaması nedeniyle istihdam yaratmayan büyümenin analizi yapılmıştır. Bu kapsamda Türkiye ve dünyadaki büyüme ve istihdam ilişkileri değerlendirilmiştir.

İstihdamsız büyüme olgusu ekonomiler için önemli bir sorundur. Bu nedenle büyüme ve istihdam politikaları yeniden gözden geçirilmelidir.

Tez konusunun seçiminde, tez çalışmam süresince hiçbir zaman emeğini ve desteğini benden esirgemeyen, danışman hocam değerli Prof. Dr. Mehmet DURKAYA' ya teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın yanı sıra tüm eğitim ve öğretim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli aileme sonsuz teşekkür ediyorum. En sıkıntılı zamanımda bana destek veren yardımcı olan değerli arkadaşlarıma göstermiş oldukları büyük sabır için sonsuz teşekkür ederim.

Mehmet Tahsin BAYRAM

HAZİRAN 2021

ÖZET

Bu çalışmada istihdamsız büyüme analiz edilmektedir. Ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik ülkelerin ekonomik performanslarını açıklayan önemli göstergelerdir. Genellikle ekonomik büyümeden üretimi, geliri ve istihdamı artırması beklenir. Teoride öne çıkan Okun yasası da ekonomik büyüme ile işsizlik oranı arasındaki negatif ilişkiyi açıklamaktadır. Buna göre ekonomik büyüme işsizliği azaltmaktadır. Ancak ekonomik büyümeye rağmen istihdamın artmaması istihdamsız büyüme tartışmalarına neden olmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisi teorik olarak açıklanmıştır. İstihdamsız büyüme olgusu ise AB, G-7 ve OECD ülkeleri için karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Analize göre büyüme ve istihdam arasındaki ilişki ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ancak ekonomik büyümenin genellikle işsizliği azaltıcı ve istihdamı artırıcı etkisi doğrulanmaktadır.

Türkiye’de ise 1980-2017 dönemi için ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki uzun dönem ilişkisi Engle-Granger eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Kısa dönem ilişkinin analizi için hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Ayrıca Granger nedensellik testi vasıtasıyla değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye’de ekonomik büyüme ve işsizlik arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca değişkenler arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bu bulgular, Türkiye’de istihdam yaratmayan büyümenin geçerli olmadığını göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: İstihdam, İşsizlik, Ekonomik Büyüme, İstihdamsız Büyüme, Eşbütünleşme Analizi.

ABSTRACT

In this study, jobless growth is analyzed. Economic growth, employment and unemployment are important indicators that explain the economic performance of countries. Generally, economic growth is expected to increase production, income and employment. Okun's law, which stands out in theory, also explains the negative relationship between economic growth and unemployment rate. Accordingly, economic growth reduces unemployment. However, the fact that employment does not increase despite economic growth causes discussions on jobless growth.

In this study, firstly, the relationship between economic growth and employment is explained theoretically. The jobless growth phenomenon has been evaluated comparatively for EU, G-7 and OECD countries. According to the analysis, the relationship between growth and employment differs from country to country. However, the effect of economic growth on reducing unemployment and increasing employment is generally confirmed.

In Turkey, the long-term relationship between economic growth and unemployment for the period of 1980-2017 was investigated with the Engle-Granger cointegration test. Error correction model was used to analyze the short-term relationship. In addition, the causality relationship between the variables was investigated by the Granger causality test. According to the results of the study, a negative relationship was determined between economic growth and unemployment in Turkey. In addition, there is a two-way causality relationship between the variables. These findings show that jobless growth is not valid in Turkey.

Key Words: Employment, Unemployment, Economic Growth, Jobless Growth, Cointegration Analysis.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
ÖNSÖZ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	X
TABLolar DİZİNİ	XI
GRAFİKLER DİZİNİ	XII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Ekonomik Büyüme.....	5
1.2. Ekonomik Büyümenin Özellikleri.....	7
1.3. Ekonomik Büyümenin Türleri	8
1.4. İstihdam Yaratmayan Büyüme	11
1.4.1.İstihdam Yaratmayan Büyümenin Nedenleri	12
1.4.1.1.Teknolojik Gelişme.....	12
1.4.1.2.Yüksek İşgücü Maliyeti ve Kayıt Dışı İstihdam	12
1.4.1.3. Sektör Dönüşümleri	13
1.4.1.4. Nüfus Artışı.....	13
1.4.1.5. Ücret Katılıkları	14
1.4.1.6.Emek Verimliliğinde Artış	15
1.4.1.7.Büyümenin ve İhracatın İthalata Bağımlılığı	15
1.4.1.8.Dışlama Etkisi	15
1.4.1.9.Histeri Etkisi	16
1.5. Ekonomik Büyümenin Etkileri	16
1.6. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri	18
1.6.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) ve Büyüme.....	18
1.6.2. Finansal Gelişmişlik	20
1.6.3. Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme.....	20

1.6.4. Enflasyon.....	22
1.6.5. Reel Döviz Kuru	24
1.6.6. Teknoloji ve Ar-Ge.....	24
1.6.7. Eğitim ve Ekonomik Büyüme	25
1.6.8. Vergi ve Büyüme İlişkisi	26
1.6.9. Küreselleşme ve Büyüme	28
1.6.10. Coğrafya ve Doğal Kaynaklar	29
1.6.11. İşgücü ve Beşeri Sermaye.....	30
1.6.12. Sanayileşme.....	30
1.6.13. Sermaye Stoku ve Sermaye Birikimi.....	31
1.6.14. Siyasal Faktör	32
1.6.15. Girişimcilik ve Ekonomik Büyüme	33
1.6.16.Sosyal Faktörler.....	34
1.6.17.Kamu Harcamaları ve Büyüme.....	34
1.7.İstihdam Kavramı.....	35
1.8. İstihdam Hacmi	36
1.9. İstihdam Türleri.....	37
1.9.1. Tam İstihdam	37
1.9.2. Eksik İstihdam.....	37
1.9.3. Aşırı İstihdam	38
1.9.4. Kayıt Dışı İstihdam	38
1.10. İstihdamın Belirleyicileri	39
1.10.1. Beşeri Sermaye ve İstihdam.....	40
1.10.2. Teknoloji ve İstihdam.....	41
1.10.3. Girişimcilik Faaliyetleri ve İstihdam	42
1.10.4. Dış Ticaretin İstihdama Etkisi.....	43
1.10.5. Yatırımlar ve Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdamla İlişkisi	44
1.10.6. Ekonomik Büyüme ve İstihdam	45
1.10.7. Ücret Düzeyi ve İstihdam	46
1.10.8. Vergilerin İstihdama Etkileri	47
1.10.9.İstihdam Politikaları	48
1.11. İşsizlik Kavramı	49
1.12. İşsizlik Oranı ve Hesaplanması	50
1.13. İşsizlik Türleri	51

1.13.1. Gizli İşsizlik.....	51
1.13.2. Açık İşsizlik.....	52
1.13.2.1. Friksiyonel İşsizlik.....	52
1.13.2.2. Yapısal İşsizlik.....	52
1.13.2.3. Konjonktürel İşsizlik.....	53
1.13.2.4. Mevsimlik İşsizlik.....	54
1.13.3. İradi İşsizlik.....	54
1.13.4. Gayri İradi İşsizlik.....	54
1.13.5. Doğal İşsizlik.....	54

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME İLE İSTİHDAM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ VE LİTERATÜR TARAMASI

2.1. TEORİK YAKLAŞIMLAR.....	56
2.1.1. Klasik İktisat Teorisi.....	56
2.1.2. Karl Marx ve Büyüme.....	59
2.1.3. Schumpeter Büyüme Modeli.....	60
2.1.4. Keynesyen Yaklaşım.....	61
2.1.5. Harrod-Domar Büyüme Modeli.....	62
2.1.6. Neoklasik Büyüme Modeli.....	63
2.1.7. İçsel Büyüme Modeli.....	64
2.1.8. Okun Yasası.....	68
2.2. Literatür.....	69
2.2.1. Türkiye Ekonomisi İçin Literatür.....	69
2.2.2. Türkiye Ekonomisi İçin Literatür Özeti.....	78
2.2.3. Türkiye Dışındaki Ülkeler İçin Literatür.....	83
2.2.4. Türkiye Dışındaki Ülkeler İçin Literatür Özeti.....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE DÜNYADA BÜYÜME, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK EĞİLİMLERİ

3.1. Türkiye’de Ekonomik Büyüme, İstihdam ve İşsizlik.....	94
3.2. Türkiye’de İşgücünün Genel Görünümü.....	101
3.3. Dünyada Ekonomik Büyüme, İstihdam ve İşsizlik.....	105

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME VE İŞSİZLİK İLİŞKİSİNİN
EKONOMETRİK ANALİZİ

4.1. Veri Seti	114
4.2. Yöntem	115
4.2.1. Durağanlık	115
4.2.1.1. Durağanlık Türleri	115
4.2.1.2. Durağan Olmayan Süreçler	116
4.2.1.2.1. Pür Rassal Yürüyüş (Pure Random Walk)	116
4.2.1.2.2. Sabit Terimli Rassal Yürüyüş.....	116
4.2.1.2.3. Deterministlik Trend.....	116
4.2.1.2.4. Sabit ve Trendli Rassal Yürüyüş.....	117
4.2.1.3. Durağanlaştırma İşlemleri.....	117
4.2.1.3.1. Fark Durağan	117
4.2.1.3.2. Trend Durağan	118
4.2.1.4. Durağanlık Analizleri.....	118
4.2.1.4.1. Grafikselsel Analiz.....	118
4.2.1.4.2. Otokorelasyon Fonksiyonları	118
4.2.5 Birim Kök Testi	118
4.2.5.1 Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi	119
4.2.6. Engle-Granger Eşbütünleşme Testi	120
4.2.7. Granger Nedensellik Testi	121
4.3. Bulgular	122
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	126
KAYNAKÇA.....	131
EKLER	155
ÖZGEÇMİŞ	162

KISALTMALAR DİZİNİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ADF: Genişletilmiş Dickey- Fuller

ARDL: Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Modeli

Ar-Ge: Araştırma ve Geliştirme

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DYY: Doğrudan Yabancı Yatırımlar

EKK: En Küçük Kareler

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

HO: Hecksher-Ohlin

HOS: Hecksher-Ohlin- Samuelson

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü

OECD: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: Türkiye Ekonomisi İçin Literatür Özeti.....	78
Tablo 2: Türkiye Dışındaki Ülkeler İçin Literatür Özeti.....	90
Tablo 3: Türkiye’de Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve İstihdam Oranları.....	96
Tablo 4: Türkiye’nin Temel İşgücü Göstergeleri, 15+ Yaş, (Bin Kişi, 2020 Yılı).....	102
Tablo 5: Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı.....	103
Tablo 6: Türkiye’de Mesleklere Göre İstihdam.....	104
Tablo 7: OECD Ülkeleri Ortalama Büyüme, İşsizlik ve İstihdam Oranları (2008-2020).....	105
Tablo 8: Verilerin Tanımlanması.....	114
Tablo 9: LGSYH ADF Birim Kök Testi.....	122
Tablo 10: LGSYH Birinci Farkta ADF Birim Kök Test.....	123
Tablo 11: Lİ ADF Birim Kök Testi.....	123
Tablo 12: LİBirinci Farkı Alınmış ADF Birim Kök Testi.....	123
Tablo 13: Engle-Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	124
Tablo 14: Hata Düzeltme Modeli ve Kısa Dönem Katsayıları.....	124
Tablo 15: Granger Nedensellik Testi.....	125

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1: Türkiye’de Ekonomik Büyüme Oranları.....	97
Grafik 2: Türkiye’de İstihdam Oranları.....	98
Grafik 3: Türkiye’de İşsizlik Oranları.....	100
Grafik 4: Türkiye’de Büyüme, İstihdam ve İşsizlikler.....	101
Grafik 5: Ortalama Büyüme Oranı En Yüksek OECD Ülkeleri (2008-2020).....	110
Grafik 6: Ortalama Büyüme Oranı En Düşük OECD Ülkeleri (2008-2020).....	112

GİRİŞ

Günümüzde ekonomilerin istihdam ve iş yaratma kapasiteleri ile ilgili sorunlar hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için varlığını sürdürmektedir. İşgücünün istihdam edilmemesi sadece ekonomik değil sosyal sorunlar da oluşturmaktadır. Ekonomik anlamda tam istihdam GSYH düzeyine ulaşamaması, üretim ve gelir kayıpları gibi maliyetleri ortaya çıkarırken, sosyal yönden huzursuzluklar, mutsuzluklar, suça eğilimin artması, statü kaybı ve sosyal dışlanma gibi etkiler oluşturmaktadır.

İstihdamı artırmanın temel dayanağı ekonomik büyümedir. Bir dönemden diğer döneme reel GSYH artışını ifade eden büyüme oranının pozitif ve yüksek olması iktisat politikalarının merkezinde yer alır. Pozitif büyüme hızının geçerli olması durumunda yatırım, üretim, gelir ve istihdam artmaktadır. Büyüme süreci büyüme modellerinde farklı faktörler üzerinden açıklanmakla birlikte tasarruf, sermaye birikimi ve teknolojik gelişmeler konusunda genel bir uzlaşa olduğu görülmektedir. Bu nedenle büyüme ve istihdam düzeyi iktisat politikalarının başarı veya başarısızlıkları açısından bir gösterge olarak kullanılmaktadır. Ayrıca ülkelerarası karşılaştırmaların yapılabilmesi ve ekonomik performansın ölçülebilmesi yönünden de önemlidir.

Ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki Arthur Okun'un çalışmasında öne çıkmaktadır. ABD ekonomisi için 1962 yılında yapılmış olan çalışma Okun kanunu olarak bilinmektedir. Çalışmaya göre, çıktı miktarındaki %1'lik artış işsizlik oranında %3'lük azalışa neden olmaktadır. Buna göre ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki negatif yönlüdür.

Ancak bazı çalışmalarda ve ülke örneklerinde ekonomik büyüme oranının artmasına rağmen işsizlik oranının düşmediği ve işsizlik oranında artışların meydana geldiği tespit edilmiştir. İstihdamın artmadığı bu büyüme süreci istihdam yaratmayan büyüme olgusu ile açıklanmaktadır. Teknolojik gelişme, işgücü maliyetlerinin yüksekliği, kayıt dışı istihdam, sektör dönüşümleri, nüfus artışı, ücret katılıkları,

emeğin verimlilik artışı, dışlama ve histeri etkisi gibi birçok faktör ise istihdam yaratmayan büyümenin nedenleri arasında gösterilmektedir.

İstihdam yaratmayan büyümenin analizinin yapıldığı bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm ekonomik büyüme, işsizlik ve istihdam ile ilişkili kavramsal çerçeveyi kapsamaktadır. Ekonomik büyümenin anlamı ve ölçülmesi yanında büyüme hızı ve büyümeyi etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Daha sonra istihdam kavramına ve istihdam türlerine yer verilmiş ve istihdamı etkileyen faktörler ile istihdam politikaları açıklanmıştır. Birinci bölümün sonunda ise işsizlik kavramına yer verilmiştir.

İkinci bölümde ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlikle ilgili teorik yaklaşımlara ve literatüre yer verilmektedir. Ekonomilerin her zaman kendiliğinden tam istihdam düzeyinde dengeye geleceğini, ücret ve fiyat esnekliğini savunan Klasik iktisat yaklaşımı yanında eksik istihdam dengesine vurgu yapan ve toplam talebi ekonomilerin merkezine yerleştiren Keynesyen görüşler de ortaya konulmuştur. Ayrıca Marx ve Schumpeter büyüme modelleri üzerinden değerlendirmeler yapılmış, Harrod-Domar, neoklasik ve içsel büyüme modelleri ile ilgili tartışmalara da yer verilmiştir. Ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisi yönünden öne çıkan Okun kanununun işleyişinin de açıklandığı bu bölümde yer alan literatür taraması ise hem Türkiye hem de Türkiye dışındaki farklı ülkeleri kapsamaktadır.

Üçüncü bölümde Türkiye ve dünyada istihdam, işsizlik ve ekonomik büyüme eğilimleri incelemiştir. Bu kapsamda ilk olarak Türkiye ekonomisinde 2000-2020 yılları arasında ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik yönünden analizler yapılmıştır. Buna ilaveten Türkiye’de işgücü piyasaları, istihdamın sektörel dağılımı ve mesleklere göre istihdam ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca OECD, G-7 ve AB ülkeleri açısından 2008-2020 dönemi ortalama ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik oranları kullanılarak büyüme, istihdam ve işsizlik ilişkileri yönünden karşılaştırmalı analizler yapılmıştır.

Dördüncü bölümde ise Türkiye’de ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisinin ekonometrik analizi yapılmıştır. Bu çerçevede 1980-2017 dönemi yıllık GSYH ve işsizlik verileri kullanılmış, durağanlık analizi için de ADF (Augmented Dickey-

Fuller) birim kök testi uygulanmıştır. Her iki değişkenin birinci farkta durağan olması nedeniyle uzun dönem ilişkiyi belirleyebilmek için Engle-Granger eşbütünleşme testinden kısa dönem ilişki için ise hata düzeltme modelinden yararlanılmıştır. Ayrıca Granger nedensellik testine bağlı olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi de araştırılmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulguların sunulduğu sonuç ve değerlendirme kısmında büyüme yönlü politikaları destekleyen önerilere de yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin temel makroekonomik amaçları arasında yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelere nüfus artışının yüksek olması ve bireylerin karşılanması gereken ihtiyaçlarının sürekli artması üretim artışını ve ekonomik büyümeyi gerektirmektedir (Ünsal, 2003: 15).

Büyüme, bir ülkenin belirli bir dönemde üretim kapasitesinde veya reel gayrisafi yurtiçi hasılasında görülen artışlardır. Büyümenin önemli bir özelliği nicel bir gösterge olarak ölçülebilir olmasıdır. Ekonomilerin arz cephesinde belirlenen büyüme sürecinde, ekonomik faaliyetlerin ölçeğinde artış yanında kişi başına düşen gelir artışı da öne çıkmaktadır. Ayrıca ekonomik büyüme üretim olanakları eğrisinin sağ tarafa kayması olarak da nitelendirilmektedir. Üretim olanakları eğrisi, belirli bir dönemde mevcut kaynaklar ve sabit teknoloji varsayımı altında farklı malların etkin üretimini ve birbirlerine dönüşümünü açıklamaktadır. Mevcut üretim faktörleri ve belirli teknoloji düzeyi ile üretim olanakları sınırına erişilememesi atıl kaynak kullanımını ve daha düşük üretimi gösterir. Büyüme olgusu aynı zamanda kısa dönemli ve statik olmayıp uzun dönemli dinamik bir süreci ifade eder. Kısa dönemli üretim artışları açısından değerlendirmeler yapılabilse de gelecekte ekonomik yapının ve ekonomideki gelişmelerin nasıl olacağı veya yapısal değişimler hakkında yeterli bilgiler oluşmayabilir. Bu noktalar uzun dönemde ekonomik büyümede uzun yılları kapsayan bir perspektif ile ortaya konulabilir (Erdinç, 2018: 3). Ekonomik büyüme oranı veya büyüme hızı (g) ise bir dönemden diğer döneme reel gayri safi yurtiçi hasıladaki değişim oranını göstermekte ve aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır. $GSYH_t$; t döneminin, $GSYH_{t-1}$ ise bir önceki dönemin gayri safi yurtiçi hâsıla değerlerini göstermektedir.

$$g = \frac{Reel\ GSYH_t - Reel\ GSYH_{t-1}}{Reel\ GSYH_{t-1}} * 100$$

Büyüme oranının pozitif ve yüksek olması iktisat politikalarının merkezinde yer alır. Pozitif büyüme hızının yatırımları, üretimi, geliri ve istihdamı artırması negatif büyüme hızının ise azaltması beklenir. Nüfus artışı, teknolojik gelişmeler ve verimlilik artışları gibi faktörler büyüme sürecini yönlendirmektedir.

Nüfus artışı ile birlikte hem tüketici hem de üretici nüfus artmakta ve üretim artışları yeni üretici sınıf meydana getirmektedir. Yeni teknolojiler ile üretim faktörlerinin etkin kullanımı sonucunda ise oluşan verimlilik artışı üretim artışına neden olmaktadır. Yeni ürünler ve yeni üretim metotlarına bağlı üretim artışları da teknolojik yeniliklerle açıklanmaktadır. Buna göre ekonomik büyümeyi belirleyen temel faktörler; işgücünün, doğal kaynakların ve reel sermayenin nitelikleri ve miktarları ile teknoloji düzeyidir (Tunalı, 39).

İktisadi büyüme iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi, tam istihdam düzeyinin altında kullanılan üretim faktörlerinin verimlilik artışına bağlı olarak büyüme iken ikincisi tam istihdam düzeyindeki kaynaklara yenilerinin ilave edilmesi sonucunda oluşan büyümedir (Akiş, 8).

Ekonomik büyüme ile istihdam ilişkisi konjonktürle uyumlu iken işsizlik ekonomik büyüme artışına bağlı olarak hızlı bir azalış göstermez. Daralma dönemlerinde bu süreci aşabilmek için firmalar, öncelikle mevcut çalışanları ile daha fazla üretim yapmaya çalışırlar. Yeni emek alımları ise konjonktürün genişleme dönemlerinde artmaktadır. Buna göre ekonomilerin genişleme dönemine girmesi işsizliğin azalması yönünden bir belirleyicidir. Daralma döneminde ise firmaların çalışma saatlerini kısması veya önce işten çıkarmak yerine ücretleri düşürme yönündeki eğilimleri görülmektedir. Daralma döneminin uzamasının işsizliği artırıcı etkisi yanında işsizliğin büyümeye gecikmeli tepkisinin de var olduğu öne sürülebilir (Akay vd., 2016: 210).

Büyüme modellerinde farklı etkenler ile büyüme süreci açıklanmakla birlikte tasarruf, sermaye birikimi ve teknolojik gelişmeler konusunda genel bir uzlaşa olduğu görülmektedir. Schumpeter yaklaşımında icat, yenilik, yaratıcı yıkıcılık ve girişimci kavramlarının yeniden öne çıkarıldığı ve büyüme açısından teknolojik gelişme vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Dışsal etkilerle ortaya çıkan teknolojik gelişme

olumsuz dışsal etkilerden ziyade olumlu olup diğer ekonomik birimler üzerinde taşıma etkileri oluşturur. İktisadi büyüme teorilerinin yeni boyutu ise nitelikseldir. Bu süreçte görülen olumlu etkiler gelişen çevre teknolojisi nedeniyle olumsuz ekolojik etkileri azaltabilmekte ve yeniliklere bağlı yüksek büyüme oranları ortaya çıkarabilmektedir (Kibritçioğlu, 1998: 4).

Kaldor (1963), kişi başına çıktı seviyesi ile çalışan kişi başına fiziki sermaye artışlarını büyüme sürecinin temel özellikleri olarak göstermektedir. Ayrıca sermaye verimliliğinin büyük ölçüde sabit kalması ve fiziki sermaye hâsıla oranının da değişmemesi süreçte yer almaktadır. Büyüyen ekonomilerin tümü için bu özelliklerin ortaya çıkması beklenemez. GSYİH hesaplamaları içinde bulunan kamu ve özel kesim fiziki yatırım harcamalarını kapsayan gayri safi sabit sermaye oluşumu büyüme için önemli bir faktör iken Türkiye gibi bazı ülkelerde tüketim harcamaları veya diğer harcamaların payı daha yüksek olabilmektedir (Apak ve Uçak, 2007: 58).

Ekonomik büyüme ile birlikte üretilen mal ve hizmetlerdeki artışa bağlı olarak istihdamın artacağı ve işsizliğin azalacağı yönünde yaygın bir görüş bulunmaktadır (Murat ve Eser, 2013: 94). Ekonomik büyümeye bağlı olarak istihdamın artacağı yönündeki yaklaşım, Arthur M. Okun (1962) tarafından Okun kanunu ile ortaya konulmuştur. Okun, Amerikan ekonomisinde büyüme ile işsizlik oranı arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu belirtmiştir (Arı, 2016: 58). Ancak bazı ülkelerde ekonomik büyüme artışları ortaya çıkmasına rağmen istihdamın artmadığı hatta azaldığı yönündeki sonuçların varlığı, istihdam yaratmayan büyüme olgusunun tartışılmasına neden olmaktadır.

1.2.Ekonomik Büyümenin Özellikleri

Sanayi devrimi süreci ile birlikte ülkeler arasında belirgin ekonomik büyüme ve gelişme farklılıkları ortaya çıkmıştır. Ekonomik büyüme niceliksel gelir artışını içeren bir tanımlamaya sahip olsa da kişi başına düşen gelirin arttığı ülkelerde genellikle niteliksel refah göstergeleri de olumlu yönde etkilenmektedir. Bu açıdan büyüme bir refah ölçütü niteliğine de sahip olabilmektedir. Toplumun refah düzeyindeki artışların aynı zamanda hükümetlerin başarı ölçüsü olarak görülmesi hükümet politikalarında ekonomik büyüme hedeflerinin önemini artırmaktadır. Özellikle de kişi başına düşen gelir düzeyinin gelişmiş ülkelere göre oldukça düşük

kaldığı ülkelerde büyüme hedefli politikalar daha da öne çıkmaktadır (Çeştepe ve Yıldırım, 2016: 13). Bununla birlikte ekonomik büyümenin varlığı, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin veya eşitsizliklerin azalması anlamına gelmemektedir. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesine rağmen toplumdaki bireylerin gelirinin aynı oranda artmaması hatta azalması gibi sonuçlar, büyüme olgusunun farklı yönlerden analizini gerekli kılmaktadır.

Ekonomik büyümenin önemli bir özelliği de uzun dönemle ilişkili olmasıdır. Ekonomide yapısal dönüşümlerin ortaya çıkabilmesi, büyümenin kaynakları ve yatırımların olgunlaşma süresi uzun dönemi gerektirmektedir. Özellikle altyapı ve üst yapı yatırımları bakımından yatırımların yapılmaya başlandığı dönem ile çıktıya ulaşılan dönem arasındaki süreç belirleyici bir role sahiptir. Ayrıca ekonomik büyümenin önemli bir özelliği de GSYH’de meydana gelen nominal artışı değil üretim kapasitesinin artmasını ifade eden reel artışı göstermesidir.

Büyüme ve kalkınma olgusu tüm ülkelerde temel makroekonomik amaçlar arasında önemli role sahiptir. Ancak özellikle de gelişmekte olan ülkelere bu amaç daha güçlüdür. Çünkü gelişmiş ülkeler belirli bir büyüme hızını sürdürme yönünde daha kolay, gelişmekte olan ülkeler ise hem büyüme hem de kalkınma yönünde daha zorlu bir süreç içinde yer almaktadır (Demircan, 2003: 97).

Ekonomik büyüme aynı zamanda ülkeler arası gelişmişlik karşılaştırmaları yapabilmek açısından da ön sıralarda yer alan bir göstergedir. Ülkelerin dünya üretimi içindeki payları ile kişi başına düşen gelir yönünden sıralamasının yapılabilmesi sürecinde büyüme verilerine başvurulmaktadır. Bu aynı zamanda gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki gelişme farklılıklarının ne kadar bir sürede kapanabileceği yönündeki hesaplamalara da katkı sağlamaktadır.

1.3.Ekonomik Büyümenin Türleri

Ekonomik büyüme türleri büyümenin nitelikleri ve içeriğine göre farklı yönlerden sınıflandırılmaktadır. Ancak ortaya çıkardıkları etkiler bakımından işsizliği azaltıcı, beşeri sermaye donanımını, yaşam standardını ve refah düzeyini toplumun geneline yayılacak şekilde artırıcı iyi büyüme ile bu alanlarda olumsuz sonuçlar yayan kötü büyüme şeklinde ikili bir ayırım yapılmaktadır.

Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan 1996 yılı İnsani Kalkınma Raporunda ekonomiler için olumsuz etkiler oluşturan ve kaçınılması gereken büyüme türleri acımasız, köksüz, sessiz, geleceksiz ve işsiz büyüme olarak sınıflandırılmaktadır. Bununla birlikte spontane, planlı, kapalı, açık, durgun, üstel, biyolojik, dengeli ve dengesiz büyüme şeklinde ayrımlar da yapılmaktadır.

Acımasız Büyüme: Büyümenin ortaya çıkardığı gelir artışının adil bir dağılımının olmaması, zengin sınıfın lehine sonuçlar ortaya çıkarmasıdır (Kara, 2019: 27). Bu büyüme türünde gelir dağılımı adaletsizlikleri artmakta, zengin ve yoksullar arasındaki gelir uçurumları büyümektedir. Toplumdaki zengin kesimin gelirden aldığı pay artarken yoksul kesimin geliri ise azalmaktadır.

Köksüz Büyüme: Ekonomik büyümenin toplumsal örf, adet, gelenek ve görenekleri yozlaştırması köksüz büyüme olarak nitelendirilir. Bu süreç büyüme ile birlikte kültürel bozulmaların ve kimlik kayıplarının ortaya çıkmasını ve zamanla kültürel değerlerdeki azalışı da kapsamaktadır (Erdoğan, 2018: 15).

Sessiz Büyüme: Ekonomik büyüme sürecinde demokratik yönler bakımından olumlu gelişmelerin ortaya çıkmaması, kişisel haklar ve özgürlükler alanlarında kötüleşmelerin varlığı “sessiz büyüme” olgusunu açıklamaktadır (Akiş, 18).

Geleceksiz Büyüme: Ekonomik büyümenin varlığı özellikle yenilenemeyen doğal kaynakların tüketimi sayesinde ortaya çıkmışsa geleceksiz büyümeden söz edilir. Büyüme sürecinde çevrenin kirletilmesi ve doğal kaynakların yok edilmesi sürdürülebilir kalkınma kavramını öne çıkarmıştır (Özden, 2014: 16). Buna göre bugünün ihtiyaçları karşılanırken gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilmelerine olanak sağlayan bir kalkınma modeli önerilmektedir.

Spontane Büyüme: Üretim faktörlerinin kendiliğinden harekete geçmesi sonucunda ekonomik büyümenin gerçekleşmesidir. Ekonomik büyümeyi tarımsal üretim artışı ile açıklayan Fizyokratlara göre tarım sektörü üretken sektördür. Bu süreçte büyüme veya kalkınma kendiliğinden meydana gelen spontane bir olay olarak görülmekte ve devlet müdahalesini gerektirmemektedir (Özgüven, 2011: 1).

Planlı Büyüme: Üretim sürecinde yer alan kıt kaynakların kullanım alanlarının ve ne ölçüde kullanılacağını bir plana göre belirlenmesi planlı büyüme sürecini açıklamaktadır. Her alanda etkinliğin sağlanması ve verimlilik artışları bu yöndeki büyüme sürecinin temel amaçları arasında yer almaktadır.

Kapalı Büyüme: Ülkenin kendine ait öz kaynaklarına dayalı büyümedir. Dışa bağımlılığı ortadan kaldırmak amaçlı bu büyüme modelinin önemli bir özelliği devletin ekonomiye müdahalede bulunmasıdır.

Açık Büyüme: Serbest piyasa ekonomisinin uygulandığı ekonomileri nitelendiren açık büyüme türünde uluslararası sermaye ve emek önemli bir faktördür.

Durgun Büyüme: Milli gelir artış oranı ile nüfus artış oranının birbirine eşit olmasından dolayı kişi başına düşen gelir artışının sıfır olduğu büyüme türüdür. Buna göre artan nüfus artan geliri sıfırlamakta ve ekonomi büyümesine rağmen kişi başına gelir artmamaktadır (Gökçen, 2018: 6). Durgun büyüme ile birlikte net büyüme hızı sıfır olmakta ve gelirin tamamı artan nüfusa ayrılmaktadır.

Üstel Büyüme: Hızı gittikçe artan büyüme türüdür.

Biyolojik Büyüme: Bir canlı organizma gibi önce hızlı sonra yavaşlayan bir büyüme süreci sonunda büyüme hızı durma noktasına gelecektir (Ayhan, 2008: 41). Bu büyüme türünde istikrarlı olmayan bir büyüme sürecinden söz edilmektedir.

Dengeli Büyüme: Ekonomik büyümenin sektörler arasında karşılıklı bağımlılığa dayandığı dengeli büyüme sürecinde, hem üretim hem de tüketim yönünden bağımlılık geçerlidir. Üretici birimlerin çıktı için pazar bulmaları zorunludur. Dengeli büyüme ile birlikte yatırım malları ile tüketim malları arasında denge sağlanması söz konusu olabileceği gibi, sanayi malları ile hammadde, gıda maddeleriyle giyecek malları, iç talep ile dış talep arasında da olabilir. Dengenin kurulması kaynak israfını önlemek açısından önemli görülmektedir (Gökçen, 2018: 6).

Dengesiz Büyüme: Dengesiz büyüme yaklaşımında, az gelişmiş ülkeler açısından sermayenin kıt faktör olması önemli bir belirleyicidir. Buna göre kıt sermayenin eşit dağılımı sonucunda küçük ölçekli işletme yapıları ve düşük

verimlilik ortaya çıkmaktadır. Bunun önlenmesi ise yatırımların sürükleyici sektörlere yönelmesine bağlıdır. Dengesizliğin yüksek büyüme için engel değil şart olduğu ve gelişmeyi canlandırarak teşvik edeceği yönündeki yaklaşımlar, kalkınmanın pazar büyüklüğü, altyapı, hammaddeye yakınlık ve işgücü gibi nedenlerden dolayı ülkenin her yerinde aynı anda olamayacağına vurgu yapmaktadır. Ayrıca sürükleyici nitelikteki sektörlere dengesiz biçimde öncelik verilmesinin ekonomilerde sıçrama etkisi meydana getirebileceği savunulmaktadır (Yavilioğlu, 2002: 58-60).

İstihdam Yaratmayan Büyüme: Ülkelerin yüksek büyüme oranlarına sahip olmasına rağmen istihdam seviyelerinde yeterli, beklenen ve istenilen artışların ortaya çıkmaması, bir başka ifade ile yüksek büyüme ile birlikte işsizlik oranlarının da artması işsiz büyüme olarak değerlendirilir. İstihdam yaratmayan büyüme olarak da adlandırılan bu büyüme süreci, büyümenin işsizlik azaltıcı etkileri ile uyumlu değildir. Ülkelerin yapısal özellikleriyle yakından ilişkili olan bu büyüme türü özellikle gelişmekte olan ülkelerin önemli sorunları arasında yer almaktadır.

1.4. İstihdam Yaratmayan Büyüme

Ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki güçlü bir ilişkinin varlığı genellikle kabul edilmektedir. Buna göre büyüme hızındaki artışlar istihdamı da artırmaktadır. Ancak bazı ülkelerde büyümeye rağmen istihdam artışlarının olmaması ve işsizliğin artması istihdamsız büyüme olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik büyümenin istihdamı pozitif yönde etkileyeceği yönündeki yaklaşımlarla uyumlu olmayan bu durumda büyüme ile istihdam arasındaki bağ da kopmaktadır. İstihdamsız büyüme, ekonominin yüksek büyüme oranlarına sahip olmasına karşın işsizliği azaltan boyutta ve yeterli düzeyde iş olanakları yaratamaması olarak da tanımlanır (Butev, 2012: 42).”İstihdam yaratmayan büyüme” veya kriz açısından “istihdamsız iyileşme” kavramları analizlerde dar kapsamlı kullanılmaktadır. Geniş anlamda ise ekonomik büyümenin emek sınıfının şartlarını iyileştirmeyip kötüleştirilmesi ve yoksulluğu azaltmayıp artırmasıdır (Çaşkurlu, 2014: 45). İstihdamsız büyümenin varlığında ekonomik büyümenin istihdam artışında yetersiz kalması, büyüme dışında istihdamı etkileyen diğer unsurlara ayrı bir önem kazandırmaktadır.

1.4.1.İstihdam Yaratmayan Büyümenin Nedenleri

İstihdam yaratamayan büyüme olgusu genellikle iktisat politikası uygulamalarındaki değişimle ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte teknolojik gelişme, işgücü piyasasındaki dönüşümler, kayıt dışı istihdam, dışa açıklık ve küreselleşme gibi birçok faktör de süreç üzerinde etkilidir.

1.4.1.1.Teknolojik Gelişme

Teknolojik gelişmelerin üretim ve büyüme sürecindeki etkisi verimlik artışı üzerinden açıklanmaktadır. Teknoloji bileşenlerinin üretimde emek yerine ikame edilebilirliği işgücü talebini düşürmekte ve istihdamı azaltmaktadır. Ancak gelişen teknolojileri kullanabilecek kapasite ve yeterliliğe sahip işgücünün istihdamında da artış beklenir.

Üretim artışına neden olan sektörlerin emek veya sermaye yoğun üretim yapıları da istihdamsız büyümeyi etkilemektedir. Sermaye yoğun üretimin öne çıktığı endüstriyel alanlarda sermaye stokunun ve sermaye verimliliğinin artması üretim-istihdam ilişkisini bozmaktadır. Buna göre teknolojik gelişmeler emek faktöründen çok sermayenin verimliliğini artırarak uzun dönemde istihdam artışını büyümenin nedeni olmaktan uzaklaştıracaktır (Özdemir ve Yıldırım, 2013: 112).

Teknolojik gelişme sürecinde emek talebinin yönü ve emeğin bu sürece ne kadar uyumlu olduğu da istihdamsız büyüme olgusunu açıklamaktadır. Teknolojik gelişme büyümeyi artırırken nitelikli emek talebini de uyarmaktadır. Vasıfsız işgücünün işsiz kalmasına neden olan bu süreçte işgücü ile teknoloji arasındaki uyum da zaman almaktadır. İşgücünün bu yöndeki eğitimi, bilgisi ve yeni teknolojileri kullanımı belirleyici olmaktadır.

1.4.1.2.Yüksek İşgücü Maliyeti ve Kayıt Dışı İstihdam

İşgücü maliyeti, ekonomilerde büyüme oranı ile birlikte işgücü talebini belirlemektedir. İşgücü maliyetinin artması işgücü talebini azaltmakta büyüme hızının artması ise artırmaktadır. Türkiye’de ücretli çalışan kesimin işletmelere maliyeti yüksek fakat net gelirleri düşüktür. Bunun nedenleri ise ödenen gelir vergisi, işsizlik primleri, sosyal güvenlik ve emeklilik kesintileri gibi devletçe yapılan uygulamalar ve kıdem tazminatı ile açıklanabilir (Kara ve Duruel, 2005: 383).

İstihdam vergileri ile prim ve kesintilerin yüksek olması işgücü maliyetini artırarak işgücü talebini azaltmaktadır. Bu durum ekonomik birimleri kayıt dışı istihdama yöneltmektedir. İşgücü maliyetinin düşürülerek istihdamın kayıt altına alınması büyümenin istihdam sağlayabilmesi için önemlidir.

1.4.1.3. Sektör Dönüşümleri

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın başlangıç evrelerinde tarım sektörünün hem GSYİH hem de istihdamdaki payı oldukça yüksektir. Ancak büyüme süreci ile birlikte sektörlerin paylarında değişimler görülmekte, tarımdan sanayi ve hizmetler sektörüne bir dönüşüm yaşanmakta, istihdamın sektörlere göre dağılımı da bundan etkilenmektedir. Tarım sektöründe istihdam edilen ve marjinal verimlilikleri sıfır olan gizli işsizlerin sektörden ayrılması açık işsizliği artırmaktadır. Bu kesim tarımdan ayrılınca nitelikleri ile uyumlu iş bulmakta zorlanmaktadır (Takım, 2010). Tarım sektörü insanların en temel ve zorunlu ihtiyacı olan beslenme ve gıda ihtiyacını karşılamaktadır. Bu nedenle önemini her zaman koruyabilmektedir. Ancak kırsal alanda eksik istihdamda olan nüfusun kente göçü işsizliği de artırmaktadır. Nüfus artışına bağlı olarak tarım istihdamı başlangıçta artsa da tarım dışı istihdamın daha hızlı artması kente göçü hızlandırmıştır. Bunun sonucunda tarımın payı azalmaktadır. Ayrıca tarımda makineleşme süreci tarım istihdamını azaltarak işgücünü diğer sektörlerlere yönlendirmektedir (Akad, 2012: 89). Sanayi ve hizmetler sektörünün ise artan işgücü arzı için yeterli iş olanaklarını sunamaması işsizliğin artmasına neden olmaktadır.

1.4.1.4. Nüfus Artışı

İstihdamsız büyüme sorununa yol açan etkenlerden biri de nüfus artışına bağlı olarak hem çalışma çağındaki nüfusun hem de işgücü sayısının artmasıdır. Artan nüfusa bağlı olarak işgücüne yeni katılanlara yeterli iş veya istihdam alanlarının olmaması büyümeye rağmen işsizliğin de artabileceğini göstermektedir. İşgücü artışının istihdam artışından büyük olması durumunda ekonomik büyüme işsizliği azaltmakta yetersiz kalabilecektir.

İşgücünün artışı önemli ölçüde nüfus artışına bağlıdır. Bu bağlılık çalışma çağının 15 yaş sonrasında başlaması nedeniyle 15 yıllık bir gecikme ile gerçekleşir. İşgücü talebi ya da istihdam ise teknolojinin veri olması durumunda gelir artış hızı ile

ilişkilidir. Ekonomilerin gelişme dönemlerinde gelir artışı yanında teknolojik ilerlemeler de ortaya çıkabilmektedir. Bu nedene de emek talebi artış hızı gelir artış hızından küçük olmaktadır. İşgücü artışı doğrudan, istihdam artışı ise dolaylı olarak nüfus artışına bağlıdır. İstihdam artışı gelir artışı ve teknolojik gelişme ile ilişkilendirilebilir. Gelişmekte olan ekonomilerde yüksek işgücü artışını karşılayabilecek bir istihdam artışı için gerekli gelir artış hızına kolaylıkla ulaşamamaktadır. Bu nedenle yüksek oranlı ve artış eğiliminde işsizlik sorunları ile karşılaşmaktadır (Sekizinci Beş Yıllık kalkınma Planı, 2001: 7).

1.4.1.5. Ücret Katılıkları

Ücret esnekliği ve katılığı emek piyasasının önemli tartışma konuları arasında yer almaktadır. Ücret esnekliğinin varlığında emek arzı emek talebinden büyük olursa ücretler düşmekte, ücret katılığında ise düşmemektedir. Ücretlerin düşmesine bağlı olarak çalışmak isteyen kişiler düşük ücretlerden iş bulabilecek ve emek piyasası temizlenecektir. Buna göre ücret esnekliği istihdamı artırmakta ücret katılığı ise azaltmaktadır (Bocutoğlu, 2011: 78-79).

Emek piyasasında ücretlerin azalış yönünde esnek değil katı olmasının nedenlerinden biri Yeni Keynesyenlerin geliştirdikleri etkin ücret teorisi ile açıklanmaktadır. Buna göre firmalar verimli emek için yüksek ücret politikası uygular. Bunun nedeni düşük ücretlerin verimliliği azaltmasıdır. Etkin ücret politikasının uygulamasında emek arzı fazlalığı ücretleri düşürse de emek talebi artmamaktadır. Bu kapsamda yüksek ücretler emeğin beslenme ve sağlık şartlarını iyileştirerek verimliliği artırmaktadır. İşçilerin firmaya karşı olumlu düşüncelere sahip olmasını sağlayan yüksek ücretler, ücret memnuniyetsizliği nedeniyle işten ayrılmaları engellemekte, firmaları deneyimsiz yeni işçilerle çalışmaya zorlamamaktadır. Ayrıca yüksek ücret politikası ile işverenler verimlilik düzeyi yüksek en donanımlı emek gücünü istihdam edebilmektedir (Alptekin, 2020: 177).

Yeni Keynesyenler ücret katılıklarının diğer bir nedenini de içeridekiler–dışarıdakiler modeline dayandırmaktadır. Buna göre içeridekiler firmada istihdam edilenleri dışarıdakiler ise işsiz olanları nitelendirmektedir (Şahin, 84). Emek piyasasında işsizlik arttığında ücretlerde düşüş yönünde baskı oluşmaktadır. Firmalar emek maliyetini minimum yapmak için içerideki yüksek ücretli işçileri işten çıkarıp

dışarıdaki işsizlere yönelmez. Bunun nedeni yeni işe alınacak işçilerin içeridekilerin düzeyine ve deneyimine ulaşmalarının çok yüksek emek ve zaman maliyeti gerektirmesidir (Alptekin, 2020: 177). İşçilerin sendikal güvence yanında toplu iş sözleşmeleri ve yasalarla korunması işten çıkarma maliyetlerini artırmaktadır. Ayrıca işte önemli ölçüde deneyim kazanmış kişilerin işten çıkarılması ve yerine yeni işçilerin alınması, bu işçilerin uzmanlaşması ve deneyim sahibi olmasına kadar geçen süreçte işverene yüksek maliyetler yüklemektedir. Bundan dolayı içeride işte olanlar dışarıda işsiz olanları dışlamaktadır (Şener, 215).

1.4.1.6.Emek Verimliliğinde Artış

Verimlilik genel anlamda aynı üretim faktörü (girdi) ile daha çok üretim miktarına (çıktı) ulaşılması veya aynı üretimin daha az girdi ile elde edilmesidir. Üretim miktarının üretimde kullanılan üretim faktörleri miktarına oranı ile ifade edilen verimlilik, genellikle emek verimliliği ile ilişkili görülse de sermaye ve toplam faktör verimliliği yönünden de değerlendirilebilir. Emek verimliliği ise üretim miktarının emek miktarına oranını gösterir. Emek verimliliğindeki artış, istihdam yaratmadan bir büyüme süreci ortaya çıkarabilmektedir. Bunun genel nedeni ise emek verimliliğinin ekonomik büyümeden daha hızlı artmasıdır (Kapız Ayvaz ve Öztürk, 2018: 193).

1.4.1.7.Büyümenin ve İhracatın İthalata Bağımlılığı

İthal girdi kullanımına bağlı talep nedeniyle ithalatın artması sonucunda da istihdamsız büyüme gerçekleşebilir (Murat ve Eser, 2013: 109). İthalata dayalı büyüme sürecinde üretimin ve ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek olması işgücü talebini azaltmaktadır.

1.4.1.8.Dışlama Etkisi

Maliye politikası yönünden kamu harcamaları artışının sonucunda oluşan dışlama etkisi de işsiz büyümenin nedenleri arasında yer almaktadır. Artan kamu harcamalarının faiz oranını yükseltmesi, özel yatırımların ve emek talebinin azalmasına işsizliğin ise artmasına neden olmaktadır. Ayrıca kamu harcamalarının finansman sorunları vergilerin artması yönünde de baskı oluşturmakta ve bu açıdan da yatırım, üretim ve istihdam azalışları oluşabilmektedir.

1.4.1.9.Histeri Etkisi

Yeni Keynesyen teorinin ekonomik analizlerde öne çıkardığı Histeri etkisi, ekonomilerde uzun dönem dengesinden uzaklaşılması durumunda, bunun nedenleri ortadan kalksa da ekonominin eski denge seviyesine dönemeyeceğini gösterir. Buna göre işsizlik oranı doğal işsizlik oranından sapma göstermişse buna neden olan faktörler ortadan kalkmış olsa dahi tekrar eski doğal işsizlik oranına dönülemezdir (Gerni, 2013: 322). Bir başka ifade ile histeri işsizlik, işsizlikteki artışların kendi kendini besleyip işsizliği yeniden artırması ya da uzun dönem denge düzeyine ulaşmaya engel oluşturmasıdır (Yavan, 1997: 73). Buna göre ekonomilerin daralma dönemlerinde veya geçici bir şok nedeniyle fiili işsizlik doğal işsizlik seviyesini aşabilir. Ancak daralma dönemi veya şokun nedenleri ortadan kalkıp büyüme sürecine girilmiş olsa da işsizlik oranı önceki doğal işsizlik seviyesine düşmeyecektir. Bu durum Okun kanunu ile ters düşmektedir.

1.5. Ekonomik Büyümenin Etkileri

Büyümenin genel olarak ekonomik ve sosyal yönlü etkileri üzerinden analizler yapılmaktadır. Öncelikle ekonomik büyüme gelir artırıcı özelliğe sahiptir. Gelir artışı toplumun zenginleşmesi, yoksulluğun azalması ve yaşam standartlarının artması yanında tüketim alışkanlıklarının da değişmesi gibi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Ülkelerin yatırım ve toplam üretim kapasitesini de artıran ekonomik büyüme uluslararası rekabet gücünü de etkilemektedir. Ülkeler arasında ekonomik güç yönünden yapılan karşılaştırmalarda da ilk ölçüt çoğunlukla ekonomik büyüme veya GSYH büyüklüğüdür.

Büyüme ile birlikte sektörlerin GSYH paylarında dönüşümler ortaya çıkmakta ve GSYH dağılımı değişmektedir. Ekonomik büyüme ve gelişmeye bağlı olarak tarımın ekonomideki payı giderek azalmakta, sanayi ve hizmetler sektörünün payı ise artmaktadır. Bu süreçte sektörler göre istihdam açısından da benzerlik görülmekte, tarım sektörü istihdamı azalırken sanayi ve hizmetler sektörü istihdamı artmaktadır. Buna göre ekonomik gelişme, kaynakların verimsiz alanlardan verimli alanlara yönelmesine ve sektörler arasında kaynak aktarımlarına neden olmaktadır (Terin ve diğerleri, 2013: 45-46). Ayrıca ekonomik büyüme, dış ticaretin yapısını da dönüştürmektedir. İhracatta hammadde, tarım ürünleri ve ara mallar ağırlıklı bir

yapıdan sanayi malları ihracatının payının arttığı bir yapıya geçiş olmakta ayrıca ihracatta ürün çeşitliliği ortaya çıkmaktadır. Daha önceden ithal edilen birçok mal ise üretim olanaklarına dâhil olmaktadır. Bu yönüyle büyüme süreci dış ticaret hadlerinde olumlu yönde gelişmeler sağlayabilmektedir.

Büyüme ile birlikte genellikle sanayi ve hizmetler sektörünün büyük ve kalabalık yerleşim birimlerine yayılması kentleşmeyi artırmaktadır. Kentleşmenin yaygınlaşması ve hızlanması, bireylerin duygularında, düşüncelerinde, yaşam biçimi ve davranışlarında modern unsurların yerleşmesine neden olmaktadır. Buna göre büyüme, toplumun sosyal ve ekonomik değer yargıları yönünden geleneksel kesimden modern kesime geçişini de açıklamaktadır. Büyüme ile birlikte yatırımların da kentlere kümelenmesi bölgesel gelişme farklılıklarını da derinleştirmektedir.

Ekonomik büyüme, ülkelerin beşeri sermaye donanımı üzerinde de dönüşümler meydana getirir. Yeni teknolojilerin gelişmesi ve büyüme ile birlikte ekonomide bilgi ve beceri düzeyi yüksek üretici gruplar ortaya çıkmaktadır. Teknolojiye bağlı üretim biçimlerindeki değişimler, vasıflı emek talebini artırmaktadır. Otomasyona yönelik alanlarda orta ve düşük vasıflı emek talebi azalmaktadır. Özellikle gelişmiş ekonomilerde orta seviyede vasıf gerektiren işlerin payının azalması bu alanlarda istihdam edilenlerin ücret gelirlerini de düşürmektedir. Ayrıca dijital teknolojik gelişimle birlikte yeni iş alanları ve iş yapma yöntemleri görülmektedir (T.C. On Birinci Kalkınma Planı, 2019: 7). Bu doğrultuda teknolojik gelişmeye bağlı büyüme süreci, yeni iş fırsatları oluştururken, nitelikli işgücü gelirlerini artırıcı düşük nitelikli işgücü gelirlerini ise azaltıcı etkiler ortaya çıkarır. Ayrıca büyüme süreci, çevre kirliliği, hava kirliliği, su kirliliği ve gürültü kirliliği gibi yönlerden topluma negatif dışsallıklar yükleyerek maliyetler de oluşturmaktadır.

Wagner Kanunu çerçevesinde de belirtildiği gibi ekonomik büyüme ile birlikte kamu harcamaları da artmaktadır. Buna göre büyüme kamunun ekonomideki payının artması yönünde sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Büyümenin meydana getirdiği gelir etkisi, kentleşme ve sosyal yapıdaki değişimler kamusal mallara yönelik talebi artırmaktadır. Büyüme dönemlerinde genişleyen harcamalar ve artan gelirler nedeniyle büyümenin kamu gelirlerini de artırması beklenmektedir.

1.6. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri

Büyüme; toplam üretim gücü, gelişmişlik, refah ve zenginlik bakımından ekonomilerin değerlendirilmesinde en önemli göstergelerden biridir. Büyüme, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için ortak bir iktisat politikası amacıdır. Ancak ekonomik büyümenin belirleyicileri ise ülkelere göre farklılaşmaktadır.

Genellikle doğrudan yabancı yatırımlar, finansal gelişmişlik, dış ticaret, enflasyon, reel döviz kuru, teknoloji ve ar-ge, eğitim, vergiler, küreselleşme, coğrafya ve doğal kaynaklar, işgücü, sanayileşme, sermaye birikimi, siyasal faktörler, girişimcilik, sosyal faktörler, kamu büyüklüğü ve kamu harcamaları ekonomik büyümenin belirleyicileri olarak öne çıkmaktadır.

1.6.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) ve Büyüme

Kişilerin veya kuruluşların yatırılabilir kaynakları başka bir ülkeye götürmesi yabancı yatırım olarak adlandırılır. Bir veya daha fazla uluslararası yatırımcı tarafından yerli bir ya da birkaç firma ile ortaklık şeklinde veya tamamına sahip olarak gerçekleştirilen ancak portföy yatırımları dışında kalan yatırımlar ise doğrudan yabancı yatırımları nitelendirmektedir (Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2000: 1). Herhangi bir ülkedeki bir firmanın satın alınması, mevcut şartlarda bulunan veya yeni kurulan firmaya sermaye sağlanması doğrudan yatırım içinde değerlendirilir. Ayrıca bu yatırımlar bulunduğu ülkedeki firmaların ve kendisinin yararlandığı teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcısına kontrol yetkisi getirmektedir (Karluk, 2002: 466). Başka bir ifadeyle doğrudan yabancı yatırımlar, kaynak ülke olarak nitelendirilen bir ülkenin yerleşiklerinin ev sahibi olarak nitelendirilen başka bir ülkedeki bir firmanın üretimini, dağıtımını ve diğer faaliyetlerini kontrol etmek amacıyla varlıkların sahipliğini elde ettiği süreçtir (Moosa, 2002: 1).

Doğrudan yabancı yatırımlar, dünyada liberal iktisat politikalarının öne çıktığı 1980 sonrası dönemde yaygınlaşmıştır. Finansal yönden serbestlik ile sermaye hareketlerindeki serbestlik bu sürecin önemli özellikleri arasında yer almaktadır. Buna bağlı olarak piyasa ekonomisinin gelişmesi, uluslararası üretimin ve doğrudan yabancı yatırımların artması yönünde sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Doğrudan yabancı

yatırımların gelişmekte olan ülkeler için gerekli sermayenin sağlanmasına katkıları bulunmaktadır. Toplam yatırımları artırarak büyümeye destek sağlayan bu yatırımlar, sermaye oluşumuna katkı sağlaması yanında sermaye malı ihracatını artırıcı, sermaye, bilgi ve deneyimli yöneticiler gibi kaynakları ülkelere aktarıcı özelliklere de sahiptir. Ayrıca sadece sermaye düzeyinde değil, teknolojik yenilik ve istihdam üzerinde de olumlu etkilere sahiptir (Ekinci, 2011: 72).

Doğrudan yabancı yatırıma yönelen uluslararası düzeydeki firmalar yatırım yapıp üretimde bulunacakları ülkelerin sağlayacakları avantajlara göre tercihte bulunurlar. Ekonomik büyümei hedefleyen gelişmekte olan ülkeler ise dışa açık politika uygulamaları ile bu tür yatırımlara sahip olmak isterler. Doğrudan yabancı yatırımların kaynakların kullanımını artırması, teknolojik gelişmeyi hızlandırması, altyapı faaliyetlerini genişletmesi ve imalat sanayisini geliştirmesi ekonomik büyüme sürecinde belirleyici nedenler arasında yer almaktadır (Yılmaz, 2010: 242).

Doğrudan yabancı sermaye akımlarının gerçekleşebilmesi için siyasi istikrar da belirleyici bir etkidir. Siyasi istikrarsızlığın oluşabileceği ülkelerde yabancı sermayenin finansman kaynakları genellikle yerel kaynaklardan oluşmaktadır. Yerel kaynakların kullanımında küçük firmaların bankaları büyük firmaların ise sermaye piyasalarını tercih etmeleri, sermaye yetersizliği içinde bulunan bu ülkelerin kaynaklarının yabancı sermayenin kullanımına sunulmasına neden olmaktadır. Bu durum yerli yatırımcılar açısında finansman zorluğu oluşurmaktadır (Alağz vd., 2008: 84).

Doğrudan yabancı yatırımlar ekonomilerin üretim potansiyelini artırırken büyümenin finansmanı için gerekli olan döviz akışını da sağlayabilmektedir. Bu durum ülkelerin üretimi ve ihracatı için gerekli girdilerin ithalatını kolaylaştırmakta ve döviz darboğazlarını ortadan kaldırmaktadır.

Ekonomik büyümei olumlu etkileri nedeniyle doğrudan yabancı yatırımların Türkiye için de önemli ve gerekli olduğu öne sürülebilir. Bu kapsamda Ar-Ge faaliyetlerinin genişletilmesi, teknolojik yeniliklerin sağlanması ve işgücünün niteliğinin artırılması doğrudan yabancı yatırımların ülkeye yönelmesini teşvik edebilmek için gereklidir. Türkiye'ye gelmesi beklenen doğrudan yabancı

yatırımların istihdam, teknoloji ve yüksek katma değer sağlayan yeni yatırımlar olarak gerçekleşmesi büyüme ve istihdamı olumlu yönde etkileyebilecektir (Acaravcı ve Akyol, 2017: 29).

1.6.2. Finansal Gelişmişlik

Ekonomik büyümeyi etkileyen önemli faktörlerden biri de finansal gelişmişlik düzeyidir. Ekonomilerde ödünç verilebilir fon arzı ile fon talebini karşı karşıya getiren finansal piyasalar, büyümenin merkezinde yer alan yatırımlar için kaynak sağlama fonksiyonuna sahiptir. Finansal sistemin güvenilirliği ve işleyiş mekanizmasının etkin olması büyüme sürecinde gerekli finansman olanaklarına ulaşabilmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu kapsamda fon arzı, fon talebi, finansal araçlar ve kurumlar ile yasal ve kurumsal düzenlemeler finansal sistemin unsurlarıdır. Bu unsurlar aracılığıyla da tasarrufların ekonomik büyüme için gerekli olan yatırımlara dönüşmesi sağlanmaktadır. Ayrıca gelişmiş ve güvenilir bir finansal sistemin varlığı özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme performansları açısından gerekli görülen yabancı sermaye girişlerinin gerçekleşebilmesi için de önemlidir. Sermaye girişlerini teşvik eden finansal piyasalar, büyüme yönlü iktisat politikalarını desteklemektedir.

Finansal gelişmişlik ile ekonomik büyüme ilişkisi dört yaklaşımla açıklanmaktadır. Birincisi büyümenin finansal gelişmişliğe öncülük etmesidir. Buna göre öncelikle büyüme gerçekleşmekte, büyümenin fon ihtiyacı da finansal sistemi ve piyasaları geliştirmektedir. İkincisi, finansal gelişmenin büyümeye destek sağlamasıdır. Bu kapsamda finansal sistemin gelişmesi, tasarrufların ekonomiye aktarımını hızlandırmaktadır. Üçüncüsü, finansal gelişmişlik düzeyi ile büyüme arasında karşılıklı etkileşimin varlığıdır. Dördüncüsü ise finansal gelişmişlik düzeyi ile büyüme arasındaki ilişkinin önemsiz olmasıdır (Kandır ve diğerleri, 2007, 312).

1.6.3. Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme

Adam Smith, “mutlak üstünlükler teorisi” ile her ülkenin uzmanlaştığı alanda üretim yapması sonucunda ülkelerarası işbölümünün oluşacağını ve serbest dış ticaretten ülkelerin kazançlı çıkacağını öne sürmektedir. Buna göre bir ülke diğer bir ülkeye göre daha düşük maliyetle ürettiği malın üretiminde uzmanlaşıp bunları ihraç

etmeli yüksek maliyetle ürettiklerini ise ithal etmelidir. D. Ricardo ise “karşılaştırmalı üstünlükler teorisi” vasıtasıyla ülkelerin mutlak olarak avantajlı olmaması durumunda da dış ticarete yönelmeleri gerektiğini belirtmiştir (Saçık, 2009: 166).

Ülkelerin kaynakları, teknoloji seviyeleri, coğrafi ve fiziksel koşulları büyüme ve kalkınma için farklı stratejilere yönelmesine neden olmaktadır. Büyüme ve kalkınma sürecinde ülkeler genellikle birbirini tamamlayıcı özellikte olan ithal ikamesine dönük ve ihracata dayalı stratejiler uygulamaktadır. İthal ikamesine dayalı strateji ile yurt dışından ithal edilen mal ve hizmetlerin ülke içinde üretilmesi için gerekli yapı ve kapasite oluşturulmaktadır. Bu süreçte gümrük vergileri ve görünmez engeller gibi araçlarla ithalatı önleyici politikalar uygulanmaktadır. İhracata dayalı strateji tercih edildiğinde, ithal ikameci stratejiyle oluşturulan kapasite ile üretilecek mal ve hizmetlerin yurt dışına satışı sonucunda döviz girdisi beklenmektedir. Her iki strateji birbirine rakip olmaktan çok birbirini tamamlamaktadır. Ancak uygulamadaki eksiklikler ithal ikameci stratejinin amacına ulaşamamasına, dış ödemeler sorunları ile döviz darboğazı gibi önemli olumsuzluklara neden olmaktadır (Korkmaz ve Aydın, 2015: 49). İthal ikameci politikaların iç piyasada üretim yapacak sanayinin kurulması, istihdam olanaklarının sağlanması, dış ticaret hadlerinin ülke aleyhinde gelişmesinin önlenmesi, döviz tasarrufu sağlanması gibi amaçları bulunmaktadır. Kendi kendine yeterli üretimi sağlayarak büyümek ve sonrasında ise dışa açılmak bu stratejinin odağında yer alır (Saçık, 2009: 164).

İhracata yönelik strateji ise ekonomik büyüme yönünden ihracatı öne çıkarmaktadır. Dış rekabete açık bir üretim modelinin oluşması, karşılaştırmalı üstünlükler sağlayan yönlerin etkinleştirilmesi, teknolojik yayılmalar, üretim faktörleri ile mal ve hizmet hareketliliği büyüme sürecini destekleyici unsurlar olarak görülmektedir. Dışa açık büyüme stratejisi özellikle de yerli üretimin dış kaynak kullanımına bağlılığının yüksek olduğu ekonomilerde büyüme süreci üzerinde daha belirgin rol oynamaktadır.

Ülkelerin dış ekonomik ilişkilere dâhil olabilmesi için ihracat gibi döviz kazandırıcı faaliyetlere ihtiyacı vardır. Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelir düzeyinin düşük olması tasarrufların yetersiz kalmasına ve sermaye kıtlığına neden

olmaktadır. Bu özellik ülke için ihtiyaç duyulan ithalatı zorlaştırarak büyüme ve kalkınmayı olumsuz etkilemektedir. Dış ticaretin ekonomik büyüme ile ilişkisi karşılıklı neden-sonuç ilişkilerine bağlı olabilmektedir. Bu ilişkilerin yönünün ve önem düzeyinin belirlenmesi büyüme politikalarının seçimi ve değişen şartlar karşısında politikaların yeniden gözden geçirilmesi bakımından oldukça önemlidir (Korkmaz ve Aydın, 2015: 48).İhracatın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği yönündeki görüşlerin temel dayanağı ihracatın döviz gelirlerini artırarak ülkenin döviz açığını azaltmasıdır. Bu süreç teknoloji, ara malları ve yatırım malları ile nihai mal ithalatını kolaylaştırıcıdır. Ayrıca ihracat firmaların büyük ölçekli üretim faaliyetlerinde bulunmasına, ölçek ekonomisinden yararlanmasına ve maliyetlerini düşürmesine olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde genellikle ithalata dayalı büyüme görülmektedir. Buna göre üretimde ithal girdilerin kullanımı teknolojik gelişmeyi sağlamakta, ithalatla birlikte ara mallara ulaşılması kolaylaşmakta ve üretimi destekleyen etkiler oluşmaktadır (Aytaç ve Akduğan, 2012: 56-57).

İhracat artışı ile birlikte ekonomide farklı kesimleri ilgilendiren sonuçlar da ortaya çıkabilmektedir. İhracata bağlı GSYH değişimleri aynı yönlü olup ihracat artışları ekonomik büyümeyi de artırmaktadır. Buna göre hane halkı gelirin artması, yoksulluk oranının düşmesi, ihracat artışı ile ilişkili üretim artışından dolayı artan vergi gelirlerinden dolayı kamu harcamalarının artması yönünde de etkiler oluşabilmektedir (Şerefli, 2016: 137). Ayrıca dış ticaret, rekabet oluşturu boyutlarıyla büyüme sürecini ve işgücü verimliliğini etkilemektedir.

1.6.4. Enflasyon

Enflasyon-büyüme ilişkisi literatürde ilişkinin niteliğine bağlı olarak farklı yaklaşımlar çerçevesinde uzun zamandan beri tartışılmaktadır. 1980’li yıllara kadar enflasyonun büyüme üzerinde olumlu etkilerinin olduğu yönündeki görüşler, sonraki dönemlerde ampirik çalışmaların da katkıları ile çoğunlukla enflasyonun büyümeyi olumsuz etkilediği şeklinde dönüşmüştür (Karaca, 2003: 247).

Merkez Bankalarının fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek yönündeki temel amacı, enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği düşüncesinin etkisi altındadır. Mundell (1963) ve Tobin (1965) öncülüğünde gelişen yaklaşımlar,

enflasyonun sermaye birikimini artırarak büyümeyi olumlu etkileyebileceğini belirtmektedir. Bu düşünceye karşı yapılan eleştiriler, yüksek ve istikrarsız enflasyonun enflasyon belirsizliğini artırmasına odaklanmıştır. Enflasyon belirsizliği ise yüksek enflasyon maliyeti yanında ekonomik karar birimlerinin piyasa sinyallerini yeterli düzeyde algılayamamasına neden olmaktadır. Ayrıca reel ekonomide nispi fiyat değişimlerinin anlaşılabilmesi, beklentilerin olumsuzlaşması, faiz oranının yükselmesi ve yatırımların azalmasını kapsayan etkiler de oluşabilmektedir. Bu süreçte nispi fiyat değişimlerinin algılanamaması sorunu, yatırımların kompozisyonunu değiştirmektedir. Tasarruflar ise uzun dönemli üretken yatırımlar yerine kısa vadeli üretken olmayan yatırımlara yönelmektedir (Artan, 2008: 114).

Standart Phillips eğrisi enflasyondaki yükselişi azalan işsizlik seviyeleri ile ilişkilendirmekte ve enflasyonun büyüme oranını olumlu etkilediğini varsaymaktadır. Tobin-Mundell hipotezi de enflasyondaki artışın sabit sermaye yatırımlarını artıracığını, büyüme üzerinde olumlu etkiye neden olacağını öne sürmektedir (Grimes, 1991: 631-632).

Enflasyonun ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği yönündeki görüşlere göre enflasyonun servet azaltıcı etkisi, bireylerin önceki servet dengesini sağlayabilmeleri için tasarruflarını artırmalarına neden olmaktadır. Tasarruflardaki artış ise faizleri düşürerek yatırımları ve büyümeyi artırabilecektir. Enflasyonun büyümeyi negatif yönde etkileyeceğini öne süren yaklaşımlarda ise enflasyon, beklentileri olumsuz etkileyerek yatırımlara ve büyümeye zarar vermektedir. Ayrıca farklı sektörlerde farklı oranlarda gerçekleşen fiyat artışları geleceğe yönelik yatırım kararlarında etkinliğini bozmakta ve kaynak dağılımında olumsuzluklar meydana getirmektedir (Berber ve Artan, 2004: 2-3). Enflasyon dönemlerinde iç fiyatların artması ülkelerde ithalatını artırıcı ve ihracatı azaltıcı sonuçlar meydana getirerek dış açıkların artmasına ve büyümenin olumsuz etkilenmesine neden oluşturmaktadır.

1.6.5. Reel Döviz Kuru

Reel döviz kuru ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişkinin varlığı birçok araştırmada ortaya konulmuştur. Yabancı para biriminin yerel fiyatı olarak tanımlanabilen döviz kuru para değişme oranını da belirlemektedir. Enflasyon etkilerini içeren kur nominal, içermeyen kur ise reel döviz kurudur. Genel olarak iyi yönetilemeyen kurların büyümeye zarar verdiği bilinmektedir. Yerli paranın aşırı değerli olmaması büyüme politikaları yönünden önemli görülmektedir (Öztürk, 2019: 10).

Küreselleşme ile birlikte uluslararası sermaye hareketleri hızlanmış ve kolaylaşmıştır. Bunun sonucunda ülkeler mal ve sermaye akımları alanlarında rekabet gücü sağlayabilmek ve ekonomik istikrara ulaşabilmek için yerli paranın değerini korumak zorunda kalmışlardır. Bu çerçevede döviz kuru hem ekonomik hem de siyasi boyutlarla ulusal ve küresel ekonomi arasında önemli bir etkidir (Şişeci ve Yamaçlı, 2020: 259).

Döviz kurları ithalat açısından ülkenin satın alma gücünün ihracat açısından ise rekabet gücünün belirleyicisidir. Yerli paranın yabancı paraya göre değer kazanması veya döviz kurunun düşmesi, dış piyasada ülkenin satın alma gücünü artırır ve mal ve hizmet alanında rekabet gücünü azaltır. Bir başka ifade ile döviz kurundaki azalış, ithalatın artması ve ihracatın azalması yönünde sonuçlar ortaya çıkarır. Döviz kurundaki artışlar ise ihracatı artırıp ithalatı azaltarak uluslararası rekabet gücünü artırmaktadır (Kartal ve Mütefekkir, 2020: 2). Ayrıca yerli paranın yabancı paralar karşısında değer kaybetmesi ithalatın maliyetini artırmaktadır. Genellikle teknoloji, enerji, hammadde, ara mallar ve diğer girdiler yönünden dışa bağımlı gelişmekte olan ülkelerde ithalatın pahalılaşması nedeniyle üretim maliyetleri artmakta ve ekonomik büyüme olumsuz etkilenmektedir.

1.6.6. Teknoloji ve Ar-Ge

Ekonomik büyümenin en önemli belirleyicilerinden biri olarak gösterilen teknoloji, üretim için gerekli olan bilgi, organizasyon ve tekniklerin bütünüdür. Emek ve sermaye verimliliğini etkileyen her şey olarak da nitelendirilen teknoloji ile mevcut kaynaklarla daha fazla üretime ulaşabilme veya aynı çıktının daha az

kaynakla üretiminin gerçekleştirilmesini sağlayan bir süreç ortaya çıkmaktadır. Teknolojinin gelişmesi aynı zamanda yeni bir üretim yöntemi veya ürünün ortaya çıkmasıdır (Akiş, 59).

Neoklasik büyüme modelinde ekonomik büyüme açısından teknoloji önemli bir unsur olarak belirtilmekte ancak artık-bakiye olarak nitelendirilmektedir. Solow, A.B.D ekonomisi için yapmış olduğu çalışmada, büyümenin emek ve sermaye tarafından açıklanamayan kısımlarının teknolojik ilerlemeye bağlı olduğunu ortaya koymuş ancak teknolojinin nasıl üretildiğine açıklama getirmemiştir. Bu nedenle teknolojiyi büyüme modelinde dışsal olarak kabul emiştir (Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2012: 336).

Ürün ve süreç yeniliği kapsamında teknolojik ilerlemeler, sürekli değişim içindeki dünyada ülkelerin rekabet gücünü etkilemektedir. Ar-ge faaliyetlerinin belirleyici olduğu bu süreçte buluşlar ve yenilikler makro açıdan büyümeye, mikro yönden ise firmaların karlarını ve pazar paylarını artırmalarına neden olmaktadır. Ayrıca sağlanan dışsallıklar ve taşmalar genel ekonomi için artan getiriye neden olmaktadır (Altın ve Kaya, 2009: 252; Korkmaz, 2010: 3321).

1.6.7. Eğitim ve Ekonomik Büyüme

Ülkelerin kalkınma sürecinde belirleyici role sahip olan eğitim, kalkınma için gerekli nitelik ve nicelikte işgücü donanımını sağlamaktadır. Ayrıca eğitimin bilginin üretimi ve yayılımı, ülkelerin ileri üretim teknolojileri geliştirebilmesi ve üretime dâhil edebilmesi yönünden de işlevleri bulunmaktadır. Eğitim düzeyindeki artışlar emeğin verimliliğini ve ülkelerin rekabet gücünü artırmaktadır. Bu kapsamda eğitim göstergelerindeki farklılıklar ülkelerin gelişmişlik dereceleri bakımından ekonomik performans farklılıklarını da açıklamaktadır (Çalışkan vd., 2013: 30).

Ekonomik büyümenin beşeri sermayeye bağlılığı insana yapılan yatırımları gerektirmektedir. Bu yatırımlar eğitim, sağlık ve beslenme olmak üzere üç yönlüdür. Yatırımların bu alanlarda dengeli dağılımı beşeri sermaye donanımından gereken ölçüde yararlanmayı sağlayabilecektir. Eğitim, beşeri sermayenin güçlendirilmesi açısından öne çıkmakta ve insana yatırım kavramının temelinde yer almaktadır. Eğitim yatırımları okur-yazarlık oranını artırıcı, bireylerin bilgi, beceri ve

yeteneklerini geliştirici özelliği nedeniyle hem az gelişmiş hem de gelişmiş ülkelerin büyüme politikalarında yer almaktadır (Afşar, 2009: 86).

Eğitimin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileme kanallarından biri ve en önemlisi örgün eğitimidir. Bu tür eğitim sadece kişilerin okur-yazarlık düzeyi ve temel becerileri edinmeleri ile ilişkili olmayıp onların davranışlarını ve düşüncelerini de etkilemektedir. İkinci kanal ise hizmet içi eğitim veya yaparak öğrenme sürecini kapsamaktadır (Doğrul, 2009: 259).

Beşeri sermayenin ana unsuru olan eğitim düzeyindeki ilerlemeler, kişilerin verimliliklerini, ücret düzeylerini ve iş bulma fırsatlarını artırırken işsiz kalma riskini de azaltmaktadır. Eğitimin iş yaşamı ve kazançlar üzerindeki olumlu katkıları, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından eğitimin işsizlik ve yoksulluk azaltıcı bir politika seçeneği olarak görülmesine neden olmaktadır (Çalışkan vd., 2013: 30). Yüksek büyüme potansiyeline sahip gelişmiş ülkeler ile daha düşük büyüme potansiyeline sahip gelişmekte olan ülkeler arasındaki önemli bir farklılık eğitime ayrılan kaynaklarla ilişkilidir. Eğitim göstergeleri arasında önemli bir yere sahip olan eğitim harcamalarının GSYH'ye oranı ile kamu kesimi bütçe harcamaları içinde eğitime ayrılan kaynakların gelişmiş ülkelerde daha yüksek olması eğitimin sağladığı pozitif dışsallıklarla da açıklanabilir. Bu çerçevede işgücünün eğitim olanaklarından yeterli düzeyde yararlanmış olması üretimde gerekli olan yüksek vasıflı, bilgili ve donanımlı işgücünü sağlayabilecektir. Gelişmiş ve yüksek rekabet gücüne sahip ülkelerin önemli üstünlüğü işgücünün iyi eğitilmiş, vasıflı ve üretim aşamalarındaki değişimlerle uyumlu olması ve bilgi üretme kapasitelerinin yüksek olmasıdır. Eğitim alanındaki ilerlemeler işgücünün verimliliğini artırdığı gibi bilgi üretme kapasitesini de artırarak büyümeye pozitif katkılar sunmaktadır (Çalışkan vd., 2013: 30-31).

1.6.8. Vergi ve Büyüme İlişkisi

Mikro ve makro düzeyde çok sayıda değişken üzerinde etkileri bulunan vergilerin en temel etki alanı ekonomik büyümedir. Genellikle vergi artışının tüketim, tasarruf ve yatırım kararlarını değiştirerek milli hâsılanın artış hızını azaltacağı öne sürülmektedir. Aynı zamanda vergi artışları harcanabilir geliri ve toplam talebi azaltmaktadır (Mucuk ve Alptekin, 2008: 160-172). Bunun sonucunda da üretimde ve GSYH'de azalışlar ortaya çıkmaktadır. Özellikle de gelirden ve

kazançlardan alınan vergilerin artması yatırımlar için gerekli kaynakları azaltmakta, ekonomilerin toplam arz yönünü olumsuz etkilemektedir (Mucuk ve Alptekin, 2008: 160-172).

Vergiler kamu kesimi için fon oluşturma özelliğine sahip olduğu gibi iç tasarruf düzeyini artırıp yatırımlar için gerekli kaynakları da sağlayabilmektedir. Ayrıca büyüme, fiyat istikrarı, gelir dağılımı, üretim ve tüketimde kontrol amaçlı birçok ekonomik ve sosyal amaçlar da içerebilmektedir. Kamu hizmetlerinin sunulmasında devletin en önemli gelir kaynağı olan vergiler, sosyal güvenlik hizmetleri ve kamu yatırımları ile diğer kamu harcamalarının da finansmanını sağlamaktadır (Göçer vd., 2010: 98). Bu kapsamda vergiler ekonomik büyümenin en önemli dayanağı olan özel ve kamu yatırımlarını belirlemektedir.

Keynesyen yaklaşımda denge milli gelir düzeyi, efektif talebe bağlı olarak belirlenmektedir. Efektif talep tüketim ve yatırım harcamalarını içermektedir. Gelişmiş ülkelerle ilgili tasarruf fazlalığının gelişmekte olan ülkeler açısından ise tasarruf açıklarının varlığı ekonomilerde eksik istihdamda dengeyi sağlar. Tam istihdam dengesi için genişletici maliye politikası istihdam ve milli gelir seviyesini artırabilecektir (Çelikay, 2020: 30). Bu süreçte vergilerin düşürülüp kamu harcamalarının artırılması yoluyla toplam talepte, üretimde ve istihdam düzeyinde artış beklenmektedir. Vergiler ve kamu harcamaları ekonomik karar birimlerini teşvik edici ve özendirici rolüyle mikro ve makro nitelikli etkiler oluşturabilir. Ancak ortaya çıkan etkilerin yönü farklılaşabilmektedir. Kamu harcamalarındaki artışlar çarpan mekanizması üzerinden geliri ve büyümeyi artırabilirken dışlama etkisi ile özel kesim yatırımlarını azaltabilmektedir (Kuştepe ve Bilman, 2009: 120).

Arz yönlü iktisat yaklaşımına göre ise vergi indirimleri emek arzını ve sermaye birikimini pozitif yönde etkileyerek ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Vergi indirimi Keynesyen yaklaşımın belirttiği gibi toplam talebi artırmasından dolayı değil kişileri çalışmaya, yatırım yapmaya ve tasarrufta bulunmaya yönelttiği ve üretimi desteklediği için etkili olmaktadır (Ulusoy, 2013: 77-256).

1.6.9. Küreselleşme ve Büyüme

Küreselleşme, “ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlardaki ortak değerlerin dünyanın her bölümüne yayılması” olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2000: 3). Küreselleşme çok boyutlu bir kavram olup mal ve hizmetlerin ülkeler arasındaki hareketliliği yanında üretim faktörlerinin, sermayenin, bilgi ve teknolojinin ülkeler arasındaki dolaşımını da kapsamaktadır. Ülkelerin dünya ile bütünleşmesinin beklendiği küreselleşme olgusu ile serbest piyasa koşullarının oluşması ve işlerliği de önem kazanmaktadır.

Küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisinin ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılaşabilmesi bu konuda tartışmalara neden olmaktadır. Bazı görüşler küreselleşmenin sağlayabileceği avantajlar üzerinden üretim, gelir ve refah artışlarının oluşabileceğini, ekonomik büyüme ve gelişme sürecinin olumlu etkilenebileceğini, bazıları ise olası dezavantajlar ve riskler nedeniyle ekonomilerin olumsuz etkilenebileceğini ileri sürmektedir.

Küreselleşmenin dış ticareti, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, rekabeti ve verimliliği artırıcı etkileri olası yararlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, ihracatta ürün çeşitliliğinin artması, ihracattan elde edilen gelirlerin artması, finansal yönden sağlanan entegrasyonun sermaye hareketliliğine neden olması, büyük şirketler için maliyet düşürücü etkiler ve ölçek ekonomilerinin ortaya çıkması da bu yararlar arasında eklenmektedir (Altın vd., 2018: 123-125). Ortaya çıkması beklenen bu yararlarla büyümenin artacağını savunanların aksine, küreselleşmenin rekabet sürecini gelişmiş ülkelerin lehine gelişmekte olan ülkelerin aleyhine dönüştürdüğünü öne süren yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu çerçevede küreselleşmenin ülkeler arasında oluşturduğu bağımlılığın istikrarsızlıklara neden olabilmesi, devletlerin çok uluslu şirketlerin etki alanına girmesi, işgücü piyasalarında eşitsizliklerin oluşması, sermaye hareketliliği nedeniyle ekonomilerin kırılganlığının artması, rekabetin artması sonucunda ülke içi küçük işletmelerin zarar görmesi ve yoksulluğun artması olası riskler arasında değerlendirilmektedir (Altın vd., 2018: 125).

1.6.10. Coğrafya ve Doğal Kaynaklar

Coğrafya ülkelerin konumu bakımından sahip olduğu avantajlı veya dezavantajlı yönleri ortaya koymaktadır. Coğrafya-büyüme ilişkisinin temel belirleyicisi iklim koşullarıdır. Ekvatora yakın bulunan tropikal bölgede kişi başına düşen gelir düzeyinin ekvatora uzak ılıman bölgeye göre daha düşük düzeyde olması coğrafya-büyüme ilişkisi kapsamında değerlendirilebilir. İklim, ekonomik büyümeyi öncelikle tarım sektörünün verimlilik düzeyi bakımından etkilemektedir. Ayrıca iklim koşulları sağlık üzerinde de etkiler oluşturur. Tropikal bölgenin sıtma ve sarıhumma hastalıkları için uygunluğu bu bölgedeki işgücünün sağlıklı ve düşük verimli olmalarında önemli bir faktördür. Coğrafyanın ekonomik büyümeyi etkilediği başka bir kanal ise dış ticarettir. Dış ticaret karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı doğrultusunda bir üretim yapısı ortaya çıkarmakta, verimlilik artışları sağlamakta ve kişi başına geliri artırmaktadır. Denizle kıyısı olmayan ve ticaret merkezlerinden uzak kalan ülkeler ulaşım maliyetinin yüksek olması nedeniyle rekabetçi özelliklerden uzaklaşmakta ve daha düşük kişi başına gelire sahip olmaktadır (Ünsal, 2007: 288).

Coğrafyanın ekonomik büyümeyi etkilemesi ülkenin sahip olduğu yer altı ve yer üstü varlıklarını gösteren doğal kaynaklarla da ilişkilidir. Buna göre coğrafya ülkelerin ormanları, iklimsel unsurları, su kaynakları, denize yakınlığı ve denizle ilgili kaynakları, sahip olduğu toprağın büyüklüğü ve verimliliği gibi alanları kapsayan doğal kaynaklarının da varlığını belirlemektedir (Erdoğan, 2018: 28).

Doğal kaynaklar yönünden zengin, coğrafya ve iklimsel koşullar bakımından olumlu özelliklere sahip ülkelere daha yüksek büyüme performansı beklenir. Ancak doğal kaynaklar bakımından zenginlik büyüme için yeterli değildir. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında bu ülkelere daha kolay yabancı sermaye akımları gerçekleşebilir. Bunun sonucunda ise tasarruf yetersizliği sorunları çözüm bulabilir (Ağayev ve Yamak, 2009: 184).

Doğal kaynakların üretilmeksizin doğada bulunmaları bunları diğer ekonomik mallardan ayırmakta ve yüksek düzeyde kar potansiyeli oluşturmaktadır. Kiralanarak veya hazır olarak piyasaya sunulurken kazanç sağlayabildiği gibi şekil, zaman ve mekân ile mülkiyet faydası oluşturarak daha yüksek katma değer oluşturabilme

özelliğine de sahiptir. Bu özellikleri nedeniyle doğal kaynaklar, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde, büyüme ve kalkınma sürecinde belirleyici bir faktördür (Çınar, 2015: 173).

1.6.11. İşgücü ve Beşeri Sermaye

Üretim faaliyetlerinin ana unsuru olan işgücü veya emek, insanın fiziksel veya zihinsel olarak üretim sürecine katkıda bulunmasıdır (Karagöl, 2014: 4). Bu kapsamda emek kişilerin sahip olduğu bilgi, yetenek, tecrübe, eğitim ve öğretimi de içermektedir. Klasik emek değeri teorisinde üretimin değeri harcanan emek belirlemektedir. Emek faktörünün üretime yaptığı katkı ise üretilen mala, üretimde kullanılan teknolojiye, emeğin verimliliğine ve nispi fiyatına bağıllık göstermektedir (Karagöl, 2014: 5).

Emek faktörü olmaksızın diğeri üretim faktörleri tek başına üretimde yetersiz kalmaktadır. Diğeri faktörleri bir araya getiren ve bunları üretime dâhil eden, organize eden ve yönlendiren unsur insan faktörüdür. İnsan üretim sürecinde emek olarak yer alabildiği gibi girişimci olarak da yer alabilmektedir. Girişimcilerin etkin ve disiplinli olması, üretkenliği ve çalışkanlığı gibi özellikleri büyüme sürecini olumlu etkilemektedir. Ülkeler diğeri üretim faktörleri bakımından yetersizliklerini insan faktöründen daha fazla yararlanarak giderebilir (Erdoğan, 2018: 27).

İşgücünün vasıflı yönünü temsil eden beşeri sermaye ise bireylerin eğitim, sağlık, bilgi, beceri ve yetenek gibi boyutlardan sahip olduğu donanımlarının tümünü ifade etmektedir. Beşeri sermaye diğeri üretim faktörlerinin daha etkin kullanımına aracılık etmektedir. Beşeri sermaye verimliliği artırarak üretimi kolaylaştırmakta ve artırmaktadır. Ayrıca yeni teknolojilerin ortaya çıkmasını ve kullanılmasını da sağlayarak, ekonomik büyümeye olumlu katkılarda bulunmaktadır (Akça, 2015: 35-36).

1.6.12. Sanayileşme

Büyüme ve sanayileşme ilişkisi farklı unsurlara bağıllı olarak açıklanmaktadır. Kaldor'a göre sanayi sektörü sektörler içinde ekonomik büyümenin motoru olarak nitelendirilmektedir. Kaldor, neoklasik modellerin tersine sanayi sektöründe sermayenin ya da yatırımların artan getirili olduğunu öne sürmektedir. Sanayi

sektörünün GSMH payındaki artışlar dışsal pozitif ekonomiler oluşturarak büyüme sürecini olumlu etkileyebilecektir. Verdoorn kanunu ise sanayi üretim artışlarının sektörün verimliliğini daha yüksek oranda artıracığını savunmaktadır (Terzi ve Oltulular, 2004: 219).

Ülkeler kalkınma sürecinde genellikle ithal ikamesine ve ihracata dayalı sanayileşme stratejilerini benimsemektedir. İthal ikamesi, toplam arzda ithalatın payını azaltmak, yerli üretimin payını ise artırmak amaçlı uygulanmaktadır. Önceden ithal edilen mallar yerine yerli üretimi ikame etmektedir. Ülkelerin ödemeler bilançosu sorunları, savaşlar ve kişi başına düşen gelirin artmasına dayalı talep artışları ithal ikameci uygulamaların nedenleri arasında yer almaktadır. Bunun sonucunda milli gelir içinde sanayi kesiminin payı artmaktadır. İhracata dayalı sanayileşme stratejisi ise ihracatta sanayi ürünlerinin payını artırarak ihracatı artırmak yönündeki politikaları içermektedir. Tarım ürünleri ve hammaddeleri işleyerek ihraç etmek gibi uygulamaları kapsayan bu strateji, iç piyasadan ziyade dış pazar için üretimi amaçlamaktadır. Ayrıca dış pazarlara açıklık, kalite ve fiyat rekabeti de ortaya çıkarmakta, yeni teknolojilerin izlenmesini gerekli kılmaktadır (Adaçay, 2017).

1.6.13. Sermaye Stoku ve Sermaye Birikimi

Üretimi artırması bakımından aletler, makineler, fabrikalar, donanımlar, araç ve gereçler fiziki sermaye unsurları olarak nitelendirilir. Üretim, sermaye ve işgücü bileşimlerinin kullanımına bağlıdır. İşgücünün fazla olmasına rağmen fiziki sermaye yetersiz ise işgücünün üretkenliği azalmaktadır (Taban, 2013: 30). Buna göre sermaye, emeğin verimliliği vasıtasıyla büyümeyi etkilemektedir.

Ekonomik büyüme genellikle yatırımlarla birlikte değerlendirilir. Yatırımlar ise sermaye stokuna yapılan ilavelerdir. Bu ilaveler ekonomilerin üretim kapasitesini ve yatırımları, yatırımlardaki artışlar da büyüme hızını artırmaktadır.

Sermaye birikimi ise gelecek dönemlerde üretim ve gelir artışı sağlayabilmek amacıyla mevcut gelirin bir kısmının tasarruf edilmesi ve yatırımlara aktarılması sürecini ortaya koymaktadır (Taban, 2013: 30). Bir ekonomide belirli bir dönem için mal ve hizmet üretme kapasitesini gösteren sermaye birikimi ve sermaye stoku,

büyümei belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Üretim faaliyetlerinin altyapısını oluşturan sermaye birikimi öncelikle tasarruf düzeyine bağlıdır. Bununla birlikte girişimci faktörü ve yabancı finansal kaynaklar da sermaye birikimini etkilemektedir. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde düşük tasarruf eğilimi nedeniyle dış kaynaklar sermaye birikimi için gerekli görülmektedir (Tunalı, 4).

Sermaye birikiminin arttığı ekonomilerde yenilikçi firmaların risk üstlenip yatırıma yönelmesi beklenmektedir. Ancak sermaye birikimini engelleyen faktörlerin varlığı durumunda bu süreç oluşmamaktadır. Sermaye talebi bakımından ortaya çıkan kısır döngü, sermaye birikiminin önünde bir engel oluşturmaktadır. Buna göre, gelişmekte olan ülkelerde düşük gelir düzeyinin varlığı talebin de düşük kalmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda ise pazar daralmakta, yatırım isteği azalmakta ve sermaye talebi düşük kalmaktadır. Üretimde sermayenin bol olmaması ise verimliliği düşürmekte ve gelirin azalmasına neden olmaktadır (Karataş ve Çankaya, 2010: 36).

1.6.14. Siyasal Faktör

Siyasi faktörler genellikle hükümetlerin rolü üzerinden açıklanmaktadır. Hükümetlerin yasal ve kurumsal düzenlemeler yaparak ekonomik hayata müdahalede bulunabilmeleri, ekonomik aktörlerin tüketim, tasarruf ve yatırım davranışlarını etkileyebilmeleri ekonomik büyüme süreci ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca hükümetler kamu harcamaları ve vergiler vasıtasıyla ekonomik büyümeyi etkileyebilirler. Bu çerçevede maliye politikası ve para politikasının büyümeye etkileri ortaya konulabilir. Hükümetlerin uygulayacağı genişletici maliye politikalarından beklentiler; toplam talebin, üretim, gelir ve istihdam düzeyinin artmasıdır. Bununla birlikte genişletici para politikalarından ise faiz oranlarını düşürmesi ve büyüme için gerekli olan yatırımları artırması beklenir.

Ekonomik büyüme sürecinde siyasi istikrar da belirleyici bir etkidir. Siyasi istikrarın ekonomik büyümeyi etkilediği kanallar ise genellikle yatırımcıların beklentileri, tüketicilerin güveni ve yabancı sermaye yatırımları ile ilişkilidir. Bir başka ifade ile siyasi istikrarın varlığı ekonomik istikrar olarak da değerlendirilir.

Büyüme süreci ile yakından ilişkili siyasal faktörler arasında demokrasi de yer almaktadır. Demokrasinin ekonomik gelişme ve büyüme üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu savunan görüşlere göre demokrasi hesap verme mekanizması sayesinde iktidarlara etkin kaynak kullanımına zorlamaktadır. Ayrıca demokrasi belirsizlikleri azaltmakta, yatırımları teşvik ederek mülkiyet haklarını korumaktadır (Yay, 2002: 39). Demokrasilerde ekonomik krizlerden istikrara geçişin daha kolay olması da ekonomik performansı olumlu etkilemektedir. Demokratik seçimler vasıtasıyla ekonomiyi kötü yöneten iktidarlara yerine yenilerinin seçilebilmesi siyasi sorunları ortadan kaldırdığı gibi ekonomik istikrarı da sağlayabilmektedir (Şanlısoy, 2010: 194). Temel hak ve özgürlükler odaklı demokratik sistem şeffaflık ve hukuk kurallarına bağlılık kapsamında da ekonomik karar birimlerine güvence sağlamak ve bu yönüyle de ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Demokrasi ekonomik büyümeyi etkilediği gibi büyüme de demokrasiyi etkilemektedir. Ekonomik büyüme ile birlikte ortaya çıkan refah artışları demokratik kurumlara ve oluşumlara yönelik talebi artırmaktadır. Bu süreç daha fazla demokratik değerlerin oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca demokrasinin büyüme yönlü politikalara zarar verdiğini savunan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Buna göre seçmenlerin, politikacıların, bürokratların ve baskı gruplarının kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri sonucunda ekonomik gelişmenin olumsuz etkilenebileceği ileri sürülmektedir.

1.6.15. Girişimcilik ve Ekonomik Büyüme

Girişimci, üretim faaliyetlerinde risk üstlenen, kar veya zarar edebilen ve diğer üretim faktörlerini bir araya getirerek üretim sürecine dâhil eden üretim faktörüdür. Aynı zamanda emek, sermaye ve doğal kaynakların üretime katılmaları karşılığında elde ettikleri faktör gelirlerini ödemektedir.

Yatırım ve üretim sürecinin yönlendirici unsuru olan girişimcinin ekonomik büyüme sürecinde etkili olabilmesi girişimci sınıfın özellikleri ile açıklanabilir. Buna göre girişimcinin risk eğilimleri, piyasayı analiz edebilme kabiliyeti, bilgisi, tecrübesi, yenilikçi ve yaratıcı yönü ile ulusal ve uluslararası alanlardaki fırsat ve tehditleri kavrama becerisi gibi yönlerden ortaya çıkan olumlu sonuçlar üretim kararlarını da etkileyerek büyüme yönlü politikalara destek sağlayabilecektir.

Girişimcilerin ürün, üretim yöntemleri, teknoloji ile mal ve hizmet konularında yenilikler ortaya çıkarması ekonomilerin dinamik bir yapıya sahip olabilmeleri için önemlidir. Bununla birlikte girişimci faaliyetlerin desteklenmesi ve bürokratik engellerin azaltılması da üretim ve ticari faaliyetlerde artış meydana getirebilecektir (Taban, 2013: 32-33).

Girişimciler ürünler, süreçler ve organizasyonla ilgili yenilik meydana getirmesi nedeniyle yenilikçi olarak da nitelendirilir. Ayrıca ekonomide ortaya çıkan yeni fırsatları görebilme ve değerlendirme yeteneğine de sahiptir (Korkmaz ve Korkmaz, 2011: 5). İktisat teorisinde girişimcilik-büyüme ilişkisini ilk vurgulayan Schumpeter, girişimciyi yeniliklerin taşıyıcısı olarak tanımlamaktadır (Karagöz, 2016: 272). Girişimciler yeni işlere ve faaliyetlere yönelerek yeni istihdam fırsatları yaratmaktadır. Rekabeti de artıran bu süreç maliyet düşürücü çabaları da hızlandırmaktadır. Bu kapsamda ortaya çıkan teknolojik değişimler verimlilik artışına ve büyümeye yol açmaktadır. Ancak girişimciliğin büyümeye katkı sağlayabilmesinin ön koşulu serbest piyasa ekonomisinin varlığıdır (Karagöz, 2016: 266).

1.6.16. Sosyal Faktörler

Toplumsal anlamda değerler, davranışlar ve kurumlar ile ekonomik gelişme yakından ilişkilidir. Yeni tekniklerin ortaya çıkması ve ticari sınıfın varlığı, değişim eğiliminde ve isteğinde bulunan toplumsal yapı, çok kazanma, tasarruf yapma ve harcama davranışları ekonomik gelişmeyi etkilemektedir. (Erdoğan, 2018: 30).

1.6.17. Kamu Harcamaları ve Büyüme

Kamu kesimi ekonomik büyüme ilişkisi genellikle iki yaklaşım üzerinden açıklanmaktadır. Birincisi kamu büyüklüğündeki artışların etkin kaynak dağılımını bozduğu ve özel kesim yatırımlarını dışladığı yönündedir. Bu süreç verimliliği azaltmakta ve büyümeye zarar vermektedir. İkincisi ise fiziki ve beşeri sermaye kaynaklarının büyüme sürecine dâhil edilebilmesi açısından kamu kesiminin fonksiyonları ile ilişkilidir (Altunç ve Aydın, 2012: 81).

Keynesyen görüşe göre kamu harcamaları ekonomik büyümeyi etkilemekte ve dalgalanmaları giderici bir politika aracı olarak kullanılabilir. Buna göre kamu harcamalarının artması milli geliri artırmakta ve kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Wagner yasası ise ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedenselliğin varlığını belirtmektedir (Arısoy, 2005: 2). Wagner yasası ile gelir artınca bireylerin ihtiyaçlarının da farklılaşarak artacağı bu nedenle de kamu harcamalarının artacağı vurgulanmaktadır.

Kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi sadece harcama seviyesi ile ilgili olmayıp harcamanın bileşimiyle de ilişkilidir. Buna göre iki ülke aynı kamu harcamaları / GSYH oranına sahip olmalarına rağmen kamu harcamaları bileşiminin farklı olmasından dolayı kamu harcamalarının büyüme etkisi bu ülkelerde farklılaşabilir. Altyapı, eğitim ve sağlık gibi alanlarda yapılan harcamalar büyümeyi doğrudan etkilemektedir. Kamunun gerçekleştirdiği altyapı yatırımları özel sektör yatırımlarını kolaylaştırıcı etkilerle büyümeyi de artırmaktadır. Ayrıca kamu eğitim harcamalarındaki artışların bilgi düzeyini ve yeni buluşları artırması büyümeye olumlu katkılarda bulunmaktadır. Ancak kamu harcamalarının vergilerle finansmanı sonucunda ekonomik büyüme olumsuz da etkilenebilmektedir (Ulusoy, 2013: 33).

1.7. İstihdam Kavramı

İstihdam kavramı dar ve geniş anlamlar içermektedir. Dar anlamda istihdam, üretim sürecinde veya faaliyetlerinde girdi olarak sadece emeğin kullanımını, geniş anlamda istihdam ise tüm girdilerin veya üretim faktörlerinin kullanımını ifade etmektedir. İstihdam denildiğinde de ilk çağrışım emeğin istihdamı yönündedir. İstihdam ile çalışma arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. İstihdam piyasa ile doğrudan ilişkili iken çalışma piyasa ve piyasa için olmayan tüm mesailerini kapsamaktadır. İstihdam; piyasada ücret, kar ve maaş gibi belirli bir karşılıkla yapılan üretim faktör faaliyetini açıklamakta, çalışma kavramı ise öğrencinin ders, ev hanımlarının ev ile ilgili faaliyetlerini içerebilmektedir. Bu tür faaliyetlerin önemli özellikleri piyasa yönünün olmaması ve parasal bir karşılığının bulunmamasıdır (Doğan, 15). TÜİK tanımlamasına göre istihdam edilen nüfus, işbaşında olanlar ve olmayanlar grubunda yer alan kurumsal olmayan çalışma çağındaki (15 ve daha

büyük yaştaki) nüfustur. Üniversite yurtları, yetiştirme yurtları, huzurevi, özel nitelikli hastane, hapishane, kışla gibi yerlerde ikamet edenlerin dışındaki nüfus ise kurumsal olmayan nüfustur. İşbaşında olanlar; ücretli, maaşlı, yevmiyeli, kendi hesabına, işveren veya ücretsiz aile işçisi olarak referans dönemi içinde en az bir saat iktisadi faaliyette bulunan kişilerdir. İşbaşında olmayanlar ise; işi ile bağlantısı devam etmesine rağmen referans haftasında farklı nedenlerden dolayı işinin başında olmayan, kendi hesabına veya işveren olarak çalışanlar istihdamda kabul edilir (https://tuikweb.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2019/turkce/metaveri/tanim/index.html).

Üretim faktörlerinin üretim sürecine katılmaları ülkelerin potansiyel GSYH düzeyinde üretime ulaşabilmeleri açısından önemlidir. Bir başka ifade ile üretim faktörlerinden yeterli düzeyde veya tam yararlanamamak ekonomilerde üretim ve gelir kayıpları meydana getirmektedir.

Gerçek anlamda istihdam, üretimi artırıcı ve çalışan bireye gelir kazandırıcı olmalıdır. Bu çerçevede üretken istihdamla ilişkili sorunlar dünya ekonomilerinin ortak sorunudur. Geçmişten günümüze istihdam, üretim düzeyini belirlemede, zenginliğin oluşması ve dağıtımında önemli bir araçtır. İstihdamın ekonomik amacı, üretim faaliyetlerini düzenlemek ve artırmaktır. Sosyal amacı ise emek arz ve talebini uyumlaştırma yanında işgücünün tümünün iş bulup çalışmasını, verimliliğin artmasını ve çalışma barışını sağlamasıdır (Şahin, 43-44).

1.8. İstihdam Hacmi

İstihdam hacmi veya düzeyi, bir ekonomide belirli bir dönemde fiilen doldurulan çalışma saatlerinin toplamını ifade eder. Bir ekonominin istihdam düzeyinin belirlenmesinde ve ülkeler arası karşılaştırmalarda çalışanların sayısı yerine doldurulan çalışma saatlerini esas almak daha anlamlı değerlendirmeler yapılabilmesini sağlar. Bunun önemli bir nedeni ülkelere göre günlük veya haftalık çalışma saatlerinin farklılığıdır (Tekeli, 2018: 10). İşgücünde yer alan ve kendisine ait işi olup fiilen çalışan kısım da istihdam hacmi olarak nitelendirilir (Bocutoğlu, 2011: 70).

1.9. İstihdam Türleri

İstihdam türleri; tam istihdam, eksik istihdam ve kayıt dışı istihdam olarak üç grupta incelenebilir.

1.9.1. Tam İstihdam

Genellikle işgücünün tümünün iş bulabilmesi tam istihdam olarak adlandırılır. Tam istihdam gerçekleştiğinde istihdam hacmi ile işgücü birbirine eşitlenmekte ve emek faktörü yönünden işsizlik oluşmamaktadır. Buna göre tam istihdam durumu, istihdam hacminin işgücüne eşit olmasıdır. Ancak günümüzde işgücünün tamamının iş bulma zorluğu nedeniyle işgücünün doğal işsizlik dışında kalanının iş bulması da tam istihdam olarak nitelendirilir (Bocutoğlu, 2011: 70). Tam istihdamın ülkelerde uygulanan iktisat politikalarının temel amaçlarından biri olması tam istihdamın sağlanamamasından kaynaklı ekonomik ve sosyal maliyetler ile yakından ilişkilidir. Bu çerçevede işsizlik ile birlikte potansiyel GSYH'nin altında üretim yapılması ve GSYH açıklarının oluşması, tam istihdama ulaşılmadığında ortaya çıkan bazı sorunlardır. Tam istihdamın sağlanması durumunda var olan çalışma şartlarında ve cari ücretler seviyesinde çalışmak isteyen işgücünün tamamı iş bulabilmiştir. Mevcut sermaye ve doğal kaynaklar da tümüyle üretim sürecinde yer almış ve ekonomi var olan üretim potansiyelinden tümüyle yararlanabilmiş, atıl kapasite oluşmamıştır (Özsabuncuoğlu ve Direkçi, 2012: 3).

1.9.2.Eksik İstihdam

Genel olarak bir ekonomide üretim faktörlerinin tümünün üretim sürecinde yer almaması eksik istihdam olarak kabul edilir. Eksik istihdam durumunda işgücü işsiz kalmamış ancak kapasitesinin altında çalışmaktadır. Bu açıdan da işsizlik kavramı ile farklıdır. Eksik istihdamla ilgili görülebilir ve görülemeyen eksik istihdam ayrımı üzerinden iki boyutlu değerlendirmeler yapılabilir. Referans döneminde ekonomik nedenlere bağlı olarak kendi istemeksizin normal çalışma süresinin altında çalışanlar görülebilir eksik istihdam kategorisinde yer alır. Görülemeyen eksik istihdam kapsamında ise nitelikleri ile uyumlu olmayan işlerde istihdam edilenler, çalışmasına rağmen ücret düşüklüğü ve işten memnun kalmama gibi nedenlere bağlı olarak iş değiştirmek isteyen ve bu doğrultuda iş arayan kişiler yer almaktadır (Küçükali ve Lokmacı, 2015: 77).

Eksik istihdam kavramı zamana bağı eksik istihdam ve yetersiz istihdam yönünden de açıklanmaktadır. Zamana bağı eksik istihdam, “referans haftasında istihdamda bulunan, asıl işinde ve diğr işinde/işlerinde toplamda 40 saatten az süre çalışmış olup, daha fazla sürelerde çalışmaya hazır ve istekli olan, mümkün olması halinde daha fazla çalışmaya başlayabilecek kişilerin durumu” ile ilgilidir. Yetersiz istihdam ise “zamana bağı eksik istihdam kapsamında yer almamak kaydıyla, referans haftasında istihdamda olan, son 4 hafta içinde mevcut işini değiştirmek için veya mevcut işine ek olarak bir iş aramış olan ve böyle bir iş bulması durumunda 2 hafta içinde çalışmaya başlayabilecek olan kişilerdir” (TÜİK, 2020). İşgücü piyasasında yetersiz eksik istihdamın varlığı genellikle kişinin vasıfları ve yetenekleri ile uyumlu olmayan işlerde çalışmasından kaynaklanmaktadır. ILO eksik istihdam tanımına beceri kaynaklı, zamana dayalı ve düşük gelire dayalı olmak üzere üç farklı yaklaşım getirmiştir (Ünal ve Gönülaçan, 2019: 130).

Tam istihdam ve eksik istihdam olgusu iktisat okullarının da tartışma konuları arasındadır. Klasik iktisat teorisinin öne sürdüğü tam istihdam dengesi, Keynesyen yaklaşımda tesadüfi olarak nitelendirilmekte ve bir iddia olarak kabul edilmektedir. Keynesyen teoride ekonomilerde efektif talep yetersizliğinden kaynaklanan eksik istihdam dengesi geçerlidir (Çelikay, 2020: 8).

1.9.3. Aşırı İstihdam

Bir ekonomide üretim faktörlerinin tamamı çalışmasına rağmen üretilen mal ve hizmetler toplam talebi karşılamakta yetersiz ise aşırı istihdam ortaya çıkmaktadır (Özsabuncuoğlu ve Direkçi, 2012: 4). Eksik istihdamın tersi olarak da ifade edilen aşırı istihdam sürecinde karşılanamayan taleplerin varlığı, faktör piyasasında mevcut üretim faktörü arzından daha fazla faktör talep edilmesine neden olmaktadır. Bu durumda faktör fiyatlarının da artması beklenmektedir.

1.9.4. Kayıt Dışı İstihdam

İstihdam edilen kişilerin ücretleri ve çalışma saatleri ile ilgili bilgilerin kamu kuruluşlarına bildirilmemesi, gizlenmesi veya yanlış arz edilmesi kayıt dışı istihdam olarak nitelendirilir (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2013: 8). Ülkedeki sosyal güvenlik sistemine katılmayan ve sosyal haklardan yararlanmayan bu kişiler yasalarda

belirtilen çalışma koşullarıyla uyumsuz bir şekilde istihdam edilmektedir. Ücret, çalışma koşulları, tazminatlar, emeklilik hakkı, sağlık ve iş akdi gibi birçok yönden devletin resmi kayıtlarına girmeyen unsurlar söz konusudur. Buna göre kayıt dışı istihdam üretim ve hizmet gibi istihdamla ilgili faaliyetlerin devletin kayıtlarında ve resmi belgelerinde yer almaması, vergi ve zorunlu sosyal yükümlülükleri de kapsayan tüm yükümlülüklerin mali kurumlar ile sosyal güvenlik kurumlarının denetiminin dışında bırakılmasıdır (Güloğlu, 2005: 2).

Kayıt dışı istihdam ekonomilerde haksız rekabet, vergi kayıpları, refah azalışı ve işsizlik gibi yönlerden olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmakta, resmi kayıtlara dâhil olmayan verilerden dolayı ekonomi ile ilgili yanlış ve eksik bilgilerin oluşmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte işsizlere istihdam alanı açması, oluşturduğu talep vasıtasıyla işsizliği ve yoksulluğu azaltıcı etkileri, kayıt dışı işlemlerden elde edilen mali kaynakların kayıtlı ekonomiye aktarımı gibi olumlu sonuçları da bulunmaktadır (Yanici Erdal, 2019: 243). Ülkelerin GSYH değerinin ölçülmesinde kayıt dışı ekonominin hesaba katılmaması, mevcut GSYH değerini olması gerekenin altında göstermektedir. Kayıt dışı faaliyetlerin kayıt altına alınması durumunda daha yüksek GSYH değerlerine ulaşılabilir. Ülkelerdeki kayıt dışılık boyutlarının da farklı düzeylerde olması bu süreçte belirleyicidir. Ülkelerde kayıt dışı faaliyetlere yöneltecek unsurların varlığı halinde, ekonomik büyüme gerçekleşse de kayıtlı istihdam artışları görülmeyebilir. Bu nedenle kayıt dışı istihdam istihdamsız büyümenin önemli bir nedeni olarak gösterilebilir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), gelişmekte olan ülkelerin nüfus artışlarının ekonomik büyümeye yansımadığını öne sürmektedir. Oluşan işgücü fazlası kayıt dışı istihdama yönelmektedir. Kayıt dışı istihdam ise genellikle düşük gelirli aileleri ve genç kesimi kapsamaktadır (Okur, 2014: 82). Buna göre işgücü arzı fazlası hem kayıt dışı istihdamın hem de istihdamsız büyümenin nedenleri arasında yer almaktadır.

1.10. İstihdamın Belirleyicileri

İstihdamla ilgili sorunların çözümü ve tam istihdama ulaşabilme yönündeki amaçlar iktisat politikalarının merkezinde yer almaktadır. İstihdam politikalarının oluşturulabilmesi ve uygulanabilmesi, istihdamın belirleyicilerinin önemini

artırmaktadır. Ülkelerin ekonomik, sosyal ve yapısal özelliklerine göre etkileri farklılaşabilen belirleyiciler genellikle beşeri sermaye donanımı, teknoloji düzeyi, inovasyon, girişimcilik, dış ticaret, yatırımlar, ekonomik büyüme, ücret düzeyi, cinsiyet ayrımı ve vergiler ile açıklanmaktadır.

1.10.1. Beşeri Sermaye ve İstihdam

Beşeri sermaye bireylerle ilgili bilgi, eğitim, sağlık, yetenek, tecrübe ve beceri gibi özellikleri içermekte ve vasıflı işgücünü öne çıkarmaktadır. Bu yönleri ile beşeri sermaye donanımı yönünden güçlü olan vasıflı işgücü, vasıfsız işgücüne göre daha yüksek gelir düzeyine sahip olabilmekte ve iş bulabilme konusunda daha avantajlı konuma geçmektedir. Bununla birlikte beşeri sermaye ülkenin yenilik, bilgi ve teknoloji geliştirme kapasitesini artırabilmektedir. Bu sürece bağlı olarak verimlilik artışı ile GSYH ve kişi başına düşen gelir artışları ülkenin refah ve zenginliğine katkı sağlayabilecektir.

Teknolojik gelişmeler ve bilginin artan önemi vasıflı işgücü talebini uyarmaktadır. Firmaların verimlilik artırıcı özelliklerine bağlı olarak vasıflı işgücüne yönelmeleri işgücünü beşeri sermaye birikimini artırmak yönünde zorlamaktadır. Bu nedenle emek arzında bulunanlar işgücü piyasasına daha donanımlı katılmak istemektedir. İstihdam edilebilme olasılıklarını artırmak ve daha yüksek ücret gelirlerine sahip olmak isteyen bireyler eğitim, sağlık ve bilgi gibi alanlara daha fazla kaynak ayırma tercihinde bulunmaktadır.

Beşeri sermayenin temel bileşenlerinden biri eğitimidir. Geleneksel beşeri sermaye teorisi eğitimin istihdama etkisini iki yönden açıklamaktadır. Birincisi eğitimin işgücü verimliliğini yükselterek çalışanların gelirlerini artırmasıdır. İkincisi ise eğitimin dinamik ekonomik koşullarda insanların koşullar değiştiğinde hızlı bir şekilde karşılık veya tepki verebilme yeteneği kazandırmasıdır (Chen ve Wu, 2007: 191). İşgücünün bilgi, beceri ve donanımını artırıcı rolü ile eğitim, işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu beşeri sermayeyi oluşturmaktadır. Genellikle eğitim düzeyindeki artışların işsizliği azaltması beklenmektedir. Ancak eğitim yapısının ve eğitim alanlarının emek talebi ile uyumsuzluğu eğitim düzeyinin artmasına rağmen işsizlik sorunlarının devam edebileceğini de göstermektedir.

Beşeri sermayenin diğer önemli bileşeni ise sağlıktır. İşgücünün sağlıklı olması, üretim faaliyetlerine katılabilmesini sağlamakta, verimlilik artışlarına neden olmakta ve ekonomilerin üretim kapasitesini artırmaktadır. Ayrıca sağlık alanındaki ilerlemeler ve gelişmeler ortalama hayat süresini uzatmakta ve işgücünden daha uzun süre yararlanılmasına neden olmaktadır.

Beşeri sermaye bireylerin iş yapabilme kapasitesini ve istihdam edilebilirlik derecesini etkileyen yeteneklerini de içermektedir. Yetenek, bireylerin herhangi bir alanda daha iyi neler yapabileceği ile ilgili becerilerini tanımlanmaktadır. Bu kapsamda iletişimle ilgili yetenek, algılama ve ikna yeteneği gibi özelliklerden söz edilebilir. Yetenekli çalışanların iş alanlarına dâhil edilmesi ve bu kesimden maksimum derecede yararlanılması iş verimini artırmaktadır. Sürekli değişen iş şartları ve firmalar arasındaki rekabet işletmeleri yetenekli çalışanlara yöneltmektedir. Ancak yetenekli çalışanları istihdam edebilmek kadar bu kişilerin işletmede kalıcı olmasını sağlamak da önemli görülmektedir (Altınöz, 2018: 83). Yetenekli çalışanların sürekli değişim ve gelişime açık olmaları, yeni yetenekleri firmalara çekebilmeleri, her koşulda başarılı olabilmeleri, temsil özelliğinin yüksek olması, sürekli öğrenmeye ve gelişmeye istekli olmaları, iyi rol model olmaları, güvenilir olmaları ve değer yaratan iyi takım oyuncularının olmaları temel özellikleridir (Tekinay, 2005).

1.10.2. Teknoloji ve İstihdam

Teknolojik gelişmeler ekonomilerde bazı alanlarda işgücü talebini azaltarak işsizliğe bazı alanlarda ise işgücü talebini artırarak ve yeni iş olanakları yaratarak istihdam artışına neden olabilmektedir. Üretim sürecinde emeğin sermayeye göre daha öne çıktığı emek-yoğun üretimden makinelerin ve teknolojik unsurların daha öne çıktığı sermaye-yoğun üretime geçilmesi yapısal işsizlik sorunları ortaya çıkarmaktadır.

Üretimde ileri teknoloji kullanımının yaygınlaşması istihdamı daralttığı gibi istihdamın yapısını ve işgücünün bileşimini de etkilemektedir. İmalattan hizmetler sektörüne geçiş, kol işçisinden beyaz yakalılara doğru bir yönelimi de beraberinde getirmektedir. Ayrıca bazı işlerde nitelik ve beceri düzeyi yüksek işgücü talebi

artmakta ve bu kesimler için sürekli istihdam olanakları ortaya çıkmakta, pek çok işgücünün ise yaptığı işin önemi ve değeri azalmaktadır (Öngen, 1995: 281-283).

Teknolojik ilerlemeler ve bu alandaki politikalar emeğin donanımını ve üretkenliğini artırmaktadır. Teknoloji üretimi ile ülkelerin uluslararası ticarete sahip olduğu rekabet gücü arasındaki ilişki, ihracat ve servet birikimi açısından da ortaya konulabilir. Üretim alanında ve bilgi teknolojisindeki ortaya çıkan dönüşümler hem üretim ve çalışma hayatı ile ilgili koşulları hem de üretim anlayışı ve organizasyonla ilgili yapıyı da değiştirmektedir (İçli, 2001: 67).

Teknolojik gelişme ile birlikte üretim yapısında meydana gelen değişimler istihdam yapısını etkilemektedir. Bu süreçte üretim faaliyetleri içinde yer alabilecek özelliklere sahip işgücünün oluşturulabilmesi küresel rekabet yönünden bir gerekliliktir. Teknolojik gelişmelerle uyumlu mesleki eğitim uygulamalarının varlığı işgücünü vasıflı hale getirebilmek ve sistem dışında bırakmamak açısından önemlidir (Aydın, 2018: 464-470).

1.10.3. Girişimcilik Faaliyetleri ve İstihdam

Girişimcilik faaliyetleri ekonomilerin lokomotifidir. Bu nedenle girişimci faaliyetlerin çeşitli yollarla desteklenmesi ve rekabetçi konuma getirilebilmesi ülkelerde uygulanan iktisat politikaları açısından oldukça önemlidir. Ekonomilerin bütün sektörlerinde üretim, teknoloji ve yenilik gibi birçok alanda görülebilen girişimcilik faaliyetleri diğer üretim faktörlerinin kullanımını da etkilemektedir. Risk üstlenerek yatırımda bulunan girişimcilerin faaliyet alanı genişledikçe ve girişimci sayısı arttıkça faktör talebi de artmaktadır.

Girişimcilerin diğer kişilerin fark edemedikleri iş alanlarını görüp faaliyete geçmesi yatırım ve üretim artışına, işsizliğin ise azalmasına neden olmaktadır. Bu yönüyle girişimci ekonomik faaliyetleri canlandırmakta ve yeni iş olanakları meydana getirmektedir. Girişimcinin kaynakları etkin kullanması ise ekonomilerde verimlilik artışı sağlamaktadır. Yeni teknolojilerle birlikte girişimciler, yeni endüstrilerin oluşmasına da katkıda bulunmakta, hem girişimci hem de diğerleri için istihdam olanakları yaratmaktadır (Korkmaz ve Korkmaz, 2011: 2-5). Girişimciliğin artması sadece emek talebini değil ücret düzeyini de artırmaktadır. Ancak girişimci

faaliyetlerin hangi sektörlerde ve iş alanlarında yoğunlaştığının da ayrı bir önemi vardır. Bu durum sektörlerle göre emek talebi ve ücretin farklılığı oluşturabilmektedir.

1.10.4. Dış Ticaretin İstihdama Etkisi

Dış ticaretin istihdamı nasıl etkilediği Merkantilist yaklaşımdan günümüze teorik düzeyde tartışılmaktadır. Hecksher – Ohlin (HO) modeli de bu sürecin içinde yer almıştır. HO modeline göre ülke üretim faktörlerinden hangisine daha çok sahipse bu faktörü üretimde daha yoğun kullanacak, uzmanlaşma ile birlikte diğer ülkelere göre daha ucuza üretim yaparak mukayeseli üstünlüğe sahip olacaktır. Dış ticaret ve uzmanlaşma sonucunda çok olan üretim faktörünün fiyatı artacaktır. Emek-yoğun üretimde bulunan gelişmekte olan bir ülke için dış ticaret, emek yoğun üretim alanlarında üretimi artırarak istihdam artışı ortaya çıkarabilecektir. Bununla birlikte bu özellikteki bir ülkede dış ticaret sermaye yoğun üretim alanlarında üretim ve istihdam azalışına neden olabilecektir. Samuelson'un faktör fiyatları eşitliği teorisi ise Hecksher – Ohlin – Samuelson (HOS) modelini ortaya çıkarmıştır. HOS modelinde, emek yoğun bir ekonomide meydana gelen üretim artışı emek talebini artırarak istihdamı ve reel ücreti artırmaktadır. Bu durum aynı zamanda sermayenin nispi fiyatında azalışa neden olmakta ve gelişmekte olan ekonomilerde verimlilikle birlikte istihdam artmaktadır (Gül ve Kamacı, 2012: 24).

Dış ticaret yeni istihdam fırsatları da yaratmaktadır. Dış ticarete rekabet gücü elde edebilmek açısından ihracatın artması yönündeki çabalar yeni faaliyetler ortaya çıkarmakta ve istihdam alanlarının genişlemesine neden olmaktadır. İhraç mallarının dış pazarlarının büyütülmesi, ürün çeşitliliğine yönelmek ve ölçek ekonomileri istihdam artışını desteklemektedir. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde üretimin ithalata bağımlılığının yüksek olması da üretim ve istihdamı etkilemektedir. Bu çerçevede üretim ve istihdam artışı daha fazla ithalat yapmayı gerektirmektedir. Bu durum önemli düzeyde dış açığa neden olmaktadır. Diğer yandan ithalatın yerli firmaları piyasanın dışında bırakması, üretim azalışlarına yöneltmesi ve istihdamı azaltması da olası sonuçlar içinde değerlendirilebilir.

1.10.5. Yatırımlar ve Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdamla İlişkisi

Ekonomilerde sabit sermaye yatırımlarının artması toplam talep ve yatırımlar üzerinde belirleyicidir. Bu çerçevede sabit sermaye yatırımlarının artması büyüme ve istihdamın da artmasını sağlamaktadır. Ekonomilerde teşvik edilen yatırımlar gelir düzeyini ve tasarrufları artırmakta, ilave yatırımları ve çıktı düzeyini uyarmaktadır. Ayrıca bir sektörde ortaya çıkan yatırım artışı o sektörün alt sektörlerini de etkilediği gibi başka sektörlerde de ileri ve geri bağlantılar vasıtasıyla pozitif dışsal ekonomiler oluşturmaktadır. Bu sürecin sonunda oluşan üretim artışları emek talebini artırmakta ve yeni istihdam fırsatları yaratmaktadır (Saray, 2011: 383-384). İktisat politikalarında yatırım odaklı büyümeye yer verilmesi ve bu amaçla yapılan yatırım planlamaları da emek talebini artırıcı bir faktördür. Buna göre yatırımlarda artış beklentisi istihdam artışına neden olmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımlarla da ilgili önemli beklentilerden biri istihdam üzerinde oluşturduğu etkilerdir. Gelişmekte olan ekonomilerde işsizlik oranının yüksek olmasına bağlı sorunlar ve işsizliği önlemede yerli kaynakların yetersiz kalması yabancı kaynaklara yönelmenin önemini artırmıştır. Bu kapsamda borç yükü getirmeyen bir sermaye akımı yönünden doğrudan yabancı yatırımlar da bir seçenek olarak görülmektedir. Gelişmiş ekonomilerde işgücünün yüksek maliyetli olması geliştirmekte olan ekonomilerde ise düşük ücret düzeyi üretimle birlikte istihdam dağılımını da belirlemektedir (Vergil ve Ayaş, 2009).

Doğrudan yabancı yatırımlar, hem doğrudan hem de dolaylı olarak yurtiçi istihdam seviyesini etkileyebilir. Yeni bir tesis veya fabrika kurularak yatırımın yapılması gibi doğrudan, yerel firmalara ileri ve geri bağlantılar yoluyla da dolaylı olarak yeni istihdam yaratabilmektedir (Asiedu, 2004: 373). Dolaylı etkiler doğrudan yabancı yatırımların teknik bilgi, üretim, maliyetler, teknoloji ve yönetim gibi alanlardaki avantajlarının sektörlere veya genel ekonomiye yayılması sonucunda yerel firmalar açısından istihdam artışlarını da içermektedir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkelerde yerli firmalardan daha yüksek ücretler ödeyerek ücretleri artırıcı yönde etkiler oluşturmaktadır (Asiedu, 2004: 373). Bu yatırımların çok uluslu şirketler vasıtasıyla yapılması, sektör yönünden

yoğunluklarının farklı olması ve genellikle beşeri sermaye donanımı yüksek olan işgücüne yönelmeleri yüksek ücret nedenleri arasında gösterilebilir.

1.10.6. Ekonomik Büyüme ve İstihdam

Ekonomik büyüme artışlarının işgücü talebini de artırarak işsizliği azaltıcı etkisi Okun kanununda da ifade edildiği gibi genel kabul görmektedir. Ekonomilerin büyüme sürecinde gerçekleşen üretim artışları diğer üretim faktörleri ile birlikte emek talebinin de artmasına neden olmaktadır.

Ekonomik büyümenin istihdam düzeyini etkileme derecesi büyümenin istihdam esnekliği ile yakından ilişkilidir. Ekonomik büyümedeki yüzde değişme karşılığında istihdamdaki yüzde değişimi gösteren istihdam esnekliği, istihdamın ekonomik büyümeye duyarlılığını da açıklamaktadır. Büyümenin istihdam esnekliği (E) aşağıdaki gibi hesaplanabilir.

$$E = (\text{İstihdam Büyüme Oranı} / \text{GSYH Büyüme Oranı})$$

İstihdam esnekliği, üretimin değişmesi durumunda istihdamın tepkisini ölçmektedir. Esneklik katsayısının yüksek olması ise üretimde işgücünün daha çok yer aldığına işaret etmektedir. Ayrıca katsayının pozitif değerli olması, üretim arttığında (pozitif büyüme koşullarında) istihdam artışlarının veya üretim azaldığında (negatif büyüme koşullarında) istihdam azalışlarının varlığını ortaya koymaktadır. Negatif değerli katsayı ise büyüme ve istihdam ilişkisinin ters yönlü olduğunu göstermektedir (Murat ve Eser, 2013: 102-103).

Ekonomik büyüme sürecinde sektörlerin katkılarına göre sektörler arasında işgücü hareketliliği görülmektedir. Ekonomik büyüme sonucunda tarım istihdamı azalmakta ve işgücü sanayi sektörüne yönelmektedir. Bu sektörün ise çoğunlukla kentlerde yoğunlaşmasından dolayı kentleşme hızı da artmaktadır. Ayrıca büyüme ile birlikte gelişmiş teknolojilere sahip bilgi ve beceri düzeyi yüksek girişimci sınıflar da ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda büyüme sürecinde yeni mesleklerin ve nitelikli işgücünün gelirleri artmakta, geleneksel alanlarda çalışanların ise azalmaktadır (Erdinç, 2013: 17).

Ancak ekonomik büyümenin her zaman istihdamı artırmayacağı, büyüme hızı artsa da işsizliğin azalmayacağı bu nedenle de istihdamsız büyümenin var olabileceği önemli bir tartışma alanı açmaktadır. Bu olgu genellikle işgücü piyasasındaki katılıklar, teknolojik ilerlemeler, verimlilik artışları, yüksek istihdam vergileri ve kayıt dışı ekonominin varlığı ile emek arzı ve emek talebi arasındaki uyumsuzluk gibi birçok nedenle ilişkilendirilmektedir.

Marx'a göre ise ekonomik büyüme sürecinde toplam sermaye artışı ortaya çıkmakta ancak emek talebi bununla uyumlu olmadığı için istihdam azalan hızda artmaktadır. Ayrıca emek talebinin emek arzına göre düşük kalmasını makineleşme ile ilişkilendirmektedir. Marx, kapitalist sistemin doğal bir sonucu olarak gördüğü ekonomik krizler ile sermayenin emeğin ucuz kaldığı bölgelere yönelmesini emek talebini azaltan etkenler olarak belirtmektedir (Biçerli, 2019: 92).

1.10.7. Ücret Düzeyi ve İstihdam

Üretimde emek faktörünün karşılığı olan ücret, işgücü açısından gelir işveren açısından ise maliyettir. Teorik düzeyde emek arz ve talebi tarafından belirlenen ücret düzeyi, asgari ücretin varlığı nedeniyle günümüzde belirlenmiş bir ücretin altında yer alamaz (Esen ve diğerleri, 2018: 2). Ücretlerin çalışanlar için başka bir anlamı da iş memnuniyeti ve emek mobilitesi ile ilgilidir. Çalışanların işinden memnun olup olmadığı yönündeki düşünceleri veya işten ayrılıp geçici işsiz kategorisinde yeni iş arayışına yönelme seçimleri ücret düzeyine bağlıdır.

Ücret düzeyi ile istihdam arasındaki ilişki öncelikle emek arzı ve emek talebini etkilemesi yönünden öne çıkmaktadır. Neo-klasiklere göre esnek ücretler piyasayı temizleyerek işgücü piyasasında oluşabilecek arz ya da talep fazlasını önler. Piyasa güçleri tarafından kendiliğinden tam istihdam dengesi sağlanarak iradi olmayan işsizlik oluşmamaktadır. Ekonomide bir müdahale olmaksızın işgücü piyasasının dengesini sağlayan etken, ücretlerin esnekliğidir. Buna göre ücretlerdeki azalış istihdamda artışa neden olmakta ve işsizlik azalmaktadır. Ücret düşüşü emek faktörünü ucuzlatarak işverenleri daha çok emek kullanımına yöneltmektedir. Keynesyen yaklaşım ise ücretlerin esnek değil katı olduğunu savunmaktadır. Ücretlerde artış bakımından esneklik olsa da azalış yönünden katılık geçerlidir. Keynesyen yaklaşım, istihdamı veya işsizliği belirleyen temel faktörün efektif talep

olduğunu öne sürmekte ve işsizliğin varlığını efektif talebin düşük kalması ile açıklamaktadır. Talep yetersizliği ise üretimi ve istihdamı etkilemektedir. Bu kapsamda Keynesyen görüşe göre ücretlerdeki azalış işsizliği azaltmayacaktır. Ücret azalışı toplam talebi azaltarak üretim seviyesinde azalışa neden olacaktır (Özata ve Esen, 2010: 56-57).

Ücret dışı faktörlerin sabit olması varsayımı altında bir işçinin emek arzı, farklı ücretlerde çalışmaya razı olunan süreleri göstermektedir. Buna göre ücret arttıkça arz edilen emek miktarı artmaktadır. Ancak bu durum belirli bir ücret seviyesine kadar geçerlidir. Bu ücret seviyesinden sonra ücret arttıkça arz edilen emek miktarı azalabilmektedir. Tersine esnek emek arz eğrisi olarak da adlandırılan bu sürecin nedeni ise emek arzının insana bağlılık göstermesidir (Dinler, 2007: 453-454). İşçilerin ücret değişimleri karşısında çalışma kararlarının nasıl etkilendiği ikame ve gelir etkileri ile ilişkilidir. İkame etkisi, ücret artışının boş zamanın maliyetini artırarak kişiyi daha çok çalışmaya yönlendirmesidir. Gelir etkisi ise ücret artışının kişinin gelirini artırarak kişiyi daha fazla boş zaman tercihinine yöneltmesidir (Biçerli, 2019: 34). İkame etkisinin güçlü olması durumunda birey çalışma süresini artırmakta boş zamanı azaltmaktadır. Gelir etkisinin güçlü olması durumunda ise birey çalışma süresini azaltmakta boş zamanı artırmaktadır. Bir başka ifade ile ikame etkisinde çalışma, gelir etkisinde ise dinlenme tercihi ön plandadır. Ancak ücret ve çalışma süresi arasındaki ilişki bireylere göre farklılaşabildiği gibi ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre de farklılaşabilir.

Düşük ücretli bir yapıda, ücret artışları, ikame etkisini daha güçlü kılmakta ve çalışma süresinde artış beklenmektedir. Yüksek çalışma süreleri ve ücretlerin varlığında ise ücret artışları gelir etkisini daha güçlü hale getirmekte ve çalışma süresinin azalması beklenmektedir (Biçerli, 2019: 27).

1.10.8. Vergilerin İstihdama Etkileri

Maliye politikası araçları içinde önemli bir yere sahip olan vergiler; toplam talep, büyüme, istihdam ve fiyat istikrarı gibi çeşitli amaçlar yönünden kullanılabilir. Vergiler öncelikle vergi ödemesinde bulunanlar için bir yük veya maliyet unsurudur. Vergilerdeki değişimler ise hem emek arzı hem de emek talebi yönünden etkiler içermektedir.

Ücretler için yapılan düzenlemeler vergi sonrası net geliri değiştirmektedir. Vergi oranındaki bir artış bireyin gelirinden kesintileri artırarak vergi sonrası gelirini azaltmakta bir başka ifade ile şahsi geliri azaltmaktadır (Gençler, 29-30). Ücretler üzerindeki vergilerin azaltılması istihdam sübvansiyonları uygulamalarından biri olarak da öne çıkmaktadır. Ekonomilerin daralma evrelerinde işsizliğin önlenmesi, emek talebinin ve istihdamın artırılması amaçlarıyla bu uygulama, işverenlerin işgücü maliyetlerini düşürmeye yöneliktir (Gündoğan, 2019: 180). Gelir vergisinde indirimin emek arzını artırıcı veya azaltıcı sonuçları olabilir. Gelir vergisinde indirimle gidilmesi sonucunda bireylerin aynı çalışma durumunda gelirleri artmış olacaktır. Buna göre gelir vergisinin ikame etkisi ortaya çıkabilir ve daha fazla çalışma yerine boş zaman tercih edilebilir. Gelir vergisinin emek arzını artırıcı etkisi ise gelir etkisi ile açıklanmaktadır (Aktan, 1991). Bu durumda vergi mükellefinin gelir düzeyinde azalış meydana geldiği için kişi hayat standardında oluşan bu düşüşü engellemek için daha fazla çalışmaktadır.

Arz yönlü iktisat politikası yaklaşımına göre marjinal vergi oranlarında azalış (artış) nispi fiyatları pozitif (negatif) etkileyecektir. Marjinal vergi azalışı bireyleri boş kalmak yerine çalışma yönünde tercihe yönlendirecektir. Arz yönlü vergi politikası savunucuları yüksek vergilerin çalışma gayretini olumsuz etkileyeceğini ve vergi indirimlerinin varlığında gelir etkisinin daha kuvvetli olduğunu öne sürmektedir (Aktan, 1991). Ayrıca istihdam vergilerinin yüksek olması önemli ölçüde kayıt dışı istihdama yönelen bir işgücü piyasası ortaya çıkarabilmektedir.

1.10.9.İstihdam Politikaları

Ülkeler, işsizlik sorunu ile mücadele ederken farklı politikalara veya uygulamalara yer vermektedir. Bu politikalar birbirine ikame olmayıp tamamlayıcıdır. İşsizlik oranının azaltılması değil de işsizliğin kişiye, ailesine ve topluma yansıyan olumsuzluklarını önlemeyi amaçlayan uygulamalar pasif istihdam politikaları olarak adlandırılır. Bu politikalar işsizlik sigortası, işsizlik yardımı ve çalışma paylaşımı (erken emeklilik, iş paylaşımı ve çalışma sürelerinin kısaltılması) şeklinde uygulanabilir (Biçerli, 2007, 483). Pasif istihdam politikalarının amacı işsiz kalan bireylerin gelir kayıplarını telafi etmek ve bireye asgari düzeyde de olsa ekonomik güvence ve destek sağlamaktır. Pasif istihdam politikaları arasında yer

alan işsizlik sigortası işsizliğin sonuçlarının giderilmesi amacına yönelik olup işsizliğe bir çözüm değildir. İşsizlik yardımları ise hayati ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gelir desteğine muhtaç olan kişilere yapılan destekleri içermektedir. Buradaki hedef ve beklenti, yardım alanların kısa bir süre içinde çalışabilme, gelir elde edebilme ve geçimini sağlayabilme olanağına kavuşmasıdır (Kocabaş ve Canbey Özgüler, 2019: 266-280). Aktif istihdam politikaları bireylerin niteliklerini artırarak işgücü piyasasında iş bulma ve kalma kolaylığı sağlaması ile birlikte yeni istihdam fırsatlarına ulaşabilme avantajları da sağlamaktadır. Bu süreçte işsizliği azaltmak ve istihdam düzeyini artırmak önceliklidir. Aktif istihdam politikasının amacı sadece işsizlere gelir sağlamak değil bu kesimin iş yaşamına dönmesini kolaylaştırmaktır. Uygulamada öncelik ise işsizlikten en çok etkilenen gruplar ve bölgelerdir. Bu kapsamda işgücü piyasasında iş bulma fırsatları düşük olan uzun dönemli işsizler, genç işsizler, kadın işsizler, göçmen ve engelli işsizler ön plandadır. Bazı politikalar ise kısmi süreli çalışma, evden çalışma ve iş paylaşımı gibi esnek çalışmanın yaygınlaşması, işgücünün niteliklerini artırıcı eğitim programları, bilgilendirme ve işe yerleştirme uygulamalarından oluşur. Ayrıca eğitim hayatından iş hayatına geçişteki zorluklardan dolayı genç işsizlere yönelik tecrübe kazandıracak programlar, işsizliğin yaygın olduğu yerlerde işverenlerin çeşitli sübvansiyonlarla desteklenmesi ve girişimciliğin teşvik edilmesi bunlara eklenebilir (Uşen, 2007: 66-67). Aktif istihdam politikaları işsizliğe yol açan etkenleri ortadan kaldırmak amacıyla uygulanmakta ve buna yönelik önlem ve faaliyetleri içermektedir. Politika uygulamaları arasında yer alan istihdam sübvansiyonları yapısal işsizlik ve konjonktürel işsizlikle mücadelede önemlidir. Konjonktürün daralma dönemlerinde iş bulması zorlaşan grupların istihdamını artırmaya yönelik uygulamalar işverenlerin işgücü maliyetlerini düşürme talepleri ile ilişkilidir. Ücret yapısının değiştirilmesi ve ücret üzerinden alınan vergilerde düşüşün sağlanması veya ücret dışındaki maliyet unsurlarının azaltılması maliyet düşürücü yöntemlerden bazılarıdır (Kasapoğlu ve Murat, 2018: 486-488).

1.11. İşsizlik Kavramı

Ekonomik ve sosyal maliyetleri nedeniyle işsizlik olgusu dünya ekonomilerinde yer alan genel sorunlar arasındadır. İşsizlik bireysel, toplumsal ve ekonomik sonuçlar içermektedir. Kişilerin kendilerini değersiz hissetmesi,

mutsuzluk, huzursuzluk, statü kaybı, toplumdan dışlanma ve suç oranlarında artış gibi bireysel ve sosyal yönlerden, refah azalışı, yoksulluk, üretim ve gelir kayıpları gibi ekonomik yönlerden etkiler ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca işsizlik ülkelerin potansiyel GSYH düzeyinin altında üretim yapmalarına neden olmakta ve GSYH açıkları oluşturmaktadır.

Genel olarak çalışma gücüne sahip olan, çalışmak isteyen ve iş aramak için çaba gösteren, bu yönde organizasyonlar içinde yer alan ancak cari koşullarda iş bulamayanlar işsiz olarak nitelendirilir. Bu olay ise işsizlik ile açıklanır (Mehmet ve Kılıç, 2009: 16). Bir başka ifade ile işsizlik, çalışma isteğinde olan ve çalışma gücü bulunan işgücünün istihdam içinde yer alamamasıdır. Buna göre sağlıklı olan ve çalışma çağında bulunan bir kişi (emlak gelirleri gibi gelirlere sahip olabilir) çalışmak istemediğinde işsiz kabul edilmemektedir. Bununla birlikte bazen kişiler ihtiyaçları olmasına rağmen iş aramayabilir. Bu kişiler de işsiz tanımlaması içinde yer almaz. İş arayıp bulamadığı için iş aramayan ve cesareti kırılan işsizler olarak tanımlananlar da işsizlik hesaplanırken dikkate alınmamaktadır (Başar, 2013: 54).

İşsizlik ülkelere göre farklı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Genel olarak işgücü piyasasının etkin çalışmamasının bir sonucu olarak işgücü arz ve talebinin uyumsuzluğu, iç ve dış koşullardan kaynaklı krizler, yatırımların ve sermaye birikiminin yetersiz olması ve teknolojik gelişmeler işsizlik üzerinde etkiler oluşturabilmektedir. Ayrıca ülkelerle ilgili yapısal özellikler, ekonomik büyüme hızındaki dalgalanmalar, mevsimsel etkiler, tasarrufların yetersizliği, beşeri sermaye donanımının yetersizliği, işgücü sayısının artması, finansal ve reel kesimde meydana gelen olumsuzluklar gibi birçok farklı neden daha işsizlik üzerinde etkiler oluşturabilmektedir.

1.12.İşsizlik Oranı ve Hesaplanması

İşsizlik hesaplamalarında kurumsal olmayan sivil nüfus dikkate alınır. Bu nüfus grubu, bir ülkede ikameti okul, yurt, otel, çocuk yuvası, hastane, hapishane, kışla gibi yerlerde bulunanlar ile yabancılar dışındaki nüfusu tanımlamaktadır (Başar, 2013: 54). Kurumsal olmayan sivil nüfus grubu içinde yer alan 15 ve daha büyük yaşta bulunan kişiler çalışma çağındaki veya aktif nüfusu temsil ederler. Bu nüfus aynı zamanda çalışanlar, işsizler ve işgücüne dâhil olmayanların toplamından oluşur.

İşgücüne dâhil olmayanlar ise aktif nüfus içinde yer almasına rağmen iş aramayanları tanımlamaktadır. Bunlar; emekliler, tam zamanlı öğrenciler, umudu kırılmış işçiler, çalışma gücü olmayan hastalar ve gönüllü işsizleri kapsamaktadır (Berber, 2016: 88-90). Buna göre işgücü ise yaş itibarıyla çalışma çağındaki olan, çalışmak isteyen ve çalışma yeteneğine sahip olanlardan oluşur ve önemli derecede nüfus artışına bağlıdır. Ayrıca işgücü bir ekonomide istihdam edilenler ile işsizlerin toplamıdır.

İşsizlik, işsizlik oranı ile ölçülür. İşsizlik oranı ise işsiz sayısının işgücüne oranını göstermekte ve yüzde olarak ifade edilmektedir.

$$\text{İşsizlik Oranı} = (\text{İşsiz Sayısı} / \text{İşgücü}) \times 100$$

Bu oran işsizlik sorununu çözmeye yönelik politikaların uygulanabilmesi açısından işsizlik göstergeleri içinde öne çıkmaktadır. Genellikle ekonomik büyüme ile birlikte işsizlik oranlarının düşmesi beklenir. Ancak ekonomilerde emek-yoğun üretimin yerini sermaye-yoğun üretimin alması, kayıt dışı istihdamın varlığı, yüksek istihdam vergileri, verimlilik artışı, teknolojik gelişme ve emek piyasasındaki katılımlar gibi nedenlerle işsizliği azaltmayan işsiz büyüme süreci ortaya çıkabilir.

Bir ekonomide işsizlik oranı, enflasyon oranı ile toplandığında ise “hoşnutsuzluk endeksi” hesaplanır. Bu gösterge ülkeler için bir sosyoekonomik gelişme ölçütü olarak kullanılmaktadır.

1.13.İşsizlik Türleri

Ülkelerde farklı işsizlik türlerinin görülmesi ülkelerin gelişmişlik düzeyi, yapısal özellikleri, ekonomik ve sosyal koşulları ile ilişkilidir. Ayrıca işsizlik türleri sadece ülkelere göre değil bölgelere ve sektörlerle de farklılaşmaktadır. Bu çerçevede işsizlik konusunda uygulanacak politikaların içeriği ve uygulama yönleri işsizliğin türlerinin bilinmesini gerekli kılmaktadır.

İşsizlik türleri genel olarak gizli işsizlik ve açık işsizlik olmak üzere iki yönden incelenmektedir.

1.13.1. Gizli İşsizlik

Kişilerin işsizler arasında yer almamalarına rağmen üretime katkılarının olmaması nedeniyle ortaya çıkan işsizliktir (Yıldırım vd., 2012: 362). Buna göre kişi

bir işi olup çalışıyor gibi görünmektedir ancak marjinal verimliliği sıfırdır. Gizli işsizlikte işgücünün bir işinin olması açık işsizlikte ise olmaması gizli işsizlik ile açık işsizliğin önemli bir farkıdır. Genellikle gizli işsizlik kamu sektörü ile tarım sektöründe yaygın görülmektedir (Bocutoğlu, 2011: 72). Özellikle kriz dönemlerinde veya ekonomik daralma dönemlerinde işsizliği azaltması yönünde kamu sektöründen beklentilerin artması kamu kesiminin işgücü talebini uyarmaktadır.

1.13.2.Açık İşsizlik

Çalışma istek ve gücünde olan kişilerin bir başka ifade ile çalışmaya uygun olan kişilerin cari ücret düzeyinde ve kanunların belirttiği çalışma sürelerinde çalışmak istemelerine rağmen iş bulamaması açık işsizlik olarak nitelendirilir (Bocutoğlu, 2015: 77). İşsizlik denildiğinde ilk çağrışım açık işsizliktir. Bu çerçevede işsiz olarak tanımlanan gruplar açık işsizlerdir. Açık işsizliğin ise friksiyonel (geçici), yapısal, konjonktürel ve mevsimsel olmak üzere dört boyutu bulunmaktadır.

1.13.2.1.Friksiyonel İşsizlik

Friksiyonel işsizlik, işgücünün bulunduğu çevreden ayrılması ve iş değiştirmesi sonucunda ortaya çıkan veya işgücü arz ve talebinin uyumsuzluğundan kaynaklanan ve tümüyle önlenmesi mümkün olmayan bir işsizlik türüdür (Talas, 1997: 138). Genellikle işgücü piyasasının etkin işlememesi veya iyi organize olmaması nedeniyle oluşan friksiyonel işsizlik, işgücüne yeni katılanlar ile işini beğenmeyip iş arayanları kapsamaktadır.

1.13.2.2. Yapısal İşsizlik

Ekonomilerde talep koşullarının ve teknolojinin değişmesi nedeniyle yapısal işsizlik ortaya çıkmaktadır. Bazı mal ve hizmetlerin önceki dönemlerdeki kadar talep edilmemesi, üretimlerinin azalmasına, dolayısıyla işsizliğe yol açmaktadır. Ayrıca bazı üretim alanları veya sektörlerde çalışanlar teknolojik değişime uyum gösteremeyip işsiz kalabilmektedir (Başar, 2013: 56). Teknolojik gelişme ile birlikte emek-yoğun üretimden sermaye-yoğun üretim yöntemine geçilmesi yapısal işsizlik çerçevesinde öne çıkan teknolojik işsizliği meydana getirmektedir (Berber, 2016:

97). Buna göre üretim sürecinde emek yerine teknolojinin kullanımı işsizliği artırmaktadır.

Yapısal işsizlik aynı zamanda uyumsuzluk işsizliği olarak da tanımlanır. Bu işsizlik sürecinde işgücünün yer değiştirmesi, nitel ve nicel gelişmelere uyum sağlayarak iş olanakları elde edebilmesi uzun zaman gerektirebilir (Ünsal, 2011: 110). Yapısal işsizlik sınıfında yer alanların kısa dönemde iş yaşamına dönebilmeleri için bazı önlemler alınabilir. Bunlar; farklı alanlarda çalışabilmeleri için kurs yoluyla yeni becerilerin edinilmesi, teknolojik gelişmeyle uyum için teknik eğitimin sağlanması ve mevcut işte nitelik geliştirmek amaçlı hizmet içi eğitimlerin verilmesidir (Berber, 2016: 97-98).

Yapısal işsizliğin ekonomilerde yapısal değişimler sonucunda ortaya çıkması GSYH sektör paylarının değişmesi ile açıklanabilir. Buna göre ekonomik kalkınma sürecinde tarımdan sanayiye ve hizmetler sektörüne bir dönüşüm yaşanmaktadır. Kalkınmanın başlangıç evrelerinde üretim, ihracat ve istihdam gibi yönlerden egemen sektör tarım iken zamanla sanayi ve hizmetler sektörünün lehinde tarımın ise aleyhinde değişimler görülür. Kalkınmanın üst evrelerinde ise hizmetler sektörünün üretim ve istihdamdaki payı en yüksektir. Bu süreçte ekonomik gelişme ile birlikte tarım kesiminden ayrılan işgücünün sanayi ve hizmetler sektörünün talep edebileceği özelliklere sahip olmaması bu kesimleri yapısal işsizlik baskısı altına almaktadır.

1.13.2.3. Konjonktürel İşsizlik

Konjonktürel işsizlik, ekonomilerde konjonktürün daralma dönemlerinde ortaya çıkmaktadır (Ertek, 2009: 328). Devrevi işsizlik olarak da adlandırılan bu işsizlik türü, ekonomilerin durgunluk dönemlerinde görülmektedir. Konjonktürel işsizlik makroekonomik analizlerde daha çok öne çıkarılır. Bu tür işsizliğin çözümü ise iktisat politikası araçlarına ve uygulamalarına bağlı olarak ekonomik canlanmanın sağlanması ve genişleme dönemine ulaşılmasıdır (Ertek, 2009: 328).

Ekonomilerde toplam talebin, istihdamın, üretimin ve milli gelirin azalması daralma döneminin özellikleri ile ilgilidir. Bu süreçte yatırımların azalması ve beklentilerin olumsuzlaşması emek talebini düşürmektedir. Ayrıca işsizliğin artması ücretleri düşürücü sonuçlar oluşturmaktadır.

1.13.2.4. Mevsimlik İşsizlik

Bazı sektörlerde veya ekonomik faaliyet alanlarında yılın belirli dönemlerinde işgücü talebinin düşmesi sonucunda mevsimsel işsizlik ortaya çıkmaktadır. Özellikle tarım, inşaat ve turizm sektörlerinde çalışanlar yıl içinde bazı dönemlerde çalışıp bazı dönemlerde işsiz kalabilmektedir. İklim koşulları ve coğrafi özellikler bu süreçte belirleyicidir. Üretim sürecinde, arz yapısında ve sektörler üzerinde olumsuz etkileri azaltıcı üretim yöntemlerinin geliştirilmesi ve mevsimsel işsizlere yönelik yeni istihdam alanlarının açılması mevsimsel işsizliği azaltabilir.

1.13.3. İradi İşsizlik

İradi işsizlik, işgücünün mevcut çalışma şartlarını ve cari ücretleri beğenmemesi gibi nedenlerle çalışmamayı tercih ederek işsiz kalmasıdır. Ancak kişi gelir sahibi olmadığı için istediği şartlarla uyumlu iş arayışını devam ettirmektedir. Bununla birlikte kişinin varlıklı olması veya rant gelirlerine sahip olmasından dolayı çalışmaması da iradi işsizlik olarak nitelendirilir. Bu kapsamda ise kişi yeterli maddi olanaklara sahip olmasından dolayı çalışmak yönünde bir talepte bulunmayabilir (Türkan, 244). İradi işsizlik gönüllü işsizlik olarak da adlandırılır. İş veya çalışılacak yer ve ortamı beğenmeme gibi nedenlerle de oluşan bu işsizlik türü ekonomilerde sürekli tam istihdamın varlığını vurgulayan Klasik iktisat teorisinin işsizliği olarak da kabul edilir (Berber, 2016: 95).

1.13.4. Gayri İradi İşsizlik

Gayri iradi işsizlik, emek piyasasında işgücünün cari ücret düzeyini ve çalışma koşullarını kabul etmesine rağmen işsiz kalmalarını açıklamaktadır. Bu sınıfta yer alan işsizler düşük ücretli işlerde ve çalışma koşullarının altında kalan işlere yönelmektedir (Dinler, 2000: 481). Bireyin istemediği halde işsiz olabileceğini ifade eden bu işsizlik türü, ücret katılığını öne süren Keynesyen yaklaşımın işsizliği olarak da nitelendirilir (Berber, 2016: 96).

1.13.5. Doğal İşsizlik

Ekonomilerde tam istihdamın varlığında bile işgücü piyasasında belli bir işsizliğin bulunması doğal işsizlik olarak adlandırılır. Bu işsizlik türü, emek piyasası dengede olsa da görülebilmekte ve enflasyonda artışa neden olmadan sürdürülebilen

en düşük işsizlik oranı olarak da tanımlanmaktadır (Gündoğan, 2019: 167). Ayrıca friksiyonel işsizlik ile yapısal işsizliğin toplamı da doğal işsizliği ifade etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME İLE İSTİHDAM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ VE LİTERATÜR TARAMASI

2.1. TEORİK YAKLAŞIMLAR

Büyüme ve istihdam ilişkisi farklı yönlerden teorik düzeyde tartışılmaktadır. Genellikle tartışmalar ekonomik büyümenin belirleyicileri üzerinde odaklanmaktadır.

2.1.1.Klasik İktisat Teorisi

Adam Smith öncülüğünde gelişen Klasik iktisat yaklaşımı “görünmez el” teoremini öne çıkarmakta ve tam rekabet piyasası ile ilişkilendirmektedir. Tüketiciler fayda, firmalar ise kar maksimizasyonuna göre davranış gösterecekleri için tam rekabet piyasası sadece tüketici ve firmaların değil aynı zamanda toplumun çıkarlarını da maksimum yapabilecektir. Böylece üretim faktörlerinin tam kullanımı kendiliğinden gerçekleşerek ekonomide iş arayan herkesin iş bulduğu tam istihdam koşulları oluşur. Sermayenin de tam kapasite kullanımı yoluyla en yüksek üretim ve gelir düzeyleri elde edilir. Buna göre görünmez el ekonomide üretim ve gelir kaybını önlediği gibi yaygın ve kalıcı işsizliğin ortaya çıkmasını engeller ve iş arayan herkesin iş bulmasını sağlar (Bocutoğlu, 2015: 6).Adam Smith’in büyüme yaklaşımında, işbölümüne bağlı teknolojik gelişmeler emek verimliliğini ve hâsıla artışını sağlayacaktır. Bu olgu zenginleşme ve refah artışı ile değerlendirilir. Hasılanın artması ise pazarı büyütürken talebi artıracaktır (Aksu, 2014: 356).

Klasik iktisat genellikle “her arz kendi talebini yaratır” biçiminde ifade edilen “Say Kanunu” nu benimsemektedir. Say kanununda arz sürecinde kullanılan üretim faktörlerinin elde ettikleri gelirlerin diğer piyasalarda harcamalara dönüşecekleri varsayılmaktadır. Bu nedenle üretilen tüm mal ve hizmetlerin değerine denk bir harcama oluşması beklenmektedir (Kızılkaya, 79).

Klasik iktisatçılar, makroekonomik istikrarın kapitalist ekonomik sistemde kendiliğinden sağlandığını ve ekonomilerin sürekli tam istihdam dengesinde bulunduğunu öne sürmektedir. Bu süreçte ücret ve fiyatların esnek olması arz ve

talep dengesini sağlamakta ve piyasaları sürekli olarak temizlemektedir. Sadece iradi işsizler için işsizlik geçerli olmakta, ücret esnekliği nedeniyle gayri iradi işsizlik oluşmamaktadır. Sistemin işleyebilmesi, devletin ekonomiye müdahale etmemesi doğrultusunda ekonomik liberalizmin varlığı ile ilişkilidir. Müdahaleci devlet yapısı ise ekonomik etkinliği zayıflatmakta ve kaynak dağılımını bozmaktadır. Bu yönüyle devlet ekonomik istikrarsızlığa bir neden olarak görülmektedir (Kızılkaya, 79). Bu çerçevede piyasa mekanizmasının kendiliğinden tam istihdamı sağladığı ve ücret ve fiyat esnekliğinin varlığından dolayı iradi işsizlik dışında işsizliğin oluşmayacağı, bir başka ifade ile tam istihdam dengesinin sağlanacağı belirtilmektedir.

Smith, ekonomik büyüme açısından üretimde kullanılan girdilerin paylarını dikkate almaktadır. Girdi paylarındaki değişim ise büyümenin doğal üst sınırına ulaşılmasını belirlemektedir. Zengin doğal kaynaklara sahip ve yeni yerleşime açılmış ülke varsayımı altında ekonomik gelişme sürecinde kâr ile ücret haddi arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Emek ve sermaye yönünden artan verim kanununa vurgu yapmakta ve büyüme olgusunu sermaye birikimi, makineleşme, işbölümü ve uzmanlaşma olmak üzere üç etkenle açıklamaktadır. Sermaye birikiminin aynı kalması ekonomik durgunlukla ilişkilendirilmekte, üretim ve tüketimin eşitlenip büyümenin durması olarak değerlendirilmektedir. İşbölümü ve uzmanlaşmanın dış ticaret yoluyla büyüme sürecindeki etkisini ise Mutlak Üstünlük Teorisi ortaya koymaktadır (Tunalı, 123). Smith, iş bölümünün meydana getirdiği uzmanlaşmanın işleri kolaylaştırarak işgücünün üretkenliğini ve becerisini artıracaklarını öne sürmektedir. Bununla birlikte iş değiştirmeden kaynaklı zaman kaybı önlenecek, sürekli aynı işin yapılması nedeniyle işle ilgili eksik kısımlar giderilecek ve iş yapma sürecinde kolaylık sağlayıcı yöntemler geliştirilecektir. Buna göre iş yapma hızının da artması sonucunda uzmanlaşma ortaya çıkacaktır. İşçinin geliştirdiği yöntemler teknik gelişmeleri ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi uyaracaktır (Muratoğlu, 2011: 4).

Emek verimliliğine üst sınırın çizilmediği Smith'in yaklaşımında emek faktörüne ait yetenek, uzmanlaşma ve muhakeme gücü emek verimliliğini belirlemektedir. Emek verimliliği artışının iş bölümü ile açıklandığı bu süreç, kaynağını kar ve tasarrufların oluşturduğu sermaye birikimine bağlılık

göstermektedir. Bu çerçevede ekonomide tasarruf, kâr, yatırım ve sermaye stoku artışı ortaya çıkmaktadır. Smith, gerçekleştirilen tasarrufların yatırıma dönüşeceğini ve ekonomik büyümeyi etkileyeceğini öne sürmektedir (Akiş, 83). Smith'e göre sermaye birikimi, işbölümü ve uzmanlaşma sonucunda oluşan üretim artışları büyümenin erişebileceği en üst sınır olarak ifade edilen tam zenginlik aşamasında durmaktadır. Bu aynı zamanda sermaye birikiminin durağanlaştığı, ücret ve karların gerilediği bir aşamadır.

Nüfus, işgücü ve büyüme ilişkileri Thomas R. Malthus'un yaklaşımıyla da açıklanmaktadır. Buna göre, nüfus kontrolünün olmaması durumunda nüfus artışı geometrik, gıda maddeleri artışı ise aritmetik hızla artacak ve artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak tarımsal üretim yetersiz kalacaktır. Malthus'un teorisinde iki unsur öne çıkmaktadır. Birincisi toprak arzının sabit olmasına bağlı olarak tarımda azalan verimler kanununun geçerli olması sonucunda artan nüfusu besleyecek tarımsal üretimin kıtlığıdır. İkincisi ise gelir artışının beslenme ve sağlık yönünden olumlu etkiler içermesinin doğum oranını ve nüfusu artırmasıdır. Buna göre nüfus artışında gelirin etkisi pozitifdir. Malthus yaklaşımında toplam üretim, toprak ve emek kullanımına bağlıdır. Toprak faktörünün sabit olması nedeniyle reel hasıladaki değişim emek faktörüne dolayısıyla nüfusa bağlıdır (Günsoy, 2018: 52).

Malthus'a göre nüfus ve ücret birbirleri ile ilişkilidir. Nüfus artışı emek arzını artırarak ücretleri işçilerin katlanabilecekleri düzeyi gösteren asgari geçim düzeyine kadar düşürecektir. Ücretlerin asgari geçim düzeyinin altında kalması ise yoksulluk, sefalet ve hastalıklara neden olacak ve emek arzını azaltıp ücretleri artıracaktır (Güneş, 2009: 134).

Ricardo da Smith'in yaklaşımı gibi ekonomik büyümeyi kârın belirlediği sermaye birikimi ile açıklamaktadır (Şahin, 2019: 25). Ricardo'ya göre kapitalistler, kar elde etmek amacıyla sürekli bir şekilde üretimi artırıcı faaliyetlerde bulunmaktadır. İstihdam artırıcı sonuçlar oluşturan bu durum işgücü talebini ve ücretleri artırarak nüfus artışına yol açmaktadır. Bu süreç tarımsal ürünlere talep artışı ve ekonomik büyüme sağlamaktadır (Muratoğlu, 2011: 4). Klasik teoride tasarruflardaki artış, yatırımları ve dolayısıyla büyüme hızını artırmaktadır. İşgücü

piyasasında ücret esnekliğinin varlığı nedeniyle büyüme hızı ile işsizlik arasında doğrudan bir ilişki ortaya çıkmamaktadır (Yılmaz, 2005: 65).

2.1.2. Karl Marx ve Büyüme

Marx'ın analizi sınıflar arası çelişkilerle ilişkili olup temelde işçi ve işveren ilişkilerine dayanmaktadır. Buna göre, emek faktörünün meydana getirdiği artık değere el konulması sonucunda karlar ortaya çıkmaktadır. Ricardo'da olduğu gibi Marx analizinde de bölüşüm ortaya konulmakta ancak ürünün artırılma yöntemleri ile ilgili önemli görüşler de öne sürülmektedir (Kart, 2016: 13). Marksist yaklaşımda çalışma gücü ve yeteneklerini oluşturan entelektüel unsurların tümü emek tanımlaması içinde yer almaktadır. Üretim süreci bir bütün olarak emek faktörü ile açıklanmaktadır. Sermaye faktörü ise emek tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu çerçevede bir emek-değer teorisi geliştirilmiş ve malların değeri de emek tarafından belirlenmiştir (Songur, 2019: 28).

Marx'a göre, bir malın üretiminde gerekli olan emek-zaman birimleri o malın değerini belirlemektedir. Bir dönemde işçi başına üretilen sabit sermaye (c), değişken sermaye (v) ve işçi başına artı değer (s) toplamı ilgili dönemde yaratılan değeri (p) ifade eder. Buna göre $p = c + v + s$ yazılabilir. Makineler, aletler, teçhizatlar, binalar ve stoklar gibi varlıklar sabit sermaye kapsamında yer alır. Bunlar değer yaratmayan ancak değer oluşmasında gerekli olan ve emek faktörüne de üretim sürecinde fiziki verimlilik yönünden yardımcı olan unsurlardır (Tülüce, 2013: 44). Üretim sürecinde emek istihdamı için kullanılan sermaye veya işgücü için yapılan ücret ödemeleri ise değer yaratma özelliğine sahip olan değişken sermayeyi nitelendirir (Alkin, 1987: 60). Bu yönüyle değişken sermaye üretim sürecinde artı değer oluşturur (Berber, 2011: 78). Sabit sermaye ile değişken sermayenin toplamı toplam değeri veya GSMH için yapılan harcamaları gösterir. Toplam değerden veya GSMH'den GSMH'nin oluşabilmesi için yapılan harcamalar çıkarıldığında kalan kısım gayri safi kar, rant ve faiz gelirlerinin de toplamını gösteren artı değere (s) eşittir (Alkin, 1987: 60). Artı değer kaynağı ise işgücünün fazla çalışma süresine dayanmaktadır. Fazla çalışma sonucunda ortaya çıkan ve kapitaliste kalan değer parasal karşılığı artı değer olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede kapitalist ekonomide toplam artı değer aynı zamanda toplam karı gösterir (Berber, 2011: 75-76).

Marx'ın modelinde ekonomik büyüme üretim faktörlerinin üretimden aldıkları paylardaki değişime göre belirlenmektedir. Ekonomi büyürken ücretler sabit kalmakta ve kar haddi azalmaktadır. Girişimcilerin rekabeti nedeniyle sürekli olarak birikim yapmaları sermayenin organik bileşimini (sabit sermayenin değişken sermayeye oranını) artıracaktır. Buna göre makine, teçhizat gibi araç ve gereçler üretim sürecine katıldıklarında emek faktörünün ortalama ürünü artarken ücretlerin sabit kalması hem toplam kar gelirlerini hem de kar payı oranlarını artıracak, ücret payı oranı ise azalacaktır (Alkin, 1987: 64).

2.1.3. Schumpeter Büyüme Modeli

Joseph Schumpeter, Karl Marx'ın ortaya attığı sınıf çatışmaları ve krizlerden dolayı kapitalist sistemin son bulacağı yönündeki düşüncesinin aksine, kapitalist sistemi başarısızlığının değil başarısının bitireceğini iddia etmiştir (Türlüoğlu, 2019: 36). Kapitalist sistemin yenilikleri içeren temel unsurları (yeni mallar, yeni üretim yöntemleri ve yeni piyasalar gibi) ekonomilerde eskinin yok edilmesini ve sürekli olarak yeninin varlığını ortaya çıkarmaktadır (Ünverdi, 2016: 17).

Yeni bir teknoloji aracılığıyla piyasada dengenin bozulması ve yeni bir dengeye varılması yaratıcı yıkımla açıklanmaktadır. Eskiye, verimsiz ve teknolojik ilerlemelerden uzak firmaların piyasa dışı kalması yıkım sürecini kapsamaktadır. Ayrıca yeni, verimli, teknolojik gelişme ile uyumlu, inovasyonu piyasa ile buluşturan firmaların varlığı ise ekonomik büyümeyi sağlayan yaratıcı süreci tanımlamaktadır (Fikirli ve Çetin, 2017: 30).

Schumpeter'in ekonomik büyüme analizinde öncelikle yenilik kavramı öne çıkmaktadır. Schumpeter'in yaklaşımında üretim fonksiyonunun değiştirilmesi yenilikler ile ilişkilendirilmiştir. Üretim fonksiyonu ise üretim faktörleri ile üretim miktarı arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Buna göre üretim, üretimde kullanılan girdilerin bileşimine bağlı olmaktadır. Bu çerçevede yenilikler, üretim faktörlerinin yeni veya farklı bir kombinasyonu olarak görülmektedir. Yeniliklerin ortaya çıkması icat kavramıyla da açıklanabilir. Buna göre yenilikler, icatların ticari faaliyetlerde yer almalarıdır (Ünsal, 2007: 71). Schumpeter'e göre yeniliklerle ilişkili ekonomik büyüme aşağıdaki beş farklı içeriğe sahiptir (Tunalı, 171).

- Yeni bir malın veya mevcut bir malın yeni bir tür olarak veya yeni kalitede piyasada yer alması
- Üretim sürecinde yeni bir üretim tekniğinin kullanılması
- Yeni bir pazarın veya piyasaların oluşması
- Yeni bir hammadde veya yarı mamul niteliğindeki kaynakların bulunması
- Bir endüstrinin yeniden organizasyonu (bir endüstrinin monopolleşmesi veya tam tersine monopolün zayıflatılması gibi).

Aghion ve Howitt (1992) tarafından geliştirilen ve Neo-Schumpetergil modeller olarak adlandırılan model, Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" yaklaşımına dayanmaktadır. Buna göre büyüme ve istihdam ilişkisi pozitif veya negatif olabilir. Yenilikler ve yeni teknolojilerin yaygınlaşması eski teknolojileri sistem dışı bırakmaktadır. Yeni teknolojilerin varlığı, yeni istihdam fırsatları meydana getirmekte ve istihdam artışı sağlamaktadır. Eski teknolojilerin kullanıldığı alanlarda ise istihdam azalır. İşsiz kalanların yeni ortaya çıkan ve gelişen sektörlerde iş bulabilmesi bu kişilerin özel nitelik, bilgi ve beceri sahibi olmasını gerektirmektedir. Buna göre işlerini kaybedenlerin yeni alanlarda işe girme süreci zorlaşmaktadır. Bu nedenle de yüksek büyümeye rağmen istihdam artışı sınırlı düzeyde kalmaktadır (Tuncer ve Altıok, 2012: 4).

2.1.4. Keynesyen Yaklaşım

Keynesyen yaklaşım, doğrudan ekonomik büyüme odaklı olmayıp özellikle durgunluk içindeki ekonomilerin hangi yöntemlerle sorunlarını çözebileceği yönünde öneriler sunmaktadır. Bu çerçevede toplam talebin genişlemesi, durgunluk karşıtı uygulamalar içinde öne çıkmaktadır. Artan talep, çarpan katsayısının büyüklüğüne bağlı olarak kendisinden daha büyük bir gelir artışı meydana getirmektedir. Çarpan katsayısının büyüklüğü ise tüketim harcamalarındaki değişimin gelirdeki değişmeye oranı ile hesaplanan marjinal tüketim eğilimine bağlıdır (Dinler, 2000: 513). Keynesyen analiz kısa dönemli yaklaşım içerse de dinamik bir büyüme teorisi açısından yatırım ve tasarruf gibi öne çıkan iki temel unsura sahiptir. Yatırım harcamaları otonom olup hem toplam talebin bir bileşeni hem de üretim ve çıktı kapasitesini artırıcı niteliktedir (Şiriner ve Doğru, 2005: 164-165). Yatırımlar bu süreçte çarpan katsayısının büyüklüğüne bağlı olarak üretim ve gelir düzeyini

etkilemektedir. Tasarruflar ise tüketim harcamaları ile birlikte gelire bağılılık göstermektedir.

Keynesyen yaklaşımda işsizlik, ekonomilerin arz tarafıyla ilişkili olmayıp toplam talep yetersizliğinden kaynaklıdır. Keynes'e göre ekonomiler klasiklerin öne sürdüğü gibi piyasa mekanizması vasıtasıyla kendiliğinden tam istihdam dengesine ulaşamamakta, eksik istihdam düzeyinde dengeye gelebilmektedir. Bu süreçte toplam talebi artırıcı ve ekonomileri durgunluktan kurtarıcı politikalar, üretimi artırıcı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Tam istihdam dengesinin sağlanmasında kamu kesiminin müdahaleleri ise belirgin bir öneme sahiptir. Eksik istihdam düzeyinde dengede bulunan ekonomilerin ortaya çıkardığı işsizlik, üretim ve gelir kayıpları genişletici maliye politikası aracılığı ile ekonomileri tam istihdam düzeyinde dengeye ulaştırabilecektir.

Keynesyen yaklaşımda eksik istihdamın varlığı, potansiyel GSMH'yi gösteren üretim olanakları eğrisinin altında veya iç bölgesinde yer alan bir noktada üretimin yapılması anlamına gelir (Berber, 2011: 4).

2.1.5. Harrod-Domar Büyüme Modeli

Büyüme ekonomisinin temelini oluşturan Harrod-Domar modelinin ortaya çıkışı, Keynesyen yaklaşımdaki yatırımların toplam talep oluşturucu ve kapasite artırıcı özelliklerinin birlikte değerlendirilmesine dayanmaktadır (Şiriner ve Doğru, 2005: 164). Harrod-Domar büyüme modelinde net yatırımın talep etkisi ekonomilerde üretim için talep oluşturmamasını, kapasite etkisi ise üretim kapasitesini artırmasını açıklamaktadır (Parasız, 1997: 89). Buna göre yatırımlar talep boyutlu etkilere bağlı olarak gelir artırıcı, arz boyutlu etkilerden dolayı kapasite artırıcı özellikler içermektedir. Yatırımların gelir artırıcı etkisi çarpan mekanizmasına bağlı olarak, üretim kapasitesini artırıcı etkileri ise yatırım mallarında meydana gelen artışlarla gerçekleşmektedir. Yatırımın artması, Keynesyen modelin çarpan mekanizmasında ortaya konulduğu gibi kendisinden daha büyük bir gelir artışı meydana getirmektedir. Harrod-Domar büyüme modelinde ise büyüme oranı marjinal tasarruf eğilimi ve sermaye-hasıla katsayısı tarafından belirlenmektedir. Buna göre marjinal tasarruf eğilimindeki artışlar ile sermaye hasıla katsayısındaki azalışlar büyüme hızını artırmaktadır (Özsağır, 2008: 338).

Keynesyen yaklaşıma göre, belirli bir dönemde net yatırım net tasarrufa eşit ve çıktı-gelir düzeyinde dengenin sağlanabilmesi planlanan tasarruf ile planlanan yatırımın denk olmasını gerektirir. Bu yaklaşımda net yatırımların kapasite etkisi yaratabileceğinden söz edilmemektedir. Cari dönemin üretim kapasitesini artırıcı etkiler içeren net yatırım, gelecek dönem için potansiyel çıktı düzeyini artırıcı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Parasız, 1997: 89).

Keynes'in statik analizinin sermaye birikimi ve iktisadi büyümeyi dikkate almaması Harrod (1939) tarafından eleştirilmiştir. Domar'ın geliştirdiği modelin Harrod modeli ile yakın benzerlik göstermesi, Harrod-Domar modelinin gelişmesine ve birlikte anılmasına neden olmuştur (Ünsal, 2007: 84). Keynes sonrası dönemlerde Keynesyen düşünceler doğrultusunda oluşturulan büyüme modellerinden en yaygını olan Harrod-Domar büyüme modelinde yatırımların kapasite etkisi öne çıkarılmaktadır (Dinler, 2000: 513).

2.1.6. Neoklasik Büyüme Modeli

Neoklasik düşünce ekseninde birçok büyüme teorisi geliştirilmiş olmakla birlikte R. Solow'un ortaya koyduğu yaklaşım temel teori olarak öne çıkmaktadır (Berber, 2011: 113). Robert Solow (1956) ve Trevor W. Swan (1956) tarafından geliştirilen ve Solow-Swan modeli olarak da adlandırılan neoklasik büyüme modeli büyüme teorisine önemli katkılar sağlamıştır (Yardımcı, 2006: 24).

Azalan verimler gibi önemli varsayımlar içeren neoklasik büyüme teorisi iki temel öngörüye sahiptir. Birincisi, tasarruf oranı ile durağan sermaye-işgücü ve kişi başına düşen gelir arasındaki doğru yönlü ilişkidir. Buna göre bir ülke başka bir ülkeyle karşılaştırıldığında daha çok tasarruf düzeyine sahipse durağan durumda daha sermaye yoğun ve daha zengin olacaktır. Bununla birlikte durağan durumda tasarruf oranının artması büyüme hızı üzerinde etkili değildir. Azalan verimlerin geçerliliğinden dolayı, durağan durumda model içinde belirlenmeyen ve dışsal olan teknolojik değişim ve nüfus artış hızı büyümeyi belirleyen etkenler olarak öne çıkmaktadır (Kar ve Ağır, 2006: 53). İşçi başına sermayenin ve üretimin değişmediği durum ise durağan durum olarak nitelendirilmektedir (Akiş, 108). İkincisi ise yakınsama hipotezi doğrultusunda uzun dönemde ülkelerin kişi başına düşen gelir düzeylerinin birbirlerine yakınlaşacağı ve ülkeler arasındaki gelişmişlik

farklılıklarının kapanacağı öngörüsüdür. Ülkelerin gelişmişlik farklılıkları ise faktör donanımlarının farklılığı ile sermayenin azalan marjinal verimliliği üzerinden açıklanmaktadır. Hipotez, gelişmiş ülkelere sermaye getirisinin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelere sermaye hareketliliğinin olması gerektiği yönünde bir yaklaşımı da içermektedir. Bu durumda yoksul ülkeler gelişmiş ülkelere daha yüksek büyüme performansı göstererek gelişmişlik farklarını kapatabilecektir (Kar ve Ağır, 2006: 53).

Neoklasik modelin (Solow modelinin) varsayımlarından biri de tek sektörlü bir ekonomiyi içermesi bir başka ifade ile homojen bir malın üretim ve tüketiminin olması, ülkenin GSYH değerinin de sadece bu malla ilişkili olmasıdır. Teknolojik değişimlerin dışsallığı, üretim fonksiyonunun ölçeğe göre sabit getiri özelliğinde olması, emek ve sermaye için azalan verimler kanununun geçerliliği yanında üretimde emek ve sermayenin ikame edilebilirliği önemli varsayımlar arasında yer almaktadır. Ayrıca tam rekabet ve tam istihdam koşullarının geçerliliği yanında faktör piyasalarının da kusursuz bir şekilde işlediği varsayılmaktadır. Emek için ücret emek verimliliğine, sermaye açısından faiz ise sermaye verimliliğine göre belirlenmektedir. Solow modelinde uzun dönemde ekonomilerin kararlı veya dengeli büyüme sürecine sahip olacakları öne sürülmektedir. Bu süreç sermaye birikimi, nüfus artışı ve teknolojik değişimin etkileşimi ile oluşmaktadır. Nüfusun ve dolayısıyla işgücünün artış oranı ile birlikte teknolojik gelişme büyümeyi etkilerken büyüme oranı nüfus veya işgücü artış oranını ve teknolojik gelişmeyi etkilememektedir (Berber, 2011: 114-115). Solow modelinde ekonomik büyümenin emek ve sermaye artışına bağlı olmayan bölümü teknolojideki ilerlemeler ile açıklanmaktadır (Orhan ve Erdoğan, 2010: 580). Solow artışı olarak adlandırılan bu durum, büyümeyi teknolojik gelişme ile ilişkilendirmektedir.

2.1.7. İçsel Büyüme Modeli

İçsel büyüme modelinin öncüleri ve gelişimine katkıda bulunanlar Arrow, Romer ve Lucas'dır. Bu modellerde bilgi, beşeri sermaye donanımı, Ar-Ge faaliyetleri, teknolojik ilerlemeler ve ölçek ekonomileri gibi unsurların içselleştirildiği bir yaklaşım ortaya konulmaktadır. Geleneksel büyüme yaklaşımlarında dışsal olarak nitelendirilen bu etkenlerin içselleştirilmesi gelişmiş

ekonomilerin durgunluk sürecini azaltıcı bir rol de üstlenmektedir. Bu süreçte devletin de Ar-Ge, eğitim hizmetleri ve mülkiyet haklarını koruma gibi yönlerden teşvik edici rol üstlenmesi ayrıca işlem maliyetlerini düşürücü ve piyasa işleyişini kolaylaştırıcı etkileri ekonomilerde aktif olarak yer alabilmesi ile açıklanmaktadır. Bu açıdan içsel büyüme modelleri geleneksel büyüme modellerindeki pasif devlet anlayışı yerine aktif devlet anlayışını öne çıkarmaktadır (Çiftçi ve Aykaç, 2011: 162). Bu çerçevede içsel büyüme teorileri büyümeyi ekonomilerin sahip oldukları içsel unsurlarla açıklamaktadır. Büyümenin başlıca kaynakları ise bilgi, ar-ge, teknoloji, beşeri sermaye donanımı, yaparak öğrenme, yaratıcılık, tesadüfler, yenilik, teknoloji düzeyi, pozitif ölçek ekonomileri, dışsallıklar, işbölümü ve uzmanlaşma olarak öne çıkmaktadır (Günsoy, 2018: 136).

Ekonomik büyümenin belirleyicilerinin farklılığı, büyüme teorilerinin genel özelliğini yansıtmaktadır. Bu nedenle içsel büyüme modelleri çerçevesinde de büyüme süreci farklı etkilere dayandırılmaktadır.

Azalan verimlerin geçerli olmadığı AK modelinde sermaye stokundaki artışlar karşısında sermayenin getirisinin azalmayacağı varsayımı geçerlidir. Bu durumda sermaye stokunun yüksek olduğu ülkeler, yatırım artışlarına bağlı olarak ekonomik büyümelerini hızlandırabileceklerdir. $Y=AK$ biçiminde tanımlanan modelde A, teknolojik düzeyi ölçen pozitif bir sabiti gösterirken K ise fiziki ve beşeri sermayenin toplamını göstermektedir (Berber, 2011: 157). Sermayenin azalan marjinal getiriye sahip olduğu yönündeki varsayımı geçerli görmeyen AK modelini Rebelo (1991) geliştirmiştir. Romer (1986) ve Lucas'ın (1988) da benimsediği model, dışsal teknolojik gelişmenin yokluğunda da uzun dönemli kişi başına büyümenin var olabileceğini göstermektedir (Ay ve Yardımcı, 2008: 42).

İçsel büyüme modelleri kapsamında beşeri sermaye modeli ise işgücünün sahip olduğu bilgi, eğitim, tecrübe, beceri ve yeteneklerin toplamına odaklanmaktadır. Bilgi ve becerilerin edinilmesinde de eğitim yatırımları ile yaparak öğrenmenin belirgin rolleri bulunmaktadır. T. W. Schultz ve Gary Becker, eğitim harcamaları ile fiziksel yatırım harcamalarının benzerlik gösterdiğini, işgücü eğitimi için ayrılan kaynakların zaman içinde geri dönüşünün olduğunu ve ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte beşeri sermaye

yatırımları sadece eğitim ile sınırlı olmayıp sağlık, spor, dinlenme, beslenme ve kendini geliştirme yönünde birçok yönelim göstermiştir. Beşeri sermaye yatırımlarının oluşturduğu vasıflı ve donanımlı işgücü, verimlilik artışı, sağlıkla ilişkili olumlu katkılar, bireysel kazanımlar ve dışsallıklarla birlikte büyüme ve refah artışı sağlamaktadır. Eğitimin emek verimliliğini ve gelir düzeyini etkilemesi yönünden Schultz'un çalışmaları öncü niteliğinde görülmektedir. Bu kapsamda Schultz tipi büyüme kaynakları $Y = f(L, K_p, K_h)$ şeklinde formüle edilmektedir (Günsoy, 2018: 141-142). Burada L ; emek girdisi, K_p ; fiziksel sermaye, K_h ise beşeri sermaye olarak yer almaktadır. Ekonomik büyüme yönünden ülkelerin performanslarını beşeri sermaye donanımına dayandıran Lucas (1988) modeli, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin açıklanmasında öne çıkmıştır. Model, neoklasik modele çok yakındır. Neoklasik koşulların geçerliliği altında çıktı düzeyi (Y), fiziki sermaye (K) ve etkin emek (N^e) tarafından belirlenir. Modelin odak noktası etkin emekle ilgilidir. Toplumun ortalama yetenek düzeyi (h), üretimde harcanan zaman (u) ve işgücü arzı (N) etkin emek stoku üzerinde belirleyicidir. İşçilerin yetenekleri, çalışılan zaman ve işgücü arzı ile çıktı düzeyi arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır. Ayrıca Lucas'a göre işçinin yeteneklerini geliştirmesi çalışmada harcanan zamanın dışında kalan zamanla ($1-u$) ilişkili olup, işçinin boş zamanı arttığında bilgi birikimi ve yetenekleri de artmaktadır. Eğer işçi tüm zamanını çalışma için ayırırsa kendisini geliştirmeye fırsat olmayacak ve beşeri sermaye birikimi sıfır olacaktır. Lucas'ın beşeri sermaye birikimi yönünden yaklaşımı Arrow'un yaparak öğrenme yaklaşımı ile ayrılmaktadır. Arrow'a göre üretimde harcanan zamanın artması beşeri sermaye birikimini artırmaktadır. Çalışma ve boş zaman süresi toplamının 1'e eşit olması beşeri sermaye birikiminin kaynağının yine kişiler olduğunu ifade etmektedir (Berber, 2011: 153). Bu çerçevede Lucas büyüme sürecinde beşeri sermaye ve teknolojik gelişmeleri öne çıkarmaktadır.

Romer'in (1986) temsil ettiği bilgi üretimi ve taşınabilir model, üretim sürecinde firmaların maliyetindeki azalışlar, yeni ürünlerin geliştirilmesi ve verimlilik artışları açısından görüşler ortaya koymaktadır. İşbölümü ve uzmanlaşmaya bağlı bu süreç, pozitif dışsallıklarla birlikte ülke genelinde verimlilik ve inovasyon artışı sağlamaktadır (Koç, 2018: 479). Romer, Arrow'un (1962) yaparak öğrenme yaklaşımını esas almıştır. Buna göre yaparak öğrenme, bazı

sektörlerde zamanla maliyet azalışı, kalite artışı ve üretim hızlanması yönünde sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bir firma üretim yaptıkça zamanla işi daha iyi öğrenmekte, maliyetlerini azaltmakta, ürün geliştirmekte ve yeni ürünler üretmektedir. Romer'e göre üretim sürecinde bir yan ürün olarak teknik bilgi de üretilmektedir. Bu bilgi ise yeni üretim için bedava girdi niteliğindedir. Bu doğrultuda yeni üretim daha düşük maliyetli ve daha kaliteli olarak gelişir. Ayrıca üretilen bilgiler, taşmalar vasıtasıyla diğer firmalara ulaşır (Yülek, 1997: 7-8). Bu yaklaşımda firmaların üretim sürecindeki deneyimlerine bağlı olarak bilgi birikimlerini artırmaları ve bu bilgilerin diğer firmalara yayılması büyüme sürecinde önemli görülmektedir.

Kamu politikası modeli ise Barro(1990) öncülüğünde gelişmiştir. Bu yaklaşımda kamu sektörünün ürettiği mal ve hizmetler bir üretim faktörü olarak değerlendirilmektedir. Kolaylık açısından üretim fonksiyonundan emek faktörü çıkarılarak sermaye ile birlikte kamu kesiminin ürettiği mal ve hizmetlere bağlı bir üretim fonksiyonu tanımlanmıştır. Ayrıca modelde hükümetin geliri olarak sadece gelir vergisine, gideri olarak da sadece kamu malının arzına yer verilmektedir. Devlet bütçesinin ise denk olduğu varsayılmaktadır (Yülek, 1997: 10).Barro modelinde kamu harcamaları ile verimlilik, teknoloji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Kaynağı vergilere dayanan kamu harcamaları kişi başına büyüme oranını önemli ölçüde etkilemekte ve bir üretim faktörü olarak nitelendirilmektedir (Yardımcı, 2006: 53).Barro, kamu gelirleri veya vergi politikasının AR-GE faaliyetlerini etkilediğini ve yüksek maliyetler yüklemeyen vergi politikasının uygulandığı ülkelerde bu faaliyetlerin teşvik edilebileceğini öne sürmüştür (Orhan ve Erdoğan, 2010: 580).

Araştırma-Geliştirmeye dayalı içsel büyüme modelleri “yenilik temelli” ve “Schumpeteryan” modeller olmak üzere iki yönden incelenebilir. Rekabetçi olmayan piyasa şartlarının geçerli olduğu bu iki modelde bilginin ortaya çıkması tesadüfi olmayıp bilinçli bir süreci kapsayan çalışmaya bağlıdır (Yağcı, 2016: 59).

Romer, araştırma geliştirme faaliyetlerinin ekonomik büyümenin kaynağını oluşturduğunu öne sürdüğü Ar-Ge modeli ile büyüme üzerinde oluşan iki sonucu dikkat çekmektedir. Birincisi ortaya çıkan yeni bilimsel bilgilerin üreticilerin tamamı

tarafından bedava kullanılabilir olmasıdır. Bu süreç dışsallıklar vasıtasıyla verimlilik düzeyini yükseltecektir. İkincisi ise yeni buluşlarla birlikte yatırım malları yönünden çeşitlilik artışı ve üretim sürecinde meydana gelen verimlilik artışıdır (Butev, 2012: 24).

2.1.8. Okun Yasası

İşsizlik oranı ile reel GSYH arasındaki negatif ilişki Okun'dan (1962) beri Okun yasası olarak bilinmektedir. Makroekonomide yaygın olarak kabul gören ilişki, ekonomilerin arz tarafının açık bir özelliğini ortaya koyması yanında politika yapıcılara çıktı kaybı açısından işsizliğin maliyetini ölçme olanağı da sağlamaktadır (Huang ve Lin, 2008: 363). Keynesyen yaklaşımla Okun ilişkisinin açıklamasına göre, toplam talebin değişmesine bağlı olarak firmalar üretim planlarını değiştirmektedir. Bunun sonucunda da emek talebi ve işsizlik düzeyi etkilenmektedir (Pekçağlayan, 2020: 6). Okun yasasına göre büyüme hızı arttıkça işsizlik oranı azalmakta, düşük büyüme oranlarının veya ekonominin küçüldüğü dönemlerde ise işsizlik artmaktadır.

Okun yasası çerçevesinde işsizlik, GSYH açığı oluşturmaktadır. Buna göre işsizlik arttığında GSYH açığı da artmaktadır. GSYH açığı ise ekonomilerin tam istihdam düzeyindeki GSYH değerini ifade eden potansiyel GSYH ile belirli bir dönemde gerçekleşen fiili GSYH farkını belirtmektedir. Okun yasası işsizlik-GSYH açığı ile işsizlik-büyüme ilişkisini iki yönden ortaya koymaktadır. İşsizlik-GSYH açığı ilişkisi kapsamında ekonomilerde cari işsizlik oranı doğal işsizlik oranını her %1 aştığında fiili GSYH potansiyel GSYH'den %2.5 daha düşük olmaktadır. Bu ilişki u ; cari işsizlik oranını, u_n ; doğal işsizlik oranını göstermek üzere aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır (Berber, 2016: 105).

$$[(\text{Fiili GSYH} - \text{Potansiyel GSYH}) / \text{Potansiyel GSYH}] \times 100 = - 2.5 (u - u_n)$$

İşsizlik- ekonomik büyüme kapsamında ise ekonomik büyüme ile işsizlik oranı arasında ters yönlü bir ilişki bulunmakta, büyüme işsizliği azaltmaktadır. Buna göre trend büyüme oranını gösteren %2.25'in üstündeki her %1 büyüme işsizlik oranını %0.5 azaltmaktadır. Büyüme oranı g ve işsizlikteki değişme Δu ile gösterildiğinde işsizlik-büyüme ilişkisi aşağıdaki gibi tanımlanır (Berber, 2016: 105).

$$\Delta u = -0.5 (g - 2.25)$$

2.2. Literatür

2.2.1. Türkiye Ekonomisi İçin Literatür

Ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlikle ilgili göstergeler ülkelerin makroekonomik performanslarının ölçümünde sıklıkla kullanılmaktadır. Literatürde hem Türkiye hem de Türkiye dışındaki ülkeler yönünden büyüme ve istihdam ilişkilerini çeşitli nedenlerle açıklayan çok sayıda çalışma yer almaktadır. Büyümenin istihdam ve işsizlik üzerinde oluşturduğu etkiler ülkelerin özelliklerine göre farklılaşabilmektedir. Teknoloji düzeyi, kamu kesiminin istihdam politikaları, işgücü sayısı ve niteliğindeki değişimler, emek piyasasının yapısal özellikleri ve kurumsal özellikler ile sektör dönüşümleri gibi birçok faktör büyüme-istihdam ilişkisini açıklarken öne çıkmaktadır. Literatürde bazı ekonomilerde büyümenin istihdamı artırdığı yönünde bazı ülkelerde ise büyümenin istihdamı etkilemediği veya istihdam sağlamayan bir büyümenin varlığı yönündeki sonuçlar büyüme ile istihdam arasındaki ilişkiler açısından tartışmaların sürdüğünü göstermektedir. Çalışmaların büyüme, istihdam ve işsizlik ilişkilerini önemli ölçüde Okun kanunu çerçevesinde araştırdıkları da görülmektedir.

Yılmaz (2005), yaptığı çalışmada ekonomik büyüme ve işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi için analiz etmiştir. 1978-2004 dönemi verilerinin kullanılarak Granger ve Hsiao'nun nedensellik testlerinin yapıldığı çalışmanın sonucunda büyüme ile işsizlik arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Nedenselliğin yönü sadece işsizlikten büyüme oranına doğru bulunmuş, ekonomik büyümeden işsizliğe bir nedensellik ilişkisi ortaya çıkmamıştır.

Yüceol (2006), çalışmasında Türkiye ekonomisindeki büyüme ve işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi inceleyerek istihdam yaratmayan bir büyümenin önemini araştırmıştır. Çalışmasında 1950-2004 dönemi verilerini kullanarak eş-bütünleşme testi ve standart bir VEC modeli uygulamıştır. Çalışmanın sonucunda ise değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişkinin bulunmadığını, ancak belirli gecikmeden sonra uzun dönemde büyümenin işsizlik üzerindeki artan oranlı etkisi belirlenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'de ekonomik büyüme-işsizlik ilişkisinin güçlendirilmesi

açısından sanayileşme ve işgücü piyasası ile ilgili yeni düzenlemelerin yapılması önerilmektedir.

Uysal ve Alptekin (2009), istihdama yansımayan yüksek büyüme hızlarının varlığına vurgu yaptıkları çalışmalarında, Türkiye için büyüme ve işsizlik ilişkisini VAR modeli vasıtasıyla incelemişlerdir. 1980-2007 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmanın sonuçları, işsizlikten büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir. Ayrıca, düşük veya yüksek büyüme hızlarının işsizlik üzerinde bir katkısının olmadığı da çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır. Bu yöndeki bulgu istihdamsız büyüme ile ilişkilendirilmektedir.

Barışık ve diğerleri (2010), Türkiye’de büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkileri Okun Yasası, asimetri ilişkisi ve istihdam yaratmayan büyüme bağlamında incelemişlerdir. Analizlerinde veri seti 1988-2008 dönemini yöntem ise Markov rejim değişimi modellemesini kapsamaktadır. Çalışmada, genişleme ve daralma dönemlerinde değişkenler arasında asimetric ilişkinin varlığı ortaya konulmuş, Türkiye ekonomisinde büyümenin istihdam yaratmadığı sonucuna varılmıştır.

Ceylan ve Şahin (2010), Türkiye’de büyüme ve işsizlik ilişkisinde Okun yasasının geçerliliğini 1950-2007 dönemi verileri ile araştırmışlardır. Çalışma, ekonominin daralma ve genişleme dönemlerinde büyümenin işsizlik üzerindeki etkilerinin farklılaşabileceğini öne sürerek bu çerçevede asimetric ilişkiyi test etmiştir. TAR ve M-TAR modellerini kapsayan koentegrasyon analizi sonucunda Türkiye’de Okun ilişkisinin asimetric olduğu ve uzun dönemde de Okun yasasının geçerli olduğu belirlenmiştir.

Kara ve Duruel (2005), ekonomik büyümenin istihdam yaratamamasının nedenlerini araştırmışlardır. Çalışmada, Türkiye açısından 1990-2003 yılları arasında büyümenin istihdam yaratamaması; istikrarlı büyüme ve yatırım fırsatlarının daralması, yüksek nüfus artışı, kırdan kente göç, verimlilik artışları, işgücü piyasasındaki katılıklar ve siyasi istikrarsızlıklar gibi faktörlerle açıklanmaktadır. Ayrıca büyümenin sektörlere göre istihdam yaratma kapasitesindeki farklılıklar da öne çıkarılmaktadır. Bu çerçevede inşaat ve hizmetler sektörlerindeki büyümenin istihdamı artırabileceği ancak aktif nüfusun artması ve tarım kesiminden ayrılan

işgücünün karşılanamaması sonucunda işsizlik oranında önemli bir azalışın ortaya çıkmadığı vurgulanmaktadır.

Takım (2010), Türkiye’de 2001 krizinden sonra yüksek büyüme oranlarına rağmen işsizliğin azalmaması nedeniyle istihdamsız büyüme sürecinin tartışıldığını öne sürmektedir. Bu süreç yapısal uyum politikaları, iktisat politikalarındaki serbestleşme ve mali piyasalardaki istikrarsızlıklarla açıklanmaktadır. Çalışmada, Türkiye için 1975-2008 dönemi verileri ile ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki Granger nedensellik testi vasıtasıyla araştırılmış ve iki değişken arasında karşılıklı etkileşime dayalı çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Buna göre işsizlik GSYH’nin, GSYH de işsizliğin nedenidir.

Muratoğlu (2011), çalışmasında büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi örneğinde 2000-2011 dönemi üç aylık verileri üzerinden incelemiştir. Çalışmada, GSYH ve istihdam arasındaki uzun dönemli ilişki Engle – Granger eşbütünleşme yöntemiyle araştırılmış ve uzun dönemli ilişki tespit edilememiştir. Ayrıca Granger nedensellik testi uygulaması sonucunda da iki seri arasında bir nedensellik ilişkisine ulaşılamamıştır. Buna göre teknolojik gelişmeler, sermaye yoğun üretim biçiminin yaygınlaşması, kapasite kullanım oranlarında ve çalışma sürelerindeki artışlar Türkiye’de istihdamsız büyümeye neden olabilecek faktörler olarak gösterilmiştir.

Alancıoğlu ve Utlu (2012), Türkiye’de 2002 yılından sonra yüksek büyüme hızlarına ulaşılmasına karşın yüksek işsizlik oranlarının varlığının önemli bir tartışma alanı açtığını ifade etmektedir. Büyümenin istihdam dostu olmadığının belirtildiği çalışmada 1980-2010 dönemi yıllık verileri üzerinden Johansen eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonuçları, Türkiye’de uzun dönemde Okun kanununu doğrulamakta ve işsizlik ile büyüme arasında negatif yönlü ilişkiyi ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada, istihdam yaratmanın sadece büyümeyle ilişkili olmadığı, sosyal, siyasal ve kültürel etkilerin de büyüme sürecini belirlediği vurgulanmaktadır.

Kanca (2012), çalışmasında Türkiye’de 1970-2010 dönemi verileri ile iktisadi büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada Engle-Granger

eşbütünleşme testi, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi uygulamıştır. Bulgular, uzun dönemli bir ilişkinin varlığını gösterirken ekonomik büyüme ile işsizlik arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin olmadığını belirtmektedir. Nedenselliğin yönü ise sadece ekonomik büyümeden işsizliğe doğru olup tek yönlüdür. Ayrıca çalışma, Türkiye’de Okun kanununun geçerli olduğunu, ekonomik büyümenin işsizliğe etki eden faktörlerden biri olduğunu, işsizliğin ise büyüme üzerinde etkili olmadığını sonuçlarını içermektedir.

Tuncer ve Altıok (2012), Türkiye ekonomisi yönünden önemli düzeyde yüksek büyüme oranlarına rağmen işsizlik artışı nedeniyle istihdam yaratmayan büyümenin varlığını sorgulamışlardır. Çalışmada Türkiye ekonomisi açısından 1980-2008 döneminde temel sektörlerin (özellikle de imalat sanayinin) üretim, istihdam, üretkenlik ve ücretlerdeki eğilimleri araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda imalat sanayinde 2003-2008 döneminde önemli derecede üretim artışlarının varlığı tespit edilmiştir. Ancak bulgular, üretkenlik ve istihdamda ise nispeten küçük sayılabilecek artışların olduğunu, bu kapsamda imalat sanayi üretim artışlarının istihdama katkısının sınırlı kaldığını göstermektedir. Ayrıca dönemlere göre farklılaşmakla birlikte imalat sanayi alt sektörleri itibariyle bazı sektörler istihdam yaratan büyüme sektörleri, bazı sektörler ise istihdamsız büyümenin geçerli olduğu sektörler olarak belirlenmiştir. Tüzemen ve Tüzemen (2019) ise Türkiye’de imalat sanayi için istihdam yaratmayan büyümenin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sektörler yönünden yapılan diğer bir çalışmada ise Altuntepe ve Güner (2013), Türkiye ekonomisi yönünden 1988-2011 dönemi verileri ile büyüme ve istihdam ilişkisini araştırmışlardır. Toplam istihdamın bağımlı değişken olduğu modelde imalat sanayi kapasite kullanım oranı, nüfus artış hızı, sabit sermaye yatırımları ile tarım, sanayi ve hizmetler sektörü büyüme hızları bağımsız değişkenler olarak yer almıştır. Yapılan analiz sonucunda hizmetler sektörünün gelişmesi ve büyümesi istihdam artışına neden olmaktadır. İmalat sanayi kapasite kullanım oranı ve nüfus artışı ise toplam istihdam düzeyini azaltıcı etkenlerdir.

Özdemir ve Yıldırım (2013), Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki nedensellik ilişkisinin analizini yapmışlardır. Türkiye’de 2002 yılından sonra ekonomik büyümenin olmasına rağmen yüksek işsizlik oranlarının

varlığı nedeniyle istihdamsız büyüme tartışmalarına katılmışlardır. Çalışma, istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki Granger nedensellik varlığını özçıkırmalı dalgacık yaklaşımıyla ortaya koymaktadır. 2005-2013 dönemini kapsayan çalışmanın bulguları büyümeden istihdama tek yönlü nedenselliğin varlığını ve istihdamsız büyümenin geçerli olmadığını göstermektedir.

Şentürk ve Akbaş (2014), yaptıkları çalışmada Türkiye ekonomisinde büyüme, işsizlik ve enflasyon arasında karşılıklı ilişkiyi 2005-2012 dönemi için incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, sanayi üretim endeksi ile işsizlik oranı ve işsizlik oranı ile de enflasyon oranı arasında çift yönlü nedensellik belirlenmiştir. Yazarlara göre, ekonomik büyüme artışlarının işsizlik ve enflasyonu düşürmemesi, artan milli gelirin önemli bir bölümünün ülkedeki bazı yerleşiklere yönelmesinden kaynaklıdır. Bu durumun da gelir dağılımındaki adaletsizlikleri artırabileceği öne sürülmektedir.

Göçer (2015), Türkiye ekonomisi için işsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki negatif yönlü ilişkiyi ortaya koyan Okun kanununun geçerliliğini araştırmıştır. 2001-2015 dönemi verileri kullanılarak yapılan analizde, Okun kanununun Türkiye ekonomisinde geçerli olduğu ve ekonomik büyümenin işsizliği negatif yönde etkilediği yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca ilgili dönemde %4,3 oranını aşan her %1'lik büyüme oranının işsizliği %0,11 oranında azalttığı da tespit edilmiştir. Granger nedensellik testi ile ulaşılan sonuç ise ekonomik büyümenin işsizliği etkilediği yönündedir.

Timur ve Doğan (2015), istihdamsız büyümenin ülkeler açısından yapısal bir sorun olduğunu öne sürdükleri çalışmalarında, büyümeye rağmen işsizlik eğilimlerinin devam etmesi sonucunda büyüme modelleri ile açıklanan gelişme sürecinin geçersiz hale gelebileceğini belirtmektedir. Çalışmalarında 1980-2014 verileri ile büyüme ve istihdam oranları arasındaki nedensellik araştırılmış ve büyümenin istihdamı artırdığı veya istihdamın büyümeyi artırdığı yönündeki sonuçlara ulaşılamamıştır. Bir başka ifade ile büyüme ile istihdam arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Turan (2015), Türkiye’de 1962-2014 dönemi reel GSYH ve işsizlik verilerini kullanarak ARLD sınır testi yöntemi ile ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışmanın bulguları Türkiye ekonomisinde uzun dönemde ekonomik büyüme ve işsizlik arasında ilişki olmadığını bir başka ifade ile işsiz büyümenin geçerliliğini desteklemektedir.

Akay ve diğerleri (2016), ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisini Okun yasası bağlamında Türkiye için 1969-2014 dönemi verileri ile analiz etmişlerdir. Markov Rejim Değişim Modelinin esas alındığı çalışmanın bulguları, Türkiye’de işsizlik ile çıktı seviyesi arasında hem kısa hem de uzun dönemli bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Ayrıca ekonominin genişleme döneminde ortaya çıkan büyümenin işsizliği etkilemedeki rolünün daha zayıf, durgunluk döneminde ise daha güçlü olması asimetrik ilişki ile açıklanmaktadır.

Arı (2016), çalışmasında ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisini Bayer ve Hanck eşbütünleşme testi ile Hacker ve Hatemi-J testi vasıtasıyla araştırmıştır. Türkiye açısından 1980-2014 dönemi verileri ile yapılan çalışmada, ekonomik büyüme ile işsizlik arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin ve nedenselliğin olmadığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Bu çerçevede Türkiye’de istihdamsız büyümenin varlığı ortaya konulmuştur.

Bulut (2016), Türkiye’de büyüme ve işsizlik ilişkisinin asimetrik olup olmadığını 2005-2015 çeyrek dönemlik verilerle araştırmıştır. Yapısal kırılmalı birim kök testi ile Hatemi-J nedensellik testinin kullanıldığı çalışmanın sonuçları, Türkiye’de ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisinin asimetrik olduğunu göstermektedir. Buna göre ekonomik büyümedeki artış işsizliği azaltmamakta ancak büyümedeki yavaşlama ise işsizliği artırmaktadır.

Çondur ve diğerleri (2016), ülkelerin ekonomik büyüme ve istihdam artışı yönündeki sorunlarını çözülmesi gereken ortak sorunlar olarak nitelendirmektedir. Ancak istihdam yaratmayan büyümenin varlığında ekonomik büyüme gerçekleşse dahi istihdama yansımayan sonuçların ortaya çıkabildiğini belirtmektedir. Bu çerçevede yazarlar, Türkiye ekonomisinde büyüme –istihdam ilişkisini incelemek için 2000-2015 dönemi verilerine nedensellik analizi uygulamışlardır. Kısa dönemde

büyüme ve istihdam arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin belirlendiği çalışmada uzun dönemde ise istihdamdan büyümeye olmak üzere tek yönlü nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır. Buna göre kısa dönemde büyüme ve istihdamın birbirlerini desteklediği uzun dönemde ise büyümenin istihdam yaratmadığı belirtilmektedir.

Uras (2016), 2000-2014 dönemi verilerinden yararlanarak yaptığı çalışmada, Türkiye’de istihdamsız büyümenin var olup olmadığını ampirik olarak incelemiştir. Çalışmanın sonucunda ekonomik büyümeden işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisi belirlenememiş işsizlikten ekonomik büyümeye ise bir nedensellik varlığı ortaya konulmuştur. Çalışmada ulaşılan bulgular doğrultusunda Türkiye’de istihdamsız büyüme sürecinin geçerliliği öne sürülmektedir.

Aksu (2017), çalışmasında 1960-2009 dönemi verileri üzerinden Türkiye’de istihdam ve verimliliğin ekonomik büyüme ile ilişkisini incelemiştir. İstihdam yaratan ve yaratmayan büyüme olgularının araştırıldığı çalışmada, Granger nedensellik ve Toda-Yamamoto testleri ile analizler yapılmıştır. Çalışmanın bulguları, kısa dönemde ekonomik büyüme ile istihdam arasında bir ilişkinin olmadığını, uzun dönemde ise istihdamın büyümeyi etkilediğini göstermektedir.

Durmuş ve Akbulut (2017), çalışmalarında Türkiye’de 1980-2016 dönemini kapsayan verilerle büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Değişkenlerin durağanlıklarını tespit etmek için tek kınımlı birim kök testi, uzun dönemli ilişkileri araştırmak için de Bayer ve Hanck eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Ayrıca Toda-Yamamoto nedensellik testi de uygulanmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar, uzun dönemde ekonomik büyüme ve işsizlik arasında eşbütünleşme ilişkisi ve nedensellik olmadığını, Türkiye ekonomisinde istihdam yaratmayan bir büyümenin varlığını göstermektedir.

Özçelik ve Uslu (2017), Türkiye için 2007-2014 dönemine ait aylık veriler aracılığı ile büyüme, işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. VAR modelinin kullanıldığı çalışmada, Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre işsizlik ile büyüme arasında güçlü bir ilişki tespit edilmiş ve karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Buna göre çalışmanın bulguları Okun yasası ile uyumludur.

Akcan (2018), yaptığı çalışmada Türkiye ekonomisi örneğinde ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın dönemi 2002-2008 yılları aralığını kapsamış ve yöntem olarak da Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Çift yönlü nedensellik ilişkisinin belirlendiği çalışmada bulgular, istihdam yaratmayan büyüme olgusunun geçerli olmadığını göstermektedir. İşsizliğin büyümenin nedeni olmasından dolayı Türkiye’de Okun yasasının geçerli olduğu öne sürülmektedir.

Ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisi dönemsel olarak da farklılaşabilmektedir. Bağcı ve Börü (2018), çalışmalarında Türkiye’de büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkileri 1960-1979, 1980-1999 ve 2000-2016 dönemleri itibariyle üç farklı dönem üzerinden araştırmışlardır. Dönem ayırımında; 1960-1979 döneminde ithal ikamesine yönelik sanayileşme modeli, 1980 sonrasında ihracata yönelik büyüme modeli ve 2000 yılı sonrası ise kamu kesiminin ekonomide rolünün azalmasına bağlı olarak neo-liberal politikalar belirleyici olmuştur. Granger nedensellik testinin uygulandığı çalışmada, 1960-1979 dönemi ile 1980-1999 döneminde ekonomik büyüme işsizliği etkilerken 2000-2016 döneminde büyümenin işsizliği etkilemediği yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Uslu (2020), Okun kanunu kapsamında Türkiye’de istihdam yaratmayan büyüme olgusunu 1923-1971, 1972-2019 ve 1923-2019 dönemleri olmak üzere üç dönem üzerinden araştırmıştır. Durağanlık analizi Carrion-i-Silvestre vd. çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi ile yapılmış, eşbütünleşme ilişkileri ise Maki çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır. Okun kanunu ile ilişkili olarak çalışmanın bulguları dönemsel yönden farklılıklar içermektedir. Buna göre Türkiye’de 1923-1971 döneminde Okun kanununun geçerliliğinin güçlü olduğu tespit edilmiştir. 1923-2019 döneminde Okun kanununun geçerliliğinin zayıf olduğu, 1972-2019 döneminde ise istihdamsız büyüme olgusunun varlığı belirlenmiştir. Ayrıca istihdamsız büyümenin geçerli olduğu dönemde %4.4’ün üzerindeki her %1’lik büyümenin işsizliği de %0.63 artırdığı bulgular arasında yer almaktadır.

Öztürk ve Sezen (2018), Türkiye’de ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkileri Engle-Granger eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizleri vasıtasıyla incelemiştir. 2005-2017 çeyrek dönemlik verilerin kullanıldığı çalışmanın sonuçları,

ekonomik büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü nedensellik ilişkisini göstermekte ve büyümenin işsizliği azalttığını ortaya koymaktadır.

Salman ve Kılıç (2019), Türkiye’de 1980-2018 dönemi verilerini kullanarak büyüme ve işsizlik arasındaki etkileşimleri incelemiştir. Bu doğrultuda ADF birim kök testinden sonra VAR Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışmanın sonucuna göre büyüme ve işsizlik arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Eser (2014), Türkiye örneğinde büyüme ve işsizlik ilişkisini 1970-2010 dönemini kapsayan verilerle araştırmıştır. Okun kanunu yaklaşımının Türkiye için geçerli olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan çalışmada, yöntem olarak Johansen Juselius testiyle hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Okun yasası ile uyumlu olan çalışmanın bulguları, uzun dönemde büyüme ve işsizlik arasında negatif yönlü bir ilişkiyi göstermektedir. Ayrıca tespit edilen nedenselliğin yönü ise işsizlik oranındaki değişimden büyümeye doğrudur.

Demirgil (2010), çalışmasında Okun yasasının geçerli olup olmadığını Türkiye ekonomisi yönünden 1987-2007 dönemi verilerini kullanarak araştırmıştır. Hareketli regresyon yöntemi ile yapılan analizin sonuçları, Türkiye’de 2002 yılı sonrasında gerçekleşen büyümeye rağmen işsizliğin azalmaması nedeni ile Okun kanununun geçerliliğinin her zaman mümkün olamayacağını göstermektedir. Okun kanununun kısa ve uzun dönem açısından istisnalar oluşturabileceğinin, zaman içinde de değişebileceğinin ifade edildiği çalışma Türkiye’de genişleme dönemlerinde Okun katsayısının azalış eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, ortalamanın üzerinde verimlilik artışlarının varlığında işsizlik oranının azalmadığı da öne çıkarılmaktadır.

Akçoraoğlu (2010), Türkiye ekonomisinde büyüme ve istihdam ilişkisini 1995-2007 dönemi verileri ile araştırmıştır. Koentegrasyon testlerine göre GSYH ile istihdam arasında uzun dönem ilişkisi belirlenmiştir. Ayrıca Granger nedensellik analizinin sonuçları, reel GSYH ile istihdam arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir.

Tüzün ve diğerleri (2020), Türkiye’de büyüme ve işsizlik ilişkisini MIDAS regresyon vasıtasıyla 1990-2017 dönemi için araştırmışlar ve Okun kanunun asimetrik ve geçerli olduğunu doğrulamışlardır.

2.2.2. Türkiye Ekonomisi İçin Literatür Özeti

Ekonomik büyüme ile istihdam ve işsizlik ilişkilerini araştıran Türkiye için yapılmış birçok çalışma, literatür özeti olarak bütüncül bir şekilde tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Türkiye Ekonomisi İçin Literatür Özeti

YAZAR/YIL	YÖNTEM	ÜLKE/DÖNEM	SONUÇ
Yılmaz/2005	Granger ve Hsiao Nedensellik Testleri	Türkiye/ 1978-2004	Ekonomik büyümeden işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
Yüceol/2006	Eşbütünleşme Testi ve VEC modeli	Türkiye/ 1950-2004	Uzun dönemde bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.
Uysal ve Alptekin/2009	VAR Modeli	Türkiye/ 1980-2007	İşsizlikten büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi vardır. Büyüme işsizliği etkilememektedir.
Barışık vd./2010	Markov Rejim Değişimi Modellemesi	Türkiye/ 1988-2008	Ekonomik büyümenin istihdam yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Ceylan ve Şahin/2010	TAR/M-TAR Ko-entegrasyon Analizi	Türkiye/ 1950-2007	Okun kanunu uzun dönemde geçerlidir. Okun ilişkisi asimetriktir.

Tablo 1: Türkiye Ekonomisi İçin Literatür Özeti (Devamı)

YAZAR/YIL	YÖNTEM	ÜLKE/DÖNEM	SONUÇLAR
Kara ve Duruel/2005	Teorik	Türkiye/ 1990-2003	İstikrarlı büyüme ve yatırım fırsatlarının daralması, yüksek nüfus artışı, kırdan kente göç, verimlilik artışları, işgücü piyasasındaki katılımlar, sektörlerin özellikleri ve siyasi istikrarsızlıklar istihdamsız büyümenin nedenlerinden bazılarıdır.
Takım/2010	Granger Nedensellik Testi	Türkiye/ 1975-2008	İşsizlik GSYH'nin, GSYİH işsizliğin Granger nedenidir. İki değişken de birbirini etkilemektedir.
Muratoğlu/2011	Engle-Granger Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	Türkiye/ 2000-2011	İstihdamsız büyüme geçerlidir
Alancioğlu ve Utlu/2012	Johansen eş-bütünleşme analizi	Türkiye/ 1980-2010	İşsizlik ile büyüme arasında negatif yönlü ilişki bulunmuş ve Okun kanununun geçerliliği tespit edilmiştir.
Kanca/2012	Engle Granger Eşbütünleşme Testi	Türkiye/ 1970-2010	Ekonomik büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü nedensellik vardır. Ekonomik büyüme işsizliğe etki eden faktörlerden biridir.
Tuncer ve Altuok/2012	Ampirik Analiz	Türkiye/ 1980-2008	İmalat sanayi üretim artışının istihdama katkısı sınırlıdır.
Altuntepe ve Güner/2013	Nedensellik Testi	Türkiye/ 1988-2011	Hizmetler sektöründeki büyüme istihdam artışına neden olmaktadır. İmalat sanayi kapasite kullanım oranı ve nüfus artışı ise toplam istihdam düzeyini azaltır.

Tablo 1: Türkiye Ekonomisi İçin Literatür Özeti (Devamı)

YAZAR/YIL	YÖNTEM	ÜLKE/DÖNEM	SONUÇLAR
Özdemir ve Yıldırım/2013	Granger Nedensellik Özçıkırmalı Dalgacık Yaklaşımı	Türkiye/ 2005-2013	İstihdamsız büyüme geçerli değildir.
Şentürk ve Akbaş/2014	PP ve KPSS Birim Kök Testi ve Toda Yamamoto Testi	Türkiye/ 2005-2012	Sanayi üretim endeksi ile işsizlik oranı ve işsizlik oranı ile de enflasyon oranı arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur.
Göçer/2015	Granger Nedensellik Testi	Türkiye/ 2001-2015	Ekonomik büyüme işsizliği etkilemektedir. Okun Yasası geçerlidir.
Timur ve Doğan/2015	Granger Nedensellik Testi	Türkiye/ 1980-2014	Büyüme istihdamı istihdam da büyümeyi artırmaktadır sonucuna ulaşılmamıştır.
Turan/2015	ARLD Sınır Testi	Türkiye/ 1962-2014	Uzun dönemde büyüme ve işsizlik ilişkisi yoktur. İşsiz büyüme olgusu geçerlidir.
Akay vd./2016	Markov Rejim Değişim Modeli	Türkiye/ 1969-2014	İşsizlik ile çıktı seviyesi arasında kısa ve uzun dönemli asimetrik bir ilişki vardır.
Arı/2016	Bayer ve Hanck Eşbütünleşme Testi ile Hacker ve Hatemi-J Testi	Türkiye/ 1980-2014	İstihdam yaratmayan büyümenin varlığı tespit edilmiştir.
Bulut/2016	Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi ve Hatemi-J	Türkiye/ 2005-2015	Ekonomik büyüme ve işsizlik arasında asimetrik ilişki vardır. Büyümede artış işsizliği düşürmemekte, büyümedeki yavaşlama ise artırmaktadır.

Tablo 1: Türkiye Ekonomisi İçin Literatür Özeti (Devamı)

YAZAR/YIL	YÖNTEM	ÜLKE/DÖNEM	SONUÇLAR
Çondur vd./2016	Engle-Granger Eşbütünleşme Testi ve Nedensellik Testi	Türkiye/ 2000-2015	Kısa dönemde büyüme ve istihdam arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Uzun dönemde ise büyümenin istihdam yaratmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.
Uras/2016	Nedensellik Testi	Türkiye/ 2000-2014	Büyümeden işsizliğe doğru bir nedensellik yoktur. Ancak işsizlikten büyümeye doğru bir nedensellik bulunmaktadır. İstihdamsız büyüme süreci vardır.
Aksu/2017	Granger Nedensellik ve Toda Yamamoto Testi	Türkiye/ 1960-2009	Kısa dönemde büyüme ile istihdam arasında bir ilişki yoktur. Uzun dönemde ise istihdamın ekonomik büyümeyi etkilemektedir.
Durmuş ve Akbulut/2017	Bayer ve Hanck Eşbütünleşme Testi ve Toda Yamamoto Testi	Türkiye/ 1980-2016	İstihdam yaratmayan büyüme olgusu geçerlidir.
Özçelik ve Uslu/2017	VAR ve Johansen Eşbütünleşme Testi	Türkiye/ 2007-2014	İşsizlik ve büyüme arasında güçlü bir ilişki ve karşılıklı nedensellik ilişkisi vardır. Sonuçlar Okun yasası ile uyumludur.
Akcan/2018	Granger Nedensellik Testi	Türkiye/ 2000-2017	İstihdam yaratmayan büyüme olgusunun geçerli değildir. Okun yasası geçerlidir.
Bağcı ve Börü/2018	Granger Nedensellik Testi	Türkiye/ 1960-1979 1980-1999 2000-2016	1960-1979 ve 1980-1999 döneminde ekonomik büyüme işsizliği etkilemiş, 2000-2016 döneminde ise etkilememiştir.

Tablo 1: Türkiye Ekonomisi İçin Literatür Özeti (Devamı)

YAZAR/YIL	YÖNTEM	ÜLKE/DÖNEM	SONUÇLAR
Öztürk ve Sezen/2018	Engle Granger Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	Türkiye/ 2005-2017	Değişkenler eşbütünleşiktir. Büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.
Salman ve Kılıç/2019	ADF Birim Kök Testi/ VAR Granger Nedensellik Testi	Türkiye/ 1980-2018	İşsizlik ve ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi yoktur.
Tüzemen ve Tüzemen/2019	Koentegrasyon Analizi	Türkiye/ 2005-2017	İmalat sektöründe istihdam yaratmayan büyüme vardır.
Tüzün vd./2020	MIDAS Regresyon Analizi	Türkiye/ 1990-2017	Türkiye’de Okun Yasası asimetrik ve geçerlidir.
Uslu/2020	Eşbütünleşme ve VECM Nedensellik Testi	Türkiye/ 1923-1971 1972-2019 1923-2019	1923-1971 döneminde Okun yasası güçlü bir şekilde geçerli iken 1923-2019 döneminde zayıf bir şekilde geçerlidir. 1972-2019 döneminde ise istihdam yaratmayan büyüme olgusu geçerlidir.
Eser/2014	Johansen Juselius Testi ve Hata Düzeltme Modeli	Türkiye/ 1970-2010	Okun yasası ile tutarlıdır. Büyüme ve işsizlik arasında negatif yönlü bir ilişki belirlenmiştir.
Demirgil/2010	Hareketli Regresyon Yöntemi	Türkiye 1987-2007	Okun yasası her zaman geçerli değildir. Okun yasasının istisnaları vardır.
Akçoraoğlu /2010	Granger Nedensellik Analizi	Türkiye 1995-2007	Reel GSYİH ile istihdam arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

2.2.3. Türkiye Dışındaki Ülkeler İçin Literatür

Ekonomik büyüme ve istihdam ilişkilerini ve istihdamsız büyümenin geçerli olup olmadığını Türkiye dışındaki ülkeler açısından da ortaya koyan literatür, farklı yönlerle Okun yasasını tartışmaktadır.

Moosa (1997), yapmış olduğu çalışmada G7 ülkeleri için işsizliğin büyümeye duyarlılığını Okun yasası kapsamında araştırmıştır. 1960-1995 dönemi yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada OLS ve SUR yöntemleri ile tahmin yapılmıştır. Okun katsayısı Kanada'da en yüksek Japonya'da en düşüktür. Bu sonuçlar işgücü piyasasındaki katılımlarla açıklanmaktadır. Çalışmanın önemli bulgularından biri de ABD ve Kanada'da istihdamın ekonomik büyümeye Avrupa ve Japonya'ya göre daha duyarlı olduğudur.

Sögner ve Stiassny (2000), 1960-1999 dönemi verileri ile Okun yasasının geçerliliğini 15 OECD ülkesi için araştırmışlardır. Kalman Filtreleme ve EKK yöntemlerinin uygulandığı çalışmada işsizliğin GSYİH değişmelerine karşı tepkisinin ülkeler arasında önemli ölçüde farklılaştığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Tahmin sonuçları, Okun katsayısının -0.12 ile -0.82 arasında değiştiğini göstermektedir. Çalışmada, ekonomik büyümeye en güçlü işsizlik tepkisinin olduğu ülke Hollanda, en zayıf işsizlik tepkisinin olduğu ülkeler ise Japonya ve Avusturya olarak belirlenmiştir. Moazzami ve Dadgostar (2009) ise OECD ülkelerinden 13'ü için yaptıkları çalışmada işsizlik ve üretim artışı ilişkilerini 1988-2007 dönemi verilerini kullanarak araştırmışlardır. Yapılan analizler sonucunda Okun yasası çok güçlü bir şekilde desteklenmektedir. Buna göre işsizlik oranını %1 düşürmek, çıktıda %2,6 ile %4,7 büyüme sonucunda gerçekleşecektir.

Hodge (2009), yaptığı çalışmada Güney Afrika'da büyüme, istihdam ve işsizlik eğilimlerini ve bunlar arasındaki ilişkileri 1946-2007 yıllarını kapsayan verilerle araştırmıştır. Büyüyen bir ekonominin marjinal emek masnetme kapasitesini ve bunun zaman içinde nasıl değişim gösterdiğini açıklayan istihdam katsayısı 0.5 ortalama değerle uzun dönemler süresince nispeten istikrarlı bulunmuştur. İstihdam katsayısına göre ortalama olarak 6 yıllık bir dönemde ekonomik büyümede meydana gelen %1'lik artış istihdamda %0.5 artışla ilişkilendirilmiştir. Bu çerçevede 1990'ların ortalarından itibaren sürekli yüksek ve artış gösteren işsizlik oranının

temel nedeninin yetersiz büyüme veya istihdam performansına bağlı olmadığı, işgücündeki büyük artıştan kaynaklandığı öne sürülmüştür.

Kreishan (2011), Okun yasasının Ürdün’de geçerli olup olmadığını belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada, işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkiyi 1970-2008 dönemini kapsayan yıllık verilerle incelemiştir. Çalışmada ADF ve eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. Sonuçlar, Okun yasasının Ürdün için doğrulanamayacağını ve ekonomik büyümenin işsizlik sorunu karşısında çözüm olmadığını göstermektedir. İşgücü piyasası ile ilgili yapısal değişimlerin ve reform içeren iktisat politikaları çalışmanın önerileri arasında yer almaktadır.

Momete (2007), ekonomik büyüme ve istihdam analizini Romanya için yapmış, 1997-2005 dönemi açısından ekonomik büyümenin istihdam esnekliğini hesaplamıştır. Tüm yıllar için esneklik değerleri negatif olarak hesaplanmış ve büyüme artışının istihdamı azalttığı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır.

Tatoğlu (2011), yaptığı çalışmada 18’i AB üyesi ve Türkiye’nin de yer aldığı 19 Avrupa ülkesinde işsizlik ve büyüme ilişkilerini hem ülkeler hem de tüm panel yönünden araştırmıştır. Çalışmanın sonuçları Okun yasasının geçerliliğinin ve büyüme-işsizlik ilişkisinin ülkelere göre farklılaştığını göstermektedir.

Eğri (2018), çalışmasında işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkiyi Okun kanunu çerçevesinde Mısır ekonomisi kapsamında test etmiştir. Çalışmada 1970-2016 dönemi verileri kullanılmış ve Okun katsayısı negatif işaretli ancak çok düşük bulunmuştur. Granger nedensellik analizinde ise işsizlik ve büyüme arasında herhangi bir ilişki belirlenememiştir. Bu doğrultuda Mısır’da Okun kanununun geçerli olamayacağı sonucuna varılmıştır.

Christopoulos (2004), Yunanistan’da bölgesel düzeyde üretim ve işsizlik arasındaki ilişkiyi Okun yasası kapsamında araştırmıştır. Birim kök testi ile eşbütünleşme ve panel veri tekniklerinin uygulandığı çalışmanın sonuçlarına göre 13 bölgeden 6’sı için Okun yasası doğrulanmaktadır.

Sodipe ve Ogunrinola (2011), EKK yöntemi ile Nijerya ekonomisinde ekonomik büyüme ve istihdam ilişkilerini incelemişlerdir. Yapılan analiz sonucunda

istihdam düzeyi ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki, istihdam artış hızı ile GSYH büyüme hızı arasında negatif bir ilişki belirlenmiştir. Bulgularda ekonomik büyümenin istihdam esnekliğinin pozitif bulunması, işsiz büyüme yaklaşımının Nijerya ekonomisi için geçerli olmadığını göstermektedir. Akeju ve Olanipekun (2015) ise Johansen eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modeli uygulayarak yaptıkları çalışmada Nijerya için Okun yasasının geçerli olmadığını, ekonomik büyümeye rağmen yüksek düzeyde işsizliğin var olduğunu belirlemişlerdir. Bu süreç, ülkenin başlıca gelir kaynağının petrol olması ancak bu alanda işgücünün çok az bir bölümünün yer alması yanında ulusal kaynakların kötü yönetimi, fonların kötü kullanımı ve israfa yönelik harcamalarla açıklanmaktadır.

Hanusch (2012), 8 Doğu Asya ülkesinde ekonomik büyümenin işsiz büyüme olup olmadığını 1997-2011 dönemi için araştırmıştır. Çalışmanın sonuçları, ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunmakla birlikte genel olarak ekonomik büyümenin işsiz olmadığını ortaya koymaktadır. Büyümenin istihdama etkileri, daha esnek işe alma ve çıkarma kuralları altında artma eğilimindedir. İşgücü piyasalarının daha sıkı olarak düzenlendiği ekonomilerde dahi büyüme istihdamı toplamda olmasa da bileşimi yönünden etkilemektedir. Ayrıca sonuçlar 8 ülke açısından ekonomik büyümenin istihdam oranı üzerindeki etkisinin %0,32 olduğunu göstermektedir. İstihdamın büyüme esneklikleri ise 0,42 değeri ile en yüksek Singapur, 0,22 değeri ile en düşük Filipinler için hesaplanmıştır. Çin açısından ise 0,30 olarak bulunmuştur.

Abubakar ve Nurudeen (2019), Okun yasası çerçevesinde Hindistan'da işsizlik ve üretim arasındaki ilişkileri 1991-2017 dönemi yıllık verilerle incelemişlerdir. Doğrusal ve doğrusal olmayan modeller aracılığıyla tahmin yapılmış ancak iki modelleme yönünden de önemli bir fark ortaya çıkmamıştır. Çalışma, Hindistan ekonomisi açısından Okun yasasıyla tutarlı sonuçlar ortaya koymuştur. Okun yasasını doğrulayan bir çalışma da Velez (2018) tarafından yapılmıştır. Velez, Avrupa Birliği açısından 2000-2017 dönemi verilerine bağlı olarak ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Eşbütünleşme analizi ve hata

düzeltilme modelinin uygulandığı çalışmanın sonuçları, ekonomik büyüme ile işsizlik oranındaki değişim arasındaki ilişkinin negatif olduğunu göstermektedir.

Hussain ve diğerleri Pakistan ekonomisi için 1972-2006 dönemi verileri ile ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yöntem olarak Johansen eşbütünleşme analizi ve vektör hata düzeltilme modeli kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları büyüme ve işsizlik arasında kısa ve uzun dönemli nedensel ilişki olduğunu göstermektedir.

Üzar ve Akyazı (2018), 34 OECD ülkesinde büyüme ve işsizlik ilişkisini araştırmışlardır. Ekonomik büyümenin işsizliği azaltıcı etkilerini öne süren Okun yasası ile büyüme-istihdam ilişkilerinin zayıfladığı yönündeki tartışmaları içeren istihdamsız büyüme yaklaşımı çerçevesinde yapılan çalışmada, 2000-2016 dönemi verileri vasıtasıyla Dumitrescu ve Hurlin nedensellik analizi uygulanmıştır. Okun yasasını doğrulayan çalışmanın sonuçları, büyüme ve işsizlik arasında iki yönlü nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir. Bu bulgular doğrultusunda yazarlar, ekonomik büyümeyi artırıcı iktisat politikalarının işsizliği azaltmada belirgin bir role sahip olduğunu vurgulamaktadır. Büyümenin kalitesinin artırılması, kaynakların eğitim ve sağlık gibi beşeri sermayeyi güçlendirecek alanlara ayrılması, sanayi odaklı reel ekonominin güçlendirilmesi, yüksek katma değer oluşturan faaliyet alanlarının desteklenmesi ve yapısal reformların gerçekleştirilmesi çalışmanın bazı önerileri arasında yer almaktadır.

Villaverde ve Maza (2009), İspanya ekonomisinde Okun yasasının geçerliliğini 17 İspanyol bölgesi açısından 1980-2004 dönemi verilerini kullanarak araştırmıştır. Çalışmanın bulguları, tüm ülkede ve bölgelerin çoğunda işsizlik ile çıktı arasında negatif bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Farklı yöntemlerle yapılan analizlerde 17 bölgenin 15'i veya en az 11'i için Okun yasasını doğrulayan sonuçlar tespit edilmiştir. Ayrıca Okun katsayısının bölgesel yönden nicel değerlerinin farklılığı verimlilik artışıdaki bölgesel eşitsizliklerle ilişkilendirilmiştir.

Huang ve Lin(2006), çalışmaları da Okun yasasına güçlü bir destek sağlamaktadır. ABD ekonomisinin 1948-2004 dönemi çeyrek verileri ile yapılan analizde işsizlik ve çıktı arasında negatif ve doğrusal olmayan ilişkinin varlığı

belirlenmiştir. Aynı yazarların 2008 yılında yaptıkları çalışmada ise 1948-2006 dönem verilerine bağlı olarak ABD ekonomisinin pürüzsüz zaman-değişen parametre yaklaşımıyla Okun katsayılarının tahmini yapılmıştır. Okun katsayılarının zamanla değişmesine rağmen Okun ilişkisinin tüm zaman dilimlerinde negatif kaldığını gösteren çalışmanın bulguları, Okun yasasının geçerliliğini bir kez daha doğrulamaktadır. Holmes ve Silverstone (2006), çalışmaların da ise ABD ekonomisinde büyüme ve işsizlik arasında asimetri ilişkisi belirlenmiş ve Okun yasasını destekleyen ulaşılmıştır.

2.2.4. Türkiye Dışındaki Ülkeler İçin Literatür Özeti

Büyüme ile istihdam ve işsizlik ilişkisini inceleyen Türkiye dışı ülkeler için yapılmış çalışmaların bazılarına ait literatür özeti tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2: Türkiye Dışındaki Ülkeler İçin Literatür Özeti

YAZAR/YIL	YÖNTEM	ÜLKE/DÖNEM	SONUÇ
Moosa/1997	EKK ve SUR	G7/ 1960-1995	Okun katsayısı en yüksek Kanada en düşük Japonya için bulunmuştur. ABD ve Kanada’da Avrupa ve Japonya’ya göre istihdam ekonomik büyümeye daha duyarlıdır.
Sögner ve Stiassny/2000	Kalman Filtreleme/EKK	15 OECD Ülkesi 1960-1999	Okun katsayısının -0.12 ile -0.82 tespit edilmiştir. Hollanda, ekonomik büyümeye en güçlü işsizlik tepkisinin olduğu ülke, Japonya ve Avusturya ise en zayıf işsizlik tepkisinin olduğu ülkelerdir.
Moazzami ve Dadgostar/2009	Hata Düzeltme Modeli	13 OECD Ülkesi 1988-2007	Okun Yasası Desteklenmiştir.

Tablo 2: Türkiye Dışındaki Ülkeler İçin Literatür Özeti(Devamı)

YAZAR/YIL	YÖNTEM	ÜLKE/DÖNEM	SONUÇ
Hodge/2009	Esneklik Hesaplama	Güney Afrika/ 1946-2007	Ortalama olarak 6 yıllık bir dönemde ekonomik büyümede meydana gelen %1'lik artış istihdamda %0.5'lik bir artışla ilişkilidir. İstihdam katsayısı 0.5 olarak hesaplanmıştır.
Kreishan/2011	ADF ve Eşbütünleşme Testi	Ürdün/ 1970-2008	Okun yasası Ürdün için geçerli değildir. Ekonomik büyüme işsizlik sorununa karşı bir çözüm değildir.
Momete/2007	Esneklik Hesaplamaları	Romanya 1997-2005	Ekonomik büyüme istihdamı azaltmıştır.
Tatoğlu/2011	Panel Veri Analizi	Avrupa Ülkeleri/ 1977-2008	Okun kanununun geçerliliği ve ekonomik büyüme- işsizlik ilişkisi ülkelere göre farklıdır.
Eğri/2018	Granger Nedensellik Testi	Mısır/ 1970-2016	Mısır için Okun yasası geçerli değildir.
Christopoulos /2004	Panel, Birim Kök ve Eşbütünleşme	Yunanistan	Bazı bölgeler için Okun kanunu geçerlidir.
Sodipe ve Ogunrinola/2011	EKK	Nijerya 1981-2006	İşsiz büyüme yaklaşımı geçerli değildir.
Akeju ve Olanif/2015	Johansen Eşbütünleşme Testi ve Hata Düzeltme Modeli	Nijerya 1980-2012	Okun yasası geçerli değildir. İşsiz büyüme vardır.

Tablo 2: Türkiye Dışındaki Ülkeler İçin Literatür Özeti(Devamı)

YAZAR/YIL	YÖNTEM	ÜLKE/DÖNEM	SONUÇ
Hanusch/2012	SUR	8 Doğu Asya Ülkesi/1997 2011	İşsiz büyüme geçerli değildir.
Abubakar ve Nurudeen /2019	Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Modeller	Hindistan/1991- 2017	Okun yasası ile tutarlıdır.
Hussain ve diğerleri/2010	Johansen Eşbütünleşme Analizi ve Vektör Hata Düzeltilme Modeli	Pakistan 1972-2006	Büyüme ve işsizlik arasında kısa ve uzun dönemli ilişki vardır.
Velev/2018	Eşbütünleşme ve Hata Düzeltilme Modeli	AB-28 2000-2017	Büyüme ile işsizlik oranındaki değişim arasındaki ilişki negatiftir.
Üzar ve Akyazı/2018	Dumitrescu ve HurlinNedensellik Analizi	34 OECD Ülkesi 2000-2016	Okun yasası doğrulanmıştır.
Villaverde ve Maza /2009	KPSS Testi ve EKK	İspanya 1980-2004	Tüm ülkede ve bölgelerin çoğunda işsizlik ile çıktı arasında negatif yönlü bir ilişki belirlenmiştir.
Ho-Chuan ve Shu-Chin/2006	Doğrusal Olmayan Model	ABD 1948-2004	Okun yasası geçerlidir.
Ho-Chuan ve Shu-Chin/2008	Pürüzsüz Zaman- Değişen Parametre Yaklaşımı	ABD 1948-2006	Okun yasası geçerlidir.
Holmes ve Silverstone/2006	Markov Rejim Değişim Modeli	ABD 1963-2004	Okun yasası geçerlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE DÜNYADA BÜYÜME, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK EĞİLİMLERİ

3.1. Türkiye’de Ekonomik Büyüme, İstihdam ve İşsizlik

Ülkeler arasında yapılan gelişmişlik düzeyi ile ilgili karşılaştırmalarda büyüme, istihdam ve işsizlik değişkenleri öne çıkmaktadır. Ekonomik büyümenin istihdamı artıracağı yönünde genel bir görüş birliği olsa da yapılan çalışmalar ülkelere göre farklı sonuçların da var olabileceğini göstermektedir.

İşgücü piyasası ile ilgili Türkiye’nin temel bir özelliği faal nüfusun ve işgücü arzının büyüklüğüdür. Bu nedenle istihdamı teşvik eden ve artırıcı yöndeki politikalardan süreklilik beklenmektedir. Yatırımların artması ve ekonomik büyüme ise bu süreçte öncelikli etkenler olarak görülmektedir. Ancak ekonomik büyümenin istihdam artışı sağlayamayacağı yönünde de görüşler bulunmaktadır. Bu kapsamda kamunun işsizliği azaltmadaki rolü önem taşımaktadır.

Türkiye’de 1980’li yıllara kadar olan süreçte ekonomik alanda devletin rolü fazla iken 1980 sonrasında yapılan yapısal değişikliklerle devletin piyasadaki etkinliği azalmaya başlamıştır. Bu kapsamda ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinden vazgeçilmiş, mal ve finans serbestliği içeren bir strateji olan ihracata dayalı büyüme modeline geçilmiştir. 1980 yılında alınmış kararlar sonucunda o döneme kadar korunmuş ve desteklenmiş olan imalat sanayi dünya piyasaları ve ekonomileri ile karşı karşıya gelmiştir. Bunun sonucunda yüksek kar ve maliyetten kaynaklı üretim anlayışı sorunlar ortaya çıkarmıştır. Üreticiler de öncelikli olarak işgücü maliyetlerini azaltmayı tercih etmişlerdir (Timur ve Doğan, 2015: 238). Böylece işsizlik sorunlarıyla daha yoğun karşılaşan ülke ekonomisi zorlu bir süreç de girmiştir.

1997-1998 yıllarında yaşanan Asya ve Rusya krizlerinin etkisi ile birlikte Türkiye’de bankaların mali gücünün bozulması ve iç dinamiklerin de etkisiyle ekonomi önemli derecede daralmıştır. Bu dönemde ekonomik büyümedeki olumsuzluklarla birlikte diğer makroekonomik göstergelerde de bozulmalar söz konusu olmuştur. Enflasyon oranı %70’e ulaşmış, bütçe açıkları artmış, hazine

faizlerinin yıllık oranı %106'ya ulaşmış ve borçlanma maliyeti daha da artmıştır. Bu gelişmeler sonucunda 2000 yılında IMF ile imzalanan Stand-by anlaşmasıyla yeni bir ekonomik program uygulanmaya başlanmıştır. Uygulanan programın üç temel dayanağı bulunmaktadır. Bunlar; bütçe ve bütçe dışındaki kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması, önceden belirlenmiş bir sürünen sabit kur uygulamasıyla döviz kurlarının belirlenmesi, yapısal reformların yapılması ve özelleştirmelerin hızlandırılmasıdır. Enflasyonun düşürülmesi ve sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması temel amaç olarak belirlenmiştir (Eğilmez ve Kumcu 2009: 230-384). Türkiye ekonomisi 2001 ekonomik krizinde derinden etkilenmiştir. Bankacılık krizi sonrası dönemde beyaz yakalı işsiz sayısı artmış ve yurtiçi talep ise önemli ölçüde azalmıştır. Reel sektör ile hane halkının finansman zorlukları, reel gelir kayıpları, firmaların ihracata ve iç piyasaya yönelmesindeki kısıtlar dönemin özellikleri arasında yer almaktadır. Kapasite kullanım oranları da düşerek istihdam üzerinde önemli baskılar oluşmuştur (TÜSİAD, 2001: 30). Türkiye ekonomisinde 2000'li yıllarda yüksek büyüme oranlarına rağmen istihdamda beklenen artışın gerçekleşmemiş olması istihdamsız büyüme tartışmalarını gündeme taşımıştır. Bu süreçte gayri safi yurt içi hâsıla artmış ancak işsizlik oranında da önemli artışlar meydana gelmiştir (Abdioğlu ve Albayrak, 2017: 216). 2001 krizi sonrası 2002 ve 2003 yıllarında istihdam azalışı devam etmiştir. 2004 yılından sonra ise artış eğilimine girmiştir. İstihdamın kompozisyonunun değişmesi de bu süreci yönlendiricidir. İstihdamın sektörlere göre dağılımına bakıldığında Türkiye'de kriz dönemlerinde tarımsal istihdamın arttığı, büyüme dönemlerinde ise azaldığı ve tarım dışı istihdamın arttığı görülmektedir. Tarımdan ayrılanlar için iş olanaklarına ulaşacak düzeyde istihdamın artmaması önemli bir sorundur (Arslan, 2009: 34). Özellikle 2001 sonrasında Türkiye ekonomisinde verimlilik artışları büyümeyi olumlu etkilemiş ancak reel ücretler azalmıştır. Yatırımcılar 2002-2004 döneminde yatırım yapmışlar ancak 2005'de ise yeni işgücü alımlarına yönelmişlerdir. Bu dönemde sermaye malları ithalatının artması da verimlilik artışında etkilidir (Uysal ve Alptekin, 2009: 72-73). Türkiye ekonomisinde 2000 yılı sonrası ekonomik büyüme, işsizlik ve istihdam oranları tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: Türkiye’de Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve İstihdam Oranları

YILLAR	BÜYÜME (%)	İŞSİZLİK (%)	İSTİHDAM (%)
2000	6,6	6,5	49,95
2001	-6,0	8,4	49,82
2002	6,4	10,3	49,58
2003	5,6	10,5	48,33
2004	9,6	10,8	46,31
2005	9,0	10,6	46,43
2006	7,1	10,2	45,52
2007	5,0	10,3	45,54
2008	0,8	11,0	46,19
2009	-4,7	14,0	47,06
2010	8,5	11,9	48,13
2011	11,1	9,8	49,31
2012	4,8	9,2	49,38
2013	8,5	9,7	50,29
2014	5,2	9,9	50,49
2015	6,1	10,3	51,24
2016	3,2	10,9	51,97
2017	7,4	10,9	52,79
2018	2,59	11,0	53,16
2019	0,90	13,40	52,91
2020	1,80	12,90	47,10

Kaynak: TÜİK

Tablo 3'e göre Türkiye ekonomisi 2000 yılında %6,6 büyüme oranına sahipken 2001 yılındaki ekonomik krizin etkileri ile %-6 oranında negatif büyüme yaşamıştır. Bu daralma son yirmi yıldaki en büyük küçülmeyi göstermektedir. Kriz sonrası 2002-2008 döneminde pozitif ve yüksek büyüme oranı geçerli olmuştur. Bu dönemde 2008 küresel krizi dışındaki yıllarda büyüme oranı %5'in üzerinde bazı yıllarda ise %9'un üzerinde gerçekleşmiştir. 2002-2008 ortalama büyümesi de %6,2'dir. Ancak 2008 yılında başlayan ve etkisini 2009 yılında da sürdürmüş olan ABD kaynaklı küresel krizin olumsuz yansımaları diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de görülmüştür. Türkiye'nin 2009 yılındaki %-4,7 negatif büyüme oranı, 2001 yılından sonraki en kötü ekonomik büyüme performansıdır. Ortalama büyüme oranının yaklaşık %5,5 olduğu 2010-2020 yılları arasında 2019 yılında %1'in altına inmiş olsa da her yıl pozitif büyüme gerçekleşmiştir. 2011 yılında ise 2000-2020 döneminin en yüksek büyüme oranına (%11,1) ulaşılmıştır. Buna göre Türkiye ekonomisinde büyüme oranları istikrarlı bir dağılım göstermemekte iç ve dış gelişmelere bağlı olarak dalgalı bir yapı göstermektedir. Ayrıca büyüme oranlarının genel seyri grafik 1'de de görülmektedir.

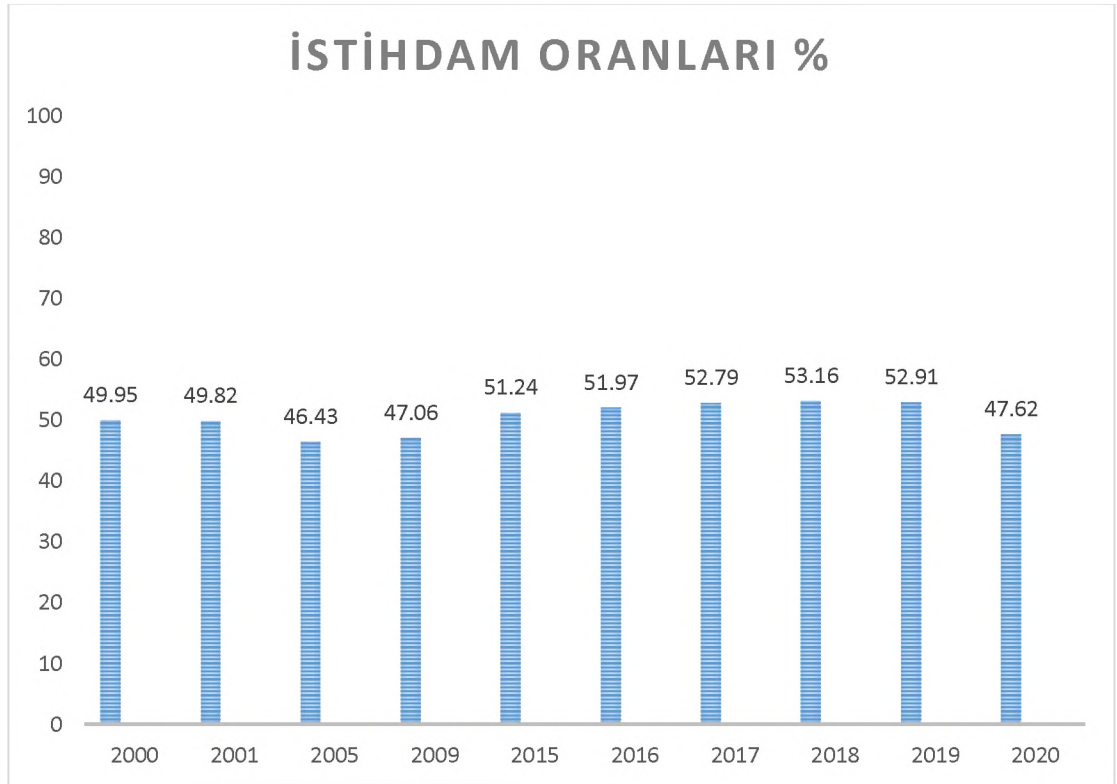
Grafik 1: Türkiye'de Ekonomik Büyüme Oranları

Kaynak: Tablo 3'e göre hazırlanmıştır.

Tablo 3 ve grafik 2’de görüldüğü üzere Türkiye’de istihdam oranları da yıllara göre inişli ve çıkışlı bir seyir izlemektedir. 2000 yılında %49,95 olarak gerçekleşen istihdam oranı, 2001 krizinde azalarak %49,82’ye gerilemiştir. İstihdam oranında 2001 kriziyle başlayan azalış 2004 yılına kadar sürmüştür. 2005 yılında çok küçük bir artış olsa da 2006 yılında 2005’e göre yaklaşık %1 daha düşük istihdam oranı geçerli olmuştur. 2007 yılı ve sonrasında başlayan istihdam oranı artış trendi 2019 yılına kadar sürmüştür. İstihdamda yeniden bir azalış eğilimi ise özellikle Covid 19 salgınının etkileri sonucunda 2019 ve 2020 yıllarında görülmektedir. 2020 yılında %47,1 olan istihdam oranı neredeyse 2009 yılı seviyesine gerilemiştir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türkiye’de 2000-2020 döneminde en düşük istihdam oranı 2006 yılına en yüksek istihdam oranı ise 2018 yılına aittir. Aynı dönemde ortalama istihdam oranı %49,11’dir.

Grafik 2: Türkiye’de İstihdam Oranları

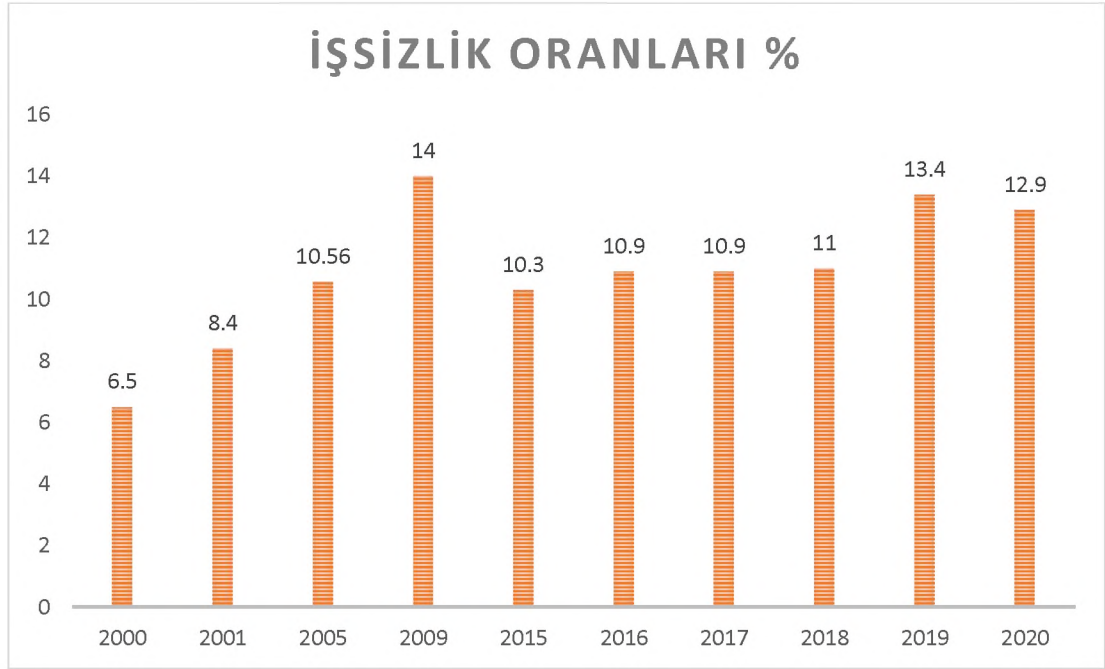
Kaynak: Tablo 3’e göre hazırlanmıştır.

Tablo 3 ve grafik 2’ye bağlı olarak Türkiye’de büyüme ile istihdam oranları birlikte değerlendirildiğinde ekonomik büyüme ve istihdam arasında bir uyumun

görülmediği büyümenin pozitif ve yüksek olduğu yıllarda düşük, büyümenin negatif ve düşük olduğu yıllarda ise daha yüksek istihdam oranları görülebilmektedir.

Türkiye ekonomisinde 2002-2007 döneminde %5 ve üzerinde büyüme oranları gerçekleşmesine karşın istihdam oranları bazı yıllar dışında azalış eğilimindedir. 2006 yılında %7,1 gibi önemli bir büyüme oranı görülse de bu yılda en düşük istihdam oranı ortaya çıkmıştır. Ayrıca 2008 ve 2009 yıllarında önemli daralmalar görülmesine rağmen istihdam oranı artış eğilimindedir. Yine 2018 ve 2019 yıllarında pozitif ama düşük oranlı büyümenin varlığına rağmen 2018'de en yüksek istihdam oranı gerçekleşmiştir. Bu çerçevede istihdamsız büyüme yaklaşımı ile uyumlu sonuçların geçerli olabileceği öne sürülebilir.

Türkiye'de büyüme ve işsizlik ilişkileri de tablo 3 ve grafik 3 vasıtasıyla değerlendirilebilir. İşsizlik oranları incelendiğinde 2000 yılında %6,5 olan işsizlik oranı, 2004 yılına kadar artış eğilimi göstermiştir. 2004 yılında %10,8 olan işsizlik oranı, 2005 yılında %10,6 ve 2006 yılında %10,2 oranına gerilemiştir. İşsizlik oranı 2007 ve sonrasında tekrar artış yönünde bir eğilime girmiş, küresel krizin etkilerini içeren 2009 yılında %14 ile 2000-2020 döneminin en yüksek oranına ulaşmıştır. 2009 yılı sonrasında 2012 yılına kadar azalış eğilimindeki işsizlik oranının 2002-2020 döneminde en düşük değeri %9,2 ile 2012 yılındadır. 2012 yılından sonra 2019 yılına kadar sürekli olarak artan işsizlik oranı 2019 yılında %13,4 ile 2000-2020 döneminin ikinci en yüksek oranına ulaşmıştır. Türkiye'de işsizlik oranındaki gelişmeler grafik 3 aracılığıyla da ortaya konulabilir.

Grafik 3: Türkiye’de İşsizlik Oranları

Kaynak: Tablo 3’e göre hazırlanmıştır.

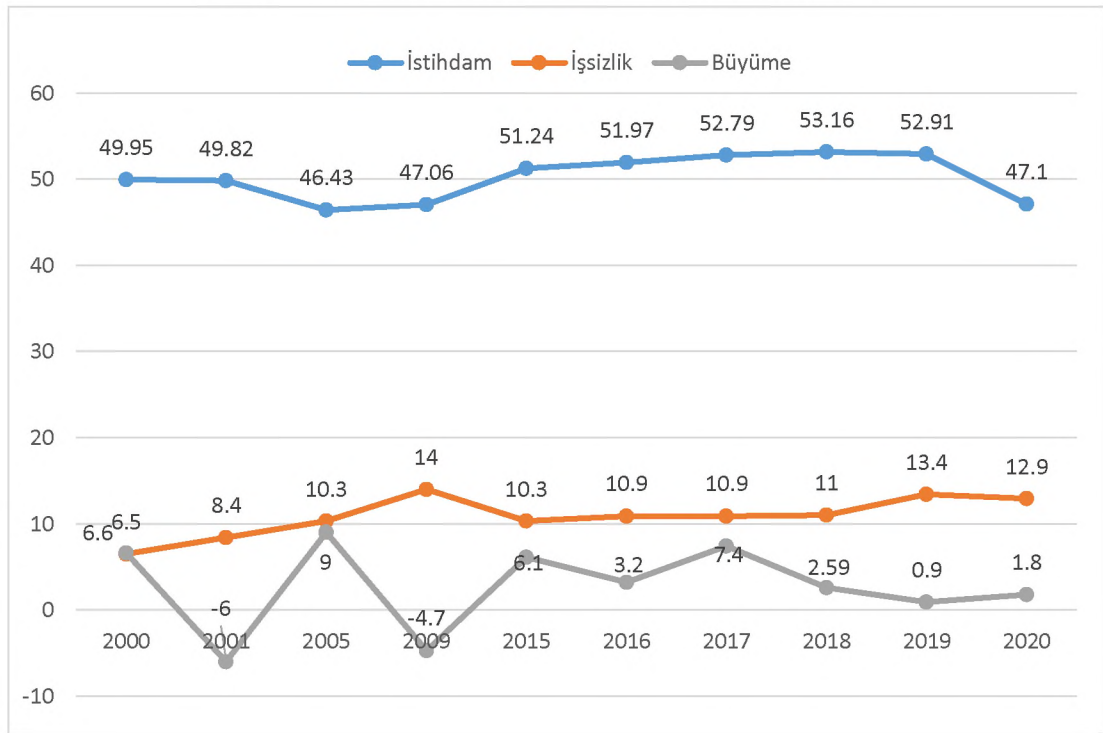
Türkiye’de 2000-2020 döneminde birkaç yılın dışında işsizlik oranı %10 ve üzerinde çift haneli olarak gerçekleşmiştir. Dönemin ortalama işsizlik oranı ise %10,6’dır. En düşük işsizlik oranının 2001 krizi öncesinde 2000 yılında %6,8 olarak gerçekleştiği Türkiye’de işsizlik oranları da büyüme ve istihdam oranlarında olduğu dalgalı bir görünüme sahiptir. Genellikle ekonomik küçülmenin veya negatif büyümenin yaşandığı yıllarda işsizlik oranında ani bir artış görülmektedir. 2001 krizi ile birlikte 2000 yılına göre işsizlik oranı yaklaşık %2 daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Benzer şekilde 2008 küresel krizinin etkilerine maruz kalan 2009 yılında 2008’e göre %3 daha yüksek işsizlik meydana gelmiştir. Büyüme oranının pozitif ama düşük kaldığı dönemler itibariyle değerlendirildiğinde, büyüme oranının %3’ün altında kaldığı yıllarda (2008, 2018, 2019 ve 2020) işsizlik oranı da en yüksek değerlere (%11, %11, %13,4 ve %12,9) sahiptir. Büyüme hızının en yüksek olduğu bazı yıllarda ise işsizlik oranı yüksek olmasına rağmen bir önceki yıla göre önemli ölçüde azalış göstermiştir.

Ekonomik daralmaların veya negatif büyümenin doğrudan işsizliği artırması, yüksek büyüme oranlarında nispeten işsizlikle ilgili daha olumlu sonuçların

görülmesi, düşük büyüme oranlarında ise yüksek işsizliğin varlığı Türkiye’de ekonomik büyümenin işsizliği azaltıcı etkilerinin geçerli olabileceğini göstermektedir.

Türkiye ekonomisi ile ilgili büyüme, istihdam ve işsizlik oranları bütüncül olarak grafik 4’de yer almıştır. Özellikle son yıllarda ekonomik büyüme oranları düşük, işsizlik oranları ise %11 ve üzerinde olup oldukça yüksektir. Ayrıca istihdam oranında ise 2019 yılına göre 2020 yılında sert bir düşüş görülmektedir.

Grafik 4: Türkiye’de Büyüme, İstihdam ve İşsizlikler

Kaynak: Tablo 3’e göre hazırlanmıştır.

3.2. Türkiye’de İşgücünün Genel Görünümü

İşsizlik ve istihdam sorunları aynı zamanda işgücünün özellikleri ile ilişkilidir. İşgücü; faal nüfus, istihdam, işsizlik ve işgücüne katılım oranı gibi birçok farklı bileşen üzerinden analiz edilebilir. İşgücünün özelliklerinin bilinmesi, işsizlikle mücadelede uygulanacak politikaların içeriğinin oluşmasında da belirleyicidir.

Tablo4: Türkiye'nin Temel İşgücü Göstergeleri, 15+ Yaş, (Bin Kişi, 2020 Yılı)

GÖSTERGELER	TOPLAM	ERKEK	KADIN	%
NÜFUS	62579	30956	31623	100
İŞGÜCÜ	30873	21105	9768	49,3
İSTİHDAM	26812	18506	8306	42,8
İŞSİZ	4061	2599	1462	13
İŞGÜCÜNE KATILIM ORANI	49,3	68,2	30,9	49,3
İŞGÜCÜNE DÂHİL OLMAYANLARIN ORANI	31706	9851	21855	50,7
TARIM DIŞI İŞSİZLİK ORANI	15,3	13,9	18,4	15,3

Kaynak: TÜİK (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484>) Erişim Tarihi: 11.05.2021.

Tablo 4'e göre Türkiye'de çalışma çağındaki veya aktif nüfusu ifade eden 15 yaş ve üzeri toplam nüfus yaklaşık olarak 62,6 milyon kişidir. Bunun yaklaşık 31 milyonu erkek, 31,6 milyonu ise kadındır. İşgücü faal nüfusun %49,3'ünü oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda işgücüne katılım oranını da göstermektedir. İşgücüne dâhil olmayanların oranı ise %50,7'dir. Ayrıca erkek işgücü kadın işgücüne göre daha fazladır ve erkeklerde işgücüne katılım oranı %68,2, kadınlarda %30,9'dur. Buna göre erkeklerde işgücüne katılım oranı kadınlara göre daha yüksektir. Ayrıca tarım dışı işsizlik oranı kadınlarda erkeklere göre daha yüksektir.

İstihdamsız büyüme ve büyüme ile işsizlik ilişkisi yönünden önemli bir gösterge de istihdamın sektörlere göre dağılımıdır. Genellikle tarım sektöründe istihdamın azalması ve işgücünün tarım dışına çıkması önemli bir işsizlik nedeni olarak kabul edilmektedir.

Tablo 5: Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı

YILLAR	TOPLAM	TARIM	SANAYİ	İNŞAAT	HİZMET
2015	%100	20,6	20,0	7,2	52,2
2016	%100	19,5	19,5	7,3	53,7
2017	%100	19,4	19,1	7,4	54,1
2018	%100	18,4	19,7	6,9	54,9
2019	%100	18,2	19,8	5,5	56,5
2020	%100	17,6	20,5	5,7	56,2

Kaynak: TÜİK (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484>) Erişim Tarihi: 11.05.2021.

Türkiye’de sektörlere göre istihdamın dağılımı tablo 5’de yer almaktadır. 2015-2020 döneminde bütün yıllarda en yüksek istihdam hizmetler sektöründedir. Tarım ve sanayi sektörleri istihdamı birbirine yakın olup en düşük istihdam ise inşaat sektöründedir. Toplam istihdamın ortalama olarak yaklaşık %54’ü hizmetler, %19’u tarım, %20’si sanayi ve %7’si de inşaat sektöründe istihdam edilmektedir. Tablo 5’e göre Türkiye’de tarım sektörü istihdamı sürekli azalmış, hizmetler sektörü istihdamı ise 2020 yılı hariç artmıştır. Sanayi sektörü istihdamı ise 2017 yılından sonra sürekli artmış ancak tüm yıllarda toplam istihdamdaki payı %19,1 ile %20,5 arasında kalmıştır. İnşaat sektörü ise tüm yıllarda dalgalı bir seyir izlemiştir.

İstihdamla ilgili önemli bir analiz alanı da mesleklere göre istihdamın dağılımıdır. Bu aynı zamanda istihdam edilenlerin gelirlerini de etkilemektedir.

Tablo 6: Türkiye’de Mesleklere Göre İstihdam

GRUPLAR	KİŞİ SAYISI	YÜZDE (%)
MESLEKLER	26812	100
YÖNETİCİLER	1602	5,6
PROFESYONELLER	3297	12,3
TEKNİSYEN VE TEKNİKERLER	1642	6,1
BÜRO VE MÜŞTERİ HİZMETLERİ	1874	7,0
HİZMET VE SATIŞ ELEMENLARI	5190	19,4
NİTELİKLİ, TARIM, ORMANCILIK VE SU ÜRÜNLERİNDE ÇALIŞANLAR	3647	13,6
SANATKÂRLAR VE İLGİLİ İŞLERDE ÇALIŞANLAR	3378	12,6
TESİS VE MAKİNE OPERATÖRLERİ	2424	9,0
NİTELİK GEREKTİRMEYEN İŞLERDE ÇALIŞANLAR	3859	14,4

Kaynak: TÜİK (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484>) Erişim Tarihi: 11.05.2021.

Tablo 6’ya göre Türkiye’de en yüksek istihdam oranına (%19,4) sahip meslek grubu hizmet ve satış elemanlarıdır. İkinci en yüksek istihdam oranı (%14,4) ise nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlara aittir. Yöneticiler ile teknisyen ve teknikerler en düşük istihdam oranına sahiptir.

3.3.Dünyada Ekonomik Büyüme, İstihdam ve İşsizlik

Ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik ile ilgili dünyadaki eğilimler OECD ülkeleri esas alınarak araştırılmıştır. Bu çerçevede 2008-2020 dönemine ait ortalama değerler üzerinden karşılaştırmalı analizler yapılmıştır.

Tablo 7: OECD Ülkeleri Ortalama Büyüme, İşsizlik ve İstihdam Oranları (2008-2020)

ÜLKELER	BÜYÜME (%)	İŞSİZLİK (%)	İSTİHDAM (%)
ABD	1,3	6,50	68,40
ALMANYA	0,75	5,13	73,43
AVUSTURYA	0,52	5,14	72,65
BELÇİKA	0,60	7,33	62,54
İNGİLTERE	0,32	6,00	71,88
DANİMARKA	0,81	6,28	72,76
FRANSA	0,24	9,28	64,92
HOLLANDA	0,69	5,18	74,91
İRLANDA	4,35	10,16	64,31
İSPANYA	-0,25	19,20	58,87
İSVEÇ	1,35	7,47	74,86
İSVİÇRE	1,38	4,33	79,08
İTALYA	-1,1	10,08	57,09
İZLANDA	1,27	5,37	80,44
KANADA	1,26	7,17	72,46

**Tablo 7: OECD Ülkeleri Ortalama Büyüme, İşsizlik ve İstihdam Oranları
(2008-2020)(Devamı)**

ÜLKELER	BÜYÜME(%)	İŞSİZLİK(%)	İSTİHDAM(%)
LÜKSEMBURG	1,85	5,59	65,80
NORVEÇ	0,98	3,76	75,27
PORTEKİZ	-0,15	11,09	65,42
TÜRKİYE	4,34	10,82	48,66
YUNANİSTAN	-2,58	19,87	54,00
JAPONYA	0,08	3,66	72,92
FİNLANDİYA	0,15	8	69,55
AVUSTRALYA	2,13	5,49	73,20
YENİ ZELANDA	1,40	5,24	74,35
MEKSİKA	1,10	4,44	60,66
ÇEKYA	1,28	4,92	69,30
MACARİSTAN	1,33	7,20	60,87
POLONYA	3,12	7,14	62,28
GÜNEY KORE	2,76	3,56	65,07
SLOVAKYA	1,90	10,74	62,57
ŞİLİ	2,92	7,48	61,98
ESTONYA	1,15	8,43	69,14
SLOVENYA	0,75	7,13	66,60
İSRAİL	2,98	5,48	65,53

**Tablo 7: OECD Ülkeleri Ortalama Büyüme, İşsizlik ve İstihdam Oranları
(2008-2020)(Devamı)**

ÜLKELER	BÜYÜME	İŞSİZLİK	İSTİHDAM
LETONYA	0,33	11,45	66,05
LİTVANYA	1,48	10,30	65,10
EURO BÖLGESİ (19 ÜLKE)	0,24	9,74	65,21
AB (27)	0,45	9,08	65,06
G-7	0,74	6,32	69,01
OECD	1,08	7,08	66,18

Kaynak: Ek 1'e göre hesaplanmıştır.

Tablo 7'ye göre 2008-2020 döneminde OECD ülkeleri arasında ekonomik büyüme oranı açısından %4,35 ortalama büyüme oranı ile İrlanda ilk sırada yer almaktadır. Türkiye önemsiz sayılabilecek bir farkla İrlanda'yı takip etmektedir ve %4,34'lük ortalama büyüme oranına sahiptir. Dolayısıyla hem İrlanda hem de Türkiye önemli derecede büyüme performansı göstererek Euro Bölgesi, AB, G-7 ve OECD ortalamalarının oldukça üzerinde değerlere ulaşmışlardır. Tablo 5'de yer alan 4 ülkenin ise ortalama büyüme oranı negatif olup ekonomik daralma sürecini yaşamışlardır. En fazla daralma Yunanistan'da görülmüş ve bunu İtalya, İspanya ve Portekiz izlemiştir. 2008-2020 döneminde ortalama %2,5'in üzerinde büyümeye sahip ülkeler ise Polonya, İsrail, Şili ve Güney Kore'dir. Bu ülkelerin de ortalama büyüme oranları Euro Bölgesi, AB, G-7 ve OECD ortalamalarından yüksektir. Almanya, İngiltere, Fransa ve Japonya gibi üretim gücü yüksek ekonomilerde dahi ortalama büyüme oranı %1'in altındadır. Benzer bir durum Euro Bölgesi, AB ve G-7 ülkeleri için de geçerlidir. ABD'de ise ortalama büyüme oranı %1,3'dür. Bu kapsamda gelişmiş ülkelerde büyüme konusundaki genel yapı ekonomik durgunlukla açıklanabilir. Bu durum aynı zamanda Klasik iktisat teorisinin büyümenin süreklilik

gösteremeyeceği, büyüme sürecinde belirli bir aşamadan sonra durgunluğun ortaya çıkabileceği yönündeki görüşlerle de uyumludur.

OECD ülkeleri 2008-2020 döneminde makroekonomik performansın önemli bir bileşeni olan işsizlik oranına göre de değerlendirilebilir. Öncelikle en çok ekonomik daralma veya küçülme görülen Yunanistan'da en yüksek ortalama işsizlik oranının (%19,87) varlığı dikkat çekmektedir. Yine bu dönemde daralma yaşayan İspanya'da da ortalama işsizlik oranı (%19,2) oldukça yüksektir. Ortalama büyüme oranı negatif olmayan ancak sıfıra yakın olan (%0,3) Letonya'da ortalama işsizlik oranı ekonomik daralma yaşayan Portekiz'de olduğu gibi %11'in üzerindedir. Önemli daralma görülen İtalya'da ise ortalama işsizlik oranı %10'un üzerindedir. Buna göre ekonomik daralmaların görüldüğü ülkeler genellikle yüksek işsizlik oranlarına sahiptir. Büyüme konusunda öne çıkan Türkiye ve İrlanda'da ortalama işsizlik oranlarının %10'un üzerinde gerçekleşmesi bu ülkelerde büyümenin işsizliği azaltmadaki rolünün kısıtlı olabileceği yönünden değerlendirilebilir. Ortalama işsizlik oranının en düşük olduğu ve %4'ün altında kaldığı ülkeler Güney Kore, Japonya ve Norveç'tir. Bu ülkelerde ortalama büyüme oranı ise sadece Güney Kore'de %2,76 olup Japonya ve Norveç'te %1'in altındadır. Buna göre ekonomik büyüme oranının düşük olmasına rağmen işsizlik oranının da düşük olabileceği görülmektedir. Benzer bir durum ortalama işsizlik oranının %4 ile %6,5 arasında olan ABD, Almanya ve İngiltere gibi birçok gelişmiş ülke için de geçerlidir. Büyüme ve işsizlik ilişkisi yönünden daha geniş bir perspektif ülke grupları yönünden ortaya konulabilir. Buna göre OECD ülkelerinde düşük olarak nitelendirilebilecek bir ortalama büyüme oranı (%1,08) geçerlidir. Euro Bölgesi, AB ve G-7 ülkelerinde ise büyüme oranı daha düşük olup %1'in altında kalmaktadır. İşsizlik oranı ise G-7 dışında %7 ile %10 arasında yüksek sayılabilecek oranlarda gerçekleşmiştir. Bütünsel olarak değerlendirildiğinde 2008-2020 döneminde düşük büyüme yüksek işsizlik olgusunun belirgin olarak geçerliliği öne sürülebilir.

İstihdam oranı da ekonomik büyüme süreciyle yakından ilişkilidir. Tablo 5'de yer alan ülkeler arasında 2008-2020 dönemi ortalama istihdam oranının en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla İzlanda, İsviçre, Norveç, Hollanda, İsveç ve Yeni Zelanda'dır. İzlanda'da %80,44 olan ortalama istihdam oranı İsviçre, Norveç,

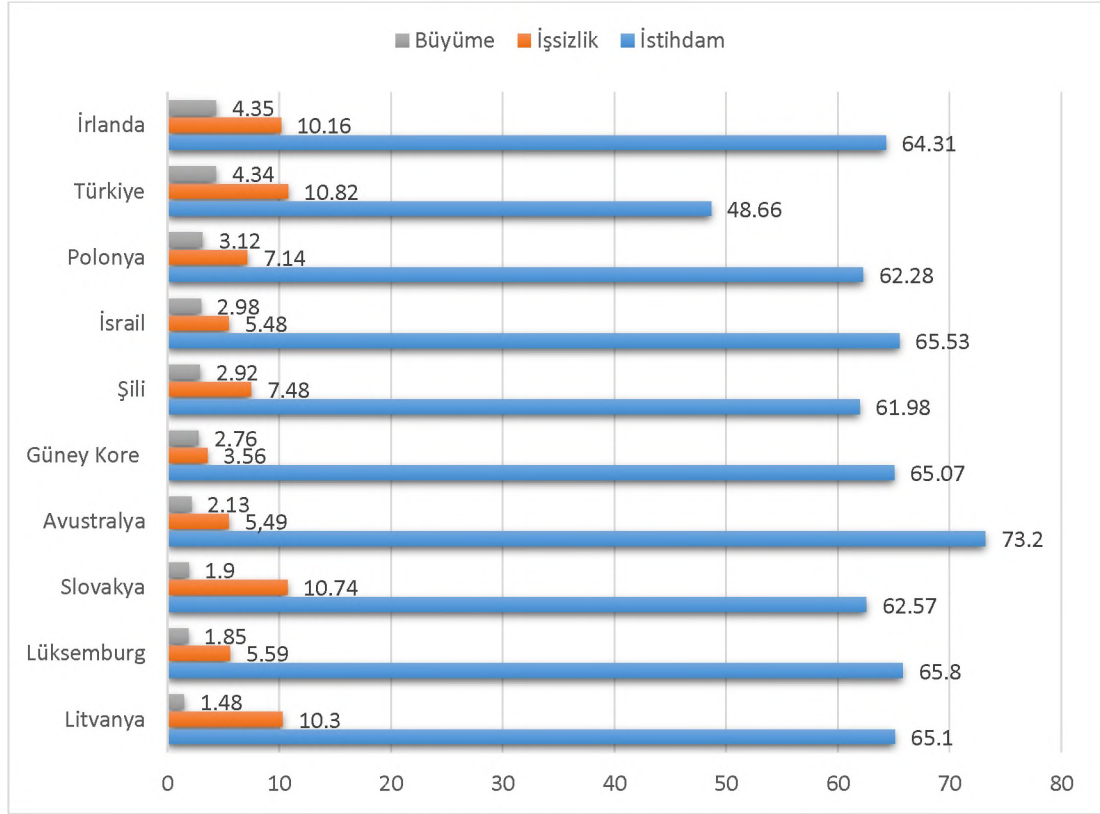
Hollanda, İsveç ve Yeni Zelanda'da %74'den büyük olup Euro Bölgesi, AB, G-7 ve OECD istihdam ortalamalarının üzerindedir. Bu ülkelerden Norveç ve Hollanda dışında kalanların ortalama büyüme oranları da %1,27 ile %1,4 arasındadır. Bu büyüme oranları Norveç de dâhil olmak üzere Euro Bölgesi, AB, G-7 ve OECD ortalamalarının üzerindedir. Hollanda'nın ortalama büyüme oranı %1'in altında kalmış olsa da Euro Bölgesi ve AB ortalamalarının üzerindedir. Buna göre nispi olarak daha yüksek büyüme oranlarına sahip ülkelerde genellikle istihdam oranının da yüksek olduğu öne sürülebilir.

OECD ülkeleri arasında Türkiye %48,66 ortalama istihdam oranı ile en düşük istihdam oranına sahip ülkedir. Bu durum en yüksek ortalama büyüme oranına sahip ülkelerden biri olan Türkiye için bir tezat oluşturmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin ilgili dönemde yüksek büyüme-düşük istihdam görünümü istihdamsız büyüme olgusunu öne çıkarmaktadır. Bu nedenle verimlilik, teknolojik gelişme ve kayıt dışı istihdam gibi birçok faktörün istihdam yaratmayan büyüme sürecindeki etkileri ayrıca değerlendirilebilir. Türkiye dışında ortalama istihdam oranının nispeten düşük olduğu diğer ülkeler Yunanistan, İtalya, İspanya, Meksika, Macaristan ve Şili olarak sıralanabilir. Bu ülkelerin ortalama istihdam oranları %54 ile %62 arasında olup Euro Bölgesi, AB, G-7 ve OECD ortalamalarının altındadır. Ortalama istihdam oranının en düşük olduğu ülkeler arasında yer alan Yunanistan, İtalya ve İspanya aynı zamanda negatif ortalama büyüme oranıyla daralma yaşayan ülkelerdir. Bu durum ekonomik daralmaların veya negatif büyümenin istihdam oranını düşürücü etkisinin olduğu yönündeki yaklaşımlarla örtüşmektedir. Gelişmiş ve üretim gücü yüksek en büyük ekonomiler olarak nitelendirilen G-7 ülkelerinde ise ortalama istihdam oranı İtalya dışında %64 ile %74 arasındadır. Bu ülkelerde ekonomik büyüme sürecinin durgunluk özelliği içermesi, istihdamın da üst sınır sayılabilecek belirli bir oranda gerçekleşmesine neden oluşturabilir. Bu çerçevede G-7 ülkelerinin ortalama istihdam oranı yaklaşık %69'dur.

OECD ülkeleri içinde en yüksek ve en düşük büyüme performansına sahip ülkeler dikkate alınarak büyüme, istihdam ve işsizlik ilişkileri grafik 5 ve 6 vasıtasıyla açıklanmaktadır. Ayrıca bu ülkeler üzerinden karşılaştırmalı analizler de yapılmaktadır. Buna göre OECD ülkeleri içinde yer alan ve 2008-2020 yılları

arasında en yüksek ortalama büyüme oranına sahip 10 ülkenin büyüme, işsizlik ve istihdam oranları grafik 5’de gösterilmektedir.

**Grafik 5: Ortalama Büyüme Oranı En Yüksek Olan OECD Ülkeleri
(2008-2020)**

Kaynak: OECD Data (<https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>), (<https://data.oecd.org/emp/employment-rate.htm>), Erişim Tarihi: 21.05.2021.

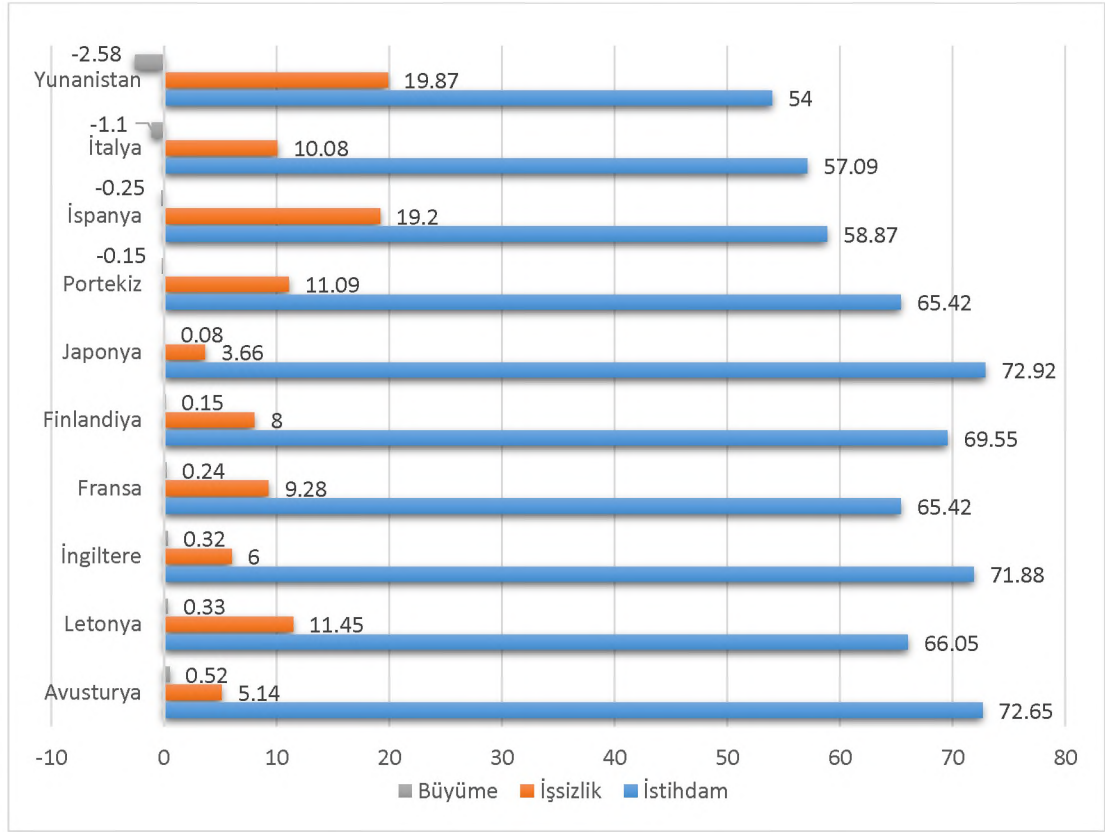
En yüksek ortalama büyüme oranına sahip Türkiye ve İrlanda aynı zamanda en yüksek işsizlik oranlarına da sahiptir. Türkiye’de emek piyasasındaki arz-talep uyumsuzluğu, işgücü arzının artması, sektörel dönüşüm, tarım sektörü istihdamının azalması, kentleşme ve kayıt dışı istihdam gibi birçok faktör işsizlik nedenleri arasında gösterilebilir. İrlanda’da ise işsizlik oranının yüksekliği nüfus artışı ve göçmenler ile açıklanabilir. İrlanda nüfus artışı bakımından AB ülkeleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Nüfusun önemli bir bölümünün genç, eğitilmiş ve dinamik olması işgücü potansiyeli bakımından öne çıkmaktadır. Bu nedenle işgücünün

rekabet edebilirliği de oldukça yüksektir. Ayrıca İrlanda, 65 yaş üzeri nüfus oranı bakımından Avrupa’da en düşük orana sahiptir. Bu nedenle İrlanda’da ekonomik yönden Avrupa’nın en aktif nüfusu yer almaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021).

Grafik 5’e göre en yüksek ortalama büyüme oranına sahip ülkelerden Güney Kore dışındaki ülkelerde ortalama işsizlik oranı %5,4 ile %10,8 arasında değişmektedir. Avustralya, Lüksemburg ve İsrail’de işsizlik oranları %5,6’dan düşük iken Polonya’da %7,14 ve Şili’de %7,48’dir. Türkiye ile birlikte %10’un üzerinde ortalama işsizlik oranı bulunan ülkeler Litvanya, Slovakya ve İrlanda’dır. Grafik 5’de yer alan ve en yüksek ortalama büyüme oranına ulaşan ülkelerdeki büyüme oranları Euro Bölgesi, AB, G-7 ve OECD ortalamalarının oldukça üzerindedir. Ayrıca Avustralya, Lüksemburg, İsrail ve Güney Kore’de işsizlik oranları Euro Bölgesi, AB, G-7 ve OECD ortalamalarından daha düşük iken İrlanda, Türkiye, Slovakya ve Litvanya’da ise daha yüksektir.

Ortalama büyüme oranının en yüksek olduğu ülkelerde ortalama istihdam oranı Türkiye hariç %61 ile %74 arasında değişmektedir. Türkiye en düşük ortalama istihdam oranına (%48,66) Avustralya ise en yüksek istihdam oranına (%73,2) sahiptir. Türkiye, Polonya, Şili ve Slovakya dışındaki ülkelerde ortalama istihdam oranlarının Euro Bölgesi, AB, G-7 ve OECD ülkeleri ortalamalarına yakın olduğu öne sürülebilir. Bu çerçevede ülkeler yönünden ekonomik büyüme, genellikle işsizliği azaltmada ve istihdamı artırmada belirleyici bir etkidir.

Ortalama büyüme oranının en düşük olduğu ülkeler yönünden de büyüme, işsizlik ve istihdam ilişkileri ortaya konulabilir. Bu amaçla grafik 6’da 2008-2020 dönemi en düşük ortalama büyüme oranına sahip 10 ülkenin ortalama işsizlik ve istihdam oranları birlikte yer almaktadır.

Grafik 6: Ortalama Büyüme Oranı En Düşük Olan OECD Ülkeleri (2008-2020)

Kaynak: OECD Data, (<https://data.oecd.org/emp/employment-rate.htm>), (<https://data.oecd.org/gdp/quarterly-gdp.htm#indicator-chart>), Erişim Tarihi: 21.05.2021.

Grafik 6'ya göre 2008-2020 döneminde ortalama büyüme oranının negatif olduğu ülkeler (Yunanistan, İtalya, İspanya ve Portekiz) ortalama işsizlik oranının da en yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Portekiz dışındaki bu ülkeler aynı zamanda en düşük ortalama istihdam oranına sahiptir. Bu ülkeler arasına pozitif ancak düşük ortalama büyüme ve yüksek işsizlik oranıyla Letonya'da eklenebilir. Buna göre ekonomik daralmaların görüldüğü ülkelerde işsizlik oranı yükseliş, istihdam oranı ise düşüş eğilimindedir.

Bu ülkeler arasında ise en büyük ekonomik daralma ve en yüksek işsizlik oranı Yunanistan'da görülmektedir. Yunanistan'ın kamu borcu ve bütçe açığı ile ilgili Maastricht Kriterlerini sağlayamaması, ekonomik kriz, artan borç stoku ve kamu harcamaları ile sosyal güvenlik konusundaki sorunlar bu süreçte etkili

olmaktadır. Krizi aşabilmek, AB ve IMF kaynaklı yardım şartlarını yerine getirebilmek için alınan önlemler 2015 yılı Haziran ayı sonrasında daha da sıkılaştırılmıştır. Haziran sonunda Yunanistan IMF borç taksiti ödemesini zamanında gerçekleştiremeyen ilk gelişmiş ülkedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021: 5).

2008-2020 dönemi ortalama büyüme oranının en düşük olduğu 10 ülkeden 4'ü G-7 ülkesidir. Bu ülkelerden İtalya'da negatif Japonya, Fransa ve İngiltere'de ise pozitif ama çok düşük büyüme oranları görülmüştür. Fransa dışında Japonya ve İngiltere'de düşük ekonomik büyümeye rağmen ortalama işsizlik oranları düşük, istihdam oranları (%72-%73) da yüksektir. Avusturya ve Finlandiya açısından da benzer bir durumun varlığı gelişmiş ülkelerde büyümenin sınırını da ifade eden durgunluk dönemine girilmesi ile açıklanabilir. Fransa ise düşük büyüme, yüksek işsizlik ve düşük istihdam özellikleri ile uyumludur. Bu doğrultuda ekonomik büyümenin işsizlik ve istihdam üzerinde oluşturduğu etkiler ülkelere göre farklılaşmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME VE İŞSİZLİK İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

4.1. Veri Seti

Bu bölümde Türkiye ekonomisi yönünden büyüme ve işsizlik ilişkileri bağlamında istihdamsız büyümenin var olup olmadığı 1980-2017 dönemi yıllık verileri ile araştırılmaktadır. Analizde kullanılan değişkenler hakkındaki bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo8: Verilerin Tanımlanması

Sembol	Açılımı	Yıllar	Kaynağı
Li	İşsizlik Sayısının Logaritması	1980-2017	T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
LGSYH	Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın Logaritması	1980-2017	T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Gayrisafi yurtiçi hâsıla ve işsizlik ile ilgili yıllık veriler 1980-2017 dönemini içermektedir. Çalışmanın verileri Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı internet sitesinde bulunan gösterge ve istatistikler bölümünden alınmıştır

4.2. Yöntem

Bu çalışmada değişkenlerin durağanlığı ADF (Augmented Dickey-Fuller) birim kök testi ile sınanmıştır. Her iki değişken de birinci farkta durağan olduğu için uzun dönem ilişkisi tespit etmek amacıyla Engle-Granger eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Ayrıca değişkenlerin kısa dönem ilişkisini gösteren hata düzeltme modelleri kullanılmıştır. Son olarak Granger nedensellik testi vasıtasıyla değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır.

4.2.1. Durağanlık

Durağanlık, zaman serilerinin belirli süreçte istatistiksel özelliklerinin zamanla değişkenlik göstermemesidir. Zaman serilerinin herhangi birisinin gözetilen zaman kapsamında ortalaması ve varyansının sabit olmasının yanı sıra kovaryansının zamanla bir ilişkisi olmayıp gecikmeye bağlı olmasıdır. Durağanlık aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$\text{Ortalama} = E(Y_t) = \mu$$

$$\text{Varyans} = \text{Var}(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2$$

$$\text{Kovaryans} = \text{Kov}(Y_t, Y_{t+k}) = Y_k = E[(Y_t - \mu)(Y_{t+k} - \mu)]$$

4.2.1.1. Durağanlık Türleri

Zayıf Durağanlık veya Kovaryans Durağanlık (Weak Stationarity): Sürecin ilk ve ikinci momentlerinin zamana bağlı olarak değişmeme durumudur.

Güçlü Durağanlık (Strong Stationarity): Sürecin herhangi momentteki istatistiksel özelliklerinde değişim göstermemesidir. Zaman serilerinde seriler durağan olmalıdır. Tam tersi bir durumda ekonometrik ilişkilerin sahte veya anlamsız olduklarını ifade etmektedir. Uygulama da pek mümkün olmadığı için genellikle zayıf durağanlık incelenmektedir.

Sahte Regresyon: Granger ve Newbold, 1974’de yapmış oldukları çalışmada bir regresyonun sahteliğini anlamak için denklemin açıklayıcı gücüyle DW istatistiğini karşılaştırmaktadır. Eğer $R^2 > DW$ tahmin edilmiş regresyon büyük ihtimalle sahtedir veya anlamsızdır.

4.2.1.2. Durağan Olmayan Süreçler

4.2.1.2.1. Pür Rassal Yürüyüş (Pure Random Walk)

Bir zaman serisinin t dönem değeri, $t-1$ dönemi değeri ve beyaz gürültülü stokastik terim ϵ_t olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Seriler sıfır ortalamalı ve sabit varyanslıdır. Ancak zaman arttıkça yani sonsuza gittikçe serinin varyansı da sonsuza gider. Yani zaman serisi (Y),

$$\text{Sabit Ortalamaya: } E(Y_t) = \mu$$

$$\text{Zamana Bağlı Varyans: } T\sigma^2$$

$$\text{Zamana Bağlı Kovaryans: } \text{Kov}(Y_t, Y_{t+k}) = (T-k) \sigma^2 \text{ sahiptir.}$$

Böylelikle seri birim-kök veya stokastik trend içerir. Bu nedenle sıfırdan farklı bir derece de entegre olur. Yani pür rassal yürüyüş süreci $Y_t = Y_{t-1} + \epsilon_t$ durağan olmayan bir süreçtir. Böyle bir seriyi tahmin etmek oldukça zordur. Genel olarak finansal serilerin sahip olduğu bir durumdur (Yamak ve Erdem, 2017: 95).

4.2.1.2.2. Sabit Terimli Rassal Yürüyüş

Yapılan işlem sürecinde $Y_t = \alpha + Y_{t-1} + \epsilon_t$ bu serinin hem ortalaması hem de varyansı zamana bağlı olarak artmaktadır. Seri uzun dönemde ortalamaya tekrar geri dönüş yapamaz ve serinin varyansı zamana bağlıdır. Durağan değildir.

$$E(Y_t) = T\alpha + Y_0$$

$$\text{var}(Y_t) = T\text{Var}(\epsilon)$$

$$\text{Kov}(Y_t, Y_{t-k}) = (T-k)\sigma^2$$

4.2.1.2.3. Deterministik Trend

Deterministik trendli durağan olmayan süreçte ise $Y_t = \alpha + \beta T \text{Trend} + \epsilon_t$ sabit bir terim trend etrafında azalan bir ortalamaya sahiptir.

4.2.1.2.4. Sabit ve Trendli Rassal Yürüyüş

$Y_t = \alpha + \beta Trend + Y_{t-1} + \varepsilon_t$ Bu eşitliğinde sabit ve trendli rassal yürüyüş süreci verilmiştir. Süreç doğrultusunda durağan olmayan bir yapı sergilemektedir. Durağan ve durağan olmayan seriler arasındaki farklılıklar şu şekildedir;

a. Durağan Seriler

- Stokastik değişkenlerin zaman içinde ortalaması, varyansı ve kovaryansı sabittir.
- Serinin değerleri belli bir değere yaklaşmakta ya da beklenen değerler etrafında dalgalanmaktadır.
- Seriyeye uygulanacak herhangi bir şok geçici olacaktır. Bu durumda, serinin uzun dönemde ortalama değerinden herhangi bir ayrılış sonucunda tekrar ortalama değerine geri dönecek ve serinin genel tavrı hakkında genelleme yapılabilecektir.

b. Durağan Olmayan Seriler

- Serinin varyansı zamana bağlı olarak değişmektedir. Seri zamana bağımlıdır. Zaman sonsuza gittikçe varyans sonsuza gitmektedir.
- Seride herhangi bir ayrılıştan sonra tekrar geri döndükleri bir uzun-dönem ortalama değeri yoktur. Seriyeye uygulanacak herhangi bir şok kalıcı olacaktır. Serinin davranışına herhangi bir genelleme yapılamayacaktır.
- Sonlu serilerde örnek otokorelasyon katsayıları yavaşça azalan bir seyir göstermektedir.

4.2.1.3. Durağanlaştırma İşlemleri

4.2.1.3.1. Fark Durağan

Durağan olmayan bir seri fark yaklaşımıyla durağanlaşır. İşlemin dezavantajı her bir farkta serinin gözlem kaybetmesidir.

$$\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1} = \varepsilon_t \text{ veya } \Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1} = \alpha + \varepsilon_t$$

4.2.1.3.2. Trend Durağan

$Y_t - \beta Trend = \alpha + \varepsilon_t$ eşitliğinde gösterildiği gibi seri trendden arındırılır. Seri önce trendden arındırılır ardından fark alınarak durağanlık sağlanır. Sadece trendden arındırılırsa serinin varyansı yine sonsuza gidecektir.

4.2.1.4. Durağanlık Analizleri

Durağanlık testleri grafiksel yöntem, otokorelasyon fonksiyonları ve birim kök testleri olmak üzere üç şekilde yapılmaktadır.

4.2.1.4.1. Grafiksel Analiz

Durağan serilerin tipik örnekleri grafiksel analizlerde verilmektedir. Grafikler incelendiğinde seriler 0 etrafında dalgalanmakta ve durağan yapı sergilemektedir. Durağan olmayan serilerde ise 0 etrafında dalgalanmayıp yukarı yönde veya aşağı yönde hareket etmektedir.

4.2.1.4.2. Otokorelasyon Fonksiyonları

Otokorelasyon fonksiyonu bir serinin durağan olup olmadığı konusunda bilgi verilebilir. Portmanteau Testleri olarak bilinen Box-Pierce İstatistiği (Q istatistiği) serinin durağanlığının olup olmadığını ifade eden oldukça önemli istatistiklerden birisidir. Bu istatistiklerde Otokorelasyon katsayılarının 0 dan farklı olup olmadığını anlayabilmek amacıyla test edilir. ACF değerinin sıfıra yaklaşması durumunda seri durağan bir hal almaktadır. Örneğin durağan bir seri olan H serisi otokorelasyon kat sayısı değerleri yüksektir. Bu serinin yüksek olan değerleri yavaş yavaş sıfıra doğru yaklaşmaktadır. Durağan olmayan bir seride ise kısmi olarak otokorelasyon katsayıları özellikle birinci gecikme de istatistiksel olarak sıfırdan farklıdır. Otokorelasyon katsayıları sıfıra ne kadar yakınsa serinin durağanlığı da o kadar yakındır. Durağan olmayan serilerde otokorelasyon fonksiyonları ise yavaşça azalmakta ve Q istatistikleri istatistiksel olarak anlamlıdır (Yamak ve Erdem, 2017: 98).

4.2.5 Birim Kök Testi

Varyansın zamana bağlı değişiminin olup olmadığını zaman serilerindeki durağanlık ifade etmektedir. Zaman serisinin kullanıldığı çalışmalarda serilerdeki

durağanlık durumu çok önemlidir. Zaman serisi analizlerinde durağan olmayan serilerin kullanılması modelde olması gereken değişkenler arasında sahte bir ilişkiye sebep olmaktadır. Değişkenlerin durağan olup olmadığını ve ne derecede olduğunu anlamının en geçerli yolu birim kök testidir (Gujarati, 2004). Ekonometrik çalışmalarda büyük bir öneme sahip olan birim kök testi birçok farklı alanlarda da kullanılmaktadır.

4.2.5.1 Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi

ADF birim kök testi serinin durağanlığı konusunu belirleyen önemli birim kök testlerindendir. Yöntemi Dickey-Fuller(DF) tarafından bulunup, DF birim kök testlerinin genişletilmesiyle oluşmaktadır. ADF birim kök testi DF birim kök testine göre otokorelasyon sorununu dikkate almamıştır. ADF birim kök test denklemleri şu şekilde oluşturulmuştur.

Sabit terimsiz ve trendsiz denklem: $\Delta Y_t = \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-i}$

Sabit terimli denklem: $\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-i}$

Sabitli ve trendli denklem: $\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 Trend + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_t$

Serinin durağanlığını sağlamak için iki koşul sağlanmalıdır. Bu koşullardan birincisi β_1 katsayısının negatif olmasıdır. İkinci koşul ise katsayılar istatistiksel olarak anlamlı olmasıdır. Yani katsayının t istatistiğinin Mckinnon tablosunun kritik değerinden küçük olması gerekmektedir.

Karar:

$$H_0: \beta_1 = 0$$

$H_1: \beta_1 < 0$ sol yönlü bir t – testidir. β_1 Negatif işaretli olacaktır

Test ile birlikte ADF regresyon spesifikasyonlarından birisinin veya birden fazlasının hatta tamamının en küçük kareler yöntemiyle tahminleri gerekli kılınmaktadır. H_0 Hipotezi seride birim kökün bulunduğunu alternatifi ise durağan olduğunu ifade etmektedir. Spesifikasyonların genelinde determenistiklerin sabit ve trenddir. Gereksiz bir yere sabit ve trend değişken kullanılırsa testin gücü azalacaktır.

Bu durumda durağan serinin durağan olmadığı kararına sebep olmaktadır. Denklerdeki bağımlı değişken gecikmeleriyle hata terimlerindeki olası otokorelasyon sorununa gidermeye yöneliktir. Ayrıca üç spesifikasyon aynı yer EVET ya da HAYIR cevabı alıyorsa hangi spesifikasyon uygundur sorusunun cevabı önemli değildir. Ancak farklı cevaplar geliyorsa belirli bir sorun bulunmaktadır. İlk olarak sorun bulunan serinin determenistiklerin bulunup bulunmadığı tespit edilmektedir. Bu duruma göre spesifikasyon kararı verilmektedir. Bu nedenle; serinin zaman grafiği incelenmesi, ortamının uzun dönemde trendlerinin bulunup bulunmadığını araştırılmaktadır. Pantula ilkesine uyularak testte hangi modelin kullanılması gerektiği belirlenmektedir (Yamak ve Erdem, 2017: 99).

4.2.6. Engle-Granger Eşbütünleşme Testi

Eşbütünleşme ilk defa Engle Granger (1987) tarafından ortaya konulmuştur. Değişkenlerin eşbütünleşmesi (ko-entegrasyonu), durağan olmayan değişkenler arasındaki denge ilişkisini ifade etmektedir. Eşbütünleşik ilişkide değişkenlerin sahip oldukları trendler birbiriyle ilişkilidir. Yani, değişkenlerin stokastik trendleri birbiriyle ilişkilidir. Eşbütünleşme, durağan olmayan serilerin doğrusal kombinasyonu demektir ve uzun dönem dengenin varlığını ifade eder (Yamak ve Erdem, 2017: 99).

Eşbütünleşmeyi gerçekleştirebilmek için kullanılan serilerin değerlerinin durağan olması gerekmektedir. Ancak kullanılan serilerde fark alındığı zamanda aynı düzey değerinde durağan olması gerekmektedir. Serilerle ilgili durağanlık şartını sağlayabilmek için birim kök testleri kullanılmaktadır (Doğan ve Can, 2016: 210).

Engle ve Granger yaptıkları çalışmaya göre, iki değişken arasındaki eşbütünleşmenin varlığı tahmin edilen regresyonun sonucunda elde ettikleri hata teriminin düzeyde durağan olması gerektiğini belirtmişlerdir. Yapılan birim kök testinin sonucunda hata terimi durağan ise iki değişken arasında uzun dönemde bir ilişkinin olduğu belirtilmiştir. Kısa dönemde ise uzun dönemde olan sapmaların kaç dönemde giderilebileceği hata düzeltme modeli yardımıyla tespit edileceği belirtilmiştir (Engle ve Granger, 1987).

Çalışmada Engle-Granger eşbütünleşme testi yardımıyla Türkiye'nin 1980-2017 döneminde kişi başı LGSYH ve Lİ değişkenlerindeki serilere yapılmış birim kök testleri sonucunda her iki serinin birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri tespit edilmiştir. Aynı düzeyde durağan olan serilere uygulanabilen Engle-Granger eşbütünleşme analiziyle seriler arasındaki uzun ilişkileri hakkında bilgi edinilebilmektedir. Bu iki değişken arasında uzun dönemde bir denge ilişkisi varsa; $Y_t - \beta_0 - \beta_1 X_t = 0$ denklemi oluşmaktadır. Ortaya çıkan bu denge bütün dönemlerde geçerli olmalıdır. Fakat $LGSYH_t$ ve $Lİ_t$ değişkenleriyle ilgili olması beklenen ilişki herhangi bir dönemde gerçekleşmeyebilir.

Bu durum bir başka ifadeyle açıklanacak olursa $Y_t - \beta_0 - \beta_1 X_t > 0$ olabilir. Bu noktadaki en önemli kısım; herhangi bir dönemde bulunan sıfırdan farklı bir değerın dönemler içerisinde oluşturduğu seri, yani ε_t hata teriminin durağan olmasıdır (Tarı, 2012: 416).

$$LGSYH_t = C + Lişsizlik_t + U_t$$

$$Lişsizlik_t = C + LGSYH_t + U_t$$

4.2.7. Granger Nedensellik Testi

Nedensellik, istatistiksel olarak incelendiğinde bir zaman serisinde değişkenlerin gelecek dönem tahmin değeri, kendi veya ilişkisi olduğu bir başka zaman serisi değişkeni geçmiş dönem değerinden etkilendiği için nedensel ilişki elde edilmektedir.

Granger nedensellik, X değişkeni ile başka bir Y değişkenine ait bilgi verileri üzerine yapılan çalışmalar sonucunda eğer Y değişkeni, yalnızca X değişkeninin geçmişte olan değerlerini kullanarak tahmin edilmiş ise bu analiz Granger nedensellik olarak ifade edilir. Diğer bir ifadeyle açıklanacak olursa X değişkenine ait geçmişteki değerleriyle ilgili bilgiye sahip olma, Y değişkeninin daha kesin bir şekilde tahmin edilmesine olanak sağlıyorsa X değişkeni, Y değişkenine Granger anlamında bir neden olarak değerlendirilmektedir (Takım, 2010: 326).

Bu çalışmada değişkenler arasındaki nedensel ilişkisiyi belirleyebilmek amacıyla Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Granger nedensellik testi aşağıdaki denklemler kullanılarak analiz edilir. LGSYH ilk denklemde bağımlı ikinci denklemde bağımsız, Lİ ise ilk denklemde bağımsız ikinci denklemde bağımlı değişken olarak yer almaktadır.

$$LGSYH_t = C + L\dot{I}_t + U_t$$

$$L\dot{I}_t = C + LGSYH_t + U_t$$

LGSYH → Bağımlı değişken

Lişsizlik → Bağımlı değişken

C → Sabit Terim

U_t → Hata Terimi

4.3. Bulgular

Tablo 9: LGSYH ADF Birim Kök Testi

Sıfır Hipotezi LGSYH Değişkeni birim köke sahiptir.		t-İstatistiği	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller Test İstatistiği		0.163717	0.9664
Test Kritik Değeri	%1 seviye	-3.621023	
	%5seviye	-2.943427	
	%10seviye	-2.610263	

Tablo 9'a göre, olasılık değeri 0,05, 0,01 ve 0,1 değerlerinden büyük olduğu için LGSYH değişkeni birim köklüdür. Seri durağan olmadığı için birinci farkı alınmıştır. Birinci farkı alınmış LGSYH ADF birim kök testi sonuçları tabloda verilmiştir.

Tablo 10: LGSYH Birinci Farkta ADF Birim Kök Test

Sıfır Hipotezi D(LGSYH) Değişkeni Birim Köke Sahiptir.		t-İstatistiği	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller Test İstatistiği		-6.422447	0.0000
Test Kritik Değerleri	%1 seviye	-3.626784	
	%5 seviye	-2.945842	
	%10 seviye	-2.611531	

Tablo 10'agöre, LGSYH değişkeninin olasılık değeri 0,1, 0,05 ve 0,01'den küçük olduğu için birinci farkta durağanlaşmıştır. Lİ değişkeni ADF birim kök testi sonuçları tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: Lİ ADF Birim Kök Testi

Sıfır Hipotezi Lişsizlik Değişkeni birim köke sahiptir.		t-İstatistiği	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller Test İstatistiği		-0.464069	0.8870
Test Kritik Değer	%1 seviye	-3.621023	
	%5 seviye	-2.943427	
	%10 seviye	-2.610263	

Tablo 11'e göre, Lİ değişkeninin olasılık değeri 0,1, 0,05 ve 0,01 değerinden büyük olduğu için birim köklüdür. Birinci farkı alınmış Lİ ADF birim kök testi sonuçları tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12: Lİ Birinci Farkı Alınmış ADF Birim Kök Testi

Sıfır Hipotezi D(Lişsizlik) Değişkeni Birim Köke Sahiptir.		t-İstatistik	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller Test İstatistiği		-6.243021	0.0000
Test Kritik Değer	%1 seviye	-3.626784	
	%5 seviye	-2.945842	
	%10 seviye	-2.611531	

Tablo 12'ye göre, Lİ değişkeni olasılık değeri 0,1, 0,05 ve 0,01'den küçük olduğu için birinci farkta durağanlaşmıştır. Her iki değişkende birinci farkta durağan olduğu için Engle-Granger eşbütünleşme analiziyle uzun dönem ilişkisi incelenmiştir. Analizin sonuçları tablo 13'de verilmiştir.

Tablo 13: Engle-Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Değişkenler	tau-İstatistiği	Prob.*	z-İstatistiği	Prob.*
LGSYH	-3.533857	0.0472	-17.54913	0.0509
LISSIZLIK	-3.538419	0.0467	-18.43639	0.0397

İlk denklem ($LGSYH = \beta_0 + \beta_1 Lİ + u$) hata teriminin ADF testi olasılık değeri 0,0472 olduğu için uzun dönem ilişkisi anlamlı bulunmuştur. LGSYH olasılık değeri 0,0509 olduğu için uzun dönem ilişkisine göre işsizlik sayısında artış GSYH değerini azalmaktadır.

İkinci denklem ($Lİ = \beta_2 + \beta_3 LGSYH + v$) hata teriminin ADF testi Prob. Değeri 0,0467 olduğu için uzun dönem ilişkisi anlamlı bulunmuştur. Bu çerçevede GSYH değerindeki %1'lik artış işsiz sayısını % 18,44 azaltmaktadır. Bu sonucu göre uzun dönemde istihdam yaratmayan büyüme olgusu geçerli değildir. Büyüme, istihdam sağlamaktadır.

Tablo 14: Hata Düzeltme Modeli ve Kısa Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t-İstatistik	Prob.
ECM(-1)	-0.297862	0.143863	-2.070459	0.0468
DLGSYH	-1.137928	0.368289	-3.089768	0.0042
DLGSYH(-1)	0.005049	0.404573	0.012481	0.9901
DLISSIZLIK(-1)	0.223023	0.179547	1.242142	0.2235
C	0.074782	0.030601	2.443743	0.0204

Tablo 14'e göre hata düzeltme katsayısı (ECM) hem negatif bulunmuş hem de olasılık değeri 0,05'ten küçük olduğu için dönemsel olarak oluşabilecek sapmalar düzelebilmektedir.

Bu sonuca göre kısa dönemdeki sapmalar bir yılda yaklaşık %30 düzeltilmektedir. Oluşabilecek sapmalar yaklaşık 3,2 yılda tamamen dengeye

gelmektedir. Bu durumda kısa dönemde de uzun dönemde olduğu gibi Türkiye’de büyüme istihdam sağlamakta ve istihdamsız büyümenin varlığı doğrulanmaktadır.

Granger nedensellik testiyle iki değişken için saptanan nedensellik ilişkileri tablo 15’de gösterilmiştir.

Tablo 15: Granger Nedensellik Testi

Değişkenler	Obs	F-İstatistiği	Olasılık Değeri
LGSYH	36	3.73732	0.0351
LISSIZLIK	36	4.97170	0.0134

Tablo 15 incelendiğinde değişkenler arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Buna göre GSYH değişkenindeki değişimler işsizliği, işsizlik değişkenindeki değişimlerde GSYH’yi etkilemektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ekonomik büyümenin istihdamı artıracığı ve işsizliği azaltacağı yönündeki beklentiler oldukça güçlüdür. Bu nedenle ekonomik büyümenin işsizlik ve istihdam ile olan etkileşimi teorik düzeyde önemli tartışma alanları açmaktadır. Tartışmalarda ekonomik büyüme genellikle, sermaye birikimi, tasarruf, yatırım, yenilik, beşeri sermaye ve teknoloji gibi faktörlerle ilişkilendirilmektedir.

Bu çalışmada öncelikle büyüme ve istihdam yönünden teorik tartışmalara yer verilmektedir. Klasik iktisat yaklaşımına göre “görünmez el” teoremi kapsamında tam rekabet piyasası toplumsal çıkarların maksimizasyonu için gerekli görülmektedir. Bu durum üretim faktörlerinin tam kullanımını sağlayacak ve ekonomide iş arayan herkes iş bularak tam istihdam düzeyine ulaşılacaktır. Ücret ve fiyat esnekliğinin varlığı ise bu süreçte belirleyicidir. Ekonomilerde tam rekabet ve tam istihdam şartlarının geçerli olduğunu savunan Klasikler, büyümeyi sermaye birikimi bağlamında yatırımlarla ilişkilendirmektedir. Sermaye birikimini ise kar ve tasarruflar belirlemektedir. Ancak bu yaklaşımda büyüme sürecinden sonra karların ve yatırımların azalması ekonomilerde durgunluk aşaması ortaya çıkarmaktadır. Ricardo’nun modelinde de açıklandığı gibi piyasa reel ücret düzeyi emek arz ve talebine göre belirlenmekte ve uzun dönemde asgari geçimlik ücret düzeyi geçerli olmaktadır. Ücretler asgari geçimlik ücretin üstünde gerçekleşirse, nüfus artışı ve emek arzının artmasıyla birlikte ücretler düşüş eğiliminde olacaktır. Eksik istihdam dengesini öne çıkaran Keynesyen yaklaşım, piyasaların kendiliğinden tam istihdam dengesine ulaşamayacağını, bu nedenle iktisat politikaları aracılığıyla devletin müdahalelerinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ekonomilerde toplam talep yetersizliğini temel sorun olarak gören Keynesyen teori Klasiklerin tersine ekonominin merkezine toplam talebi yerleştirmiştir. Bu nedenle toplam talebin artması yönündeki politikalar tam istihdam ve ekonomik büyüme için gereklidir. Keynesyen analizlere dayalı Harrod-Domar büyüme modelinde ise büyüme süreci önemli ölçüde yatırımlarla açıklanmaktadır. Marjinal tasarruf eğilimi ve sermaye-hâsıla katsayısı ise bu süreçte belirleyicidir. Ekonomik büyümeyi yeniliklerle ilişkilendiren Schumpeter’in büyümeye yaklaşımı, üretimde yeni tekniklerin kullanılması, yeni bir malın piyasada yer alması ve yeni bir kaynağın bulunması gibi

unsurları içermektedir. Teknolojinin dışsal varsayıldığı Neo-klasik büyüme modelinde büyüme, tasarruf ve sermaye birikimi yönünden ilişkiler ortaya konulmaktadır. Büyümenin içsel unsurlarla açıklandığı içsel büyüme modellerinde ise ar-ge, bilgi, teknoloji, beşeri sermaye, eğitim düzeyi ve kamu politikaları gibi birçok faktör büyüme üzerinde etkili olabilmektedir.

Buna göre çalışmada ekonomik büyümenin belirleyicileri açıklanmıştır. Bu çerçevede doğrudan yabancı yatırımlar, finansal gelişmişlik düzeyi, dış ticaret, enflasyon, reel döviz kuru, teknolojik gelişme, eğitim düzeyi, vergi, küreselleşme, doğal kaynaklar, sermaye birikimi, girişimcilik faaliyetleri, kamu harcamaları, işgücü ve beşeri sermaye gibi birçok faktörün büyüme sürecindeki etkileri değerlendirilmiştir. Ayrıca beşeri sermaye, teknoloji, girişimcilik, dış ticaret, yatırımlar, ekonomik büyüme, ücret düzeyi ve vergiler istihdamın belirleyicileri olarak ortaya konulmuştur.

Ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki Arthur Okun tarafından yapılan ve Okun yasası olarak adlandırılan çalışmayla geniş bir alana yayılmıştır. Okun yasası, işsizlik ile ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığını, büyüme arttıkça işsizliğin azaldığını ifade etmektedir. Ancak farklı ekonomiler için yapılan bazı çalışmalarda ve literatür örneklerinde büyüme arttıkça işsizliğin azalmadığı, büyümenin istihdamı artırmadığı yönünde sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu durum istihdam yaratmayan büyüme kapsamında tartışılmaktadır. Ülkelerde yüksek büyüme hızlarına ulaşılsa da aynı derecede istihdam artışının görülmemesi dikkatleri istihdamsız büyümenin nedenlerine yöneltmektedir. Bunlar; teknolojik gelişme, yüksek işgücü maliyeti, kayıt dışı istihdam, sektör dönüşümleri, nüfus artışı, ücret katılıkları, emek verimlilik artışı, dışlama etkisi ve histeri etkisi ile açıklanmaktadır. Buna göre teknolojik gelişmeler verimlilik artışına bağlı olarak üretimi artırırken emek yerine ikame edilmesi nedeniyle emek talebini azaltmaktadır. Emek talebini azaltan başka bir etken de üretimde istihdam vergilerinin yüksek olmasıdır. Bu durum kayıt dışı istihdamı da artırmaktadır. Ekonomik büyüme sürecinde tarım sektörünün nispi payının azalması ve üretimin tarım dışı sektörlerde yoğunlaşması, tarım sektöründeki işgücünün işsiz kalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle sektör dönüşümleri istihdamsız büyümenin bir nedeni olarak gösterilmektedir. Nüfus artışının etkisi altında bulunan işgücü arzının işgücü talebinden daha fazla artması da

bu nedenlere eklenebilir. Büyümenin istihdam yaratmamasında ücretlerin aşağı yönde esnek olmaması da belirleyici bir faktördür. Bu durum düşük ücretlerden daha çok işgücü istihdamını engellemektedir. Ayrıca emek verimliliğindeki artışlar ile geçici bir şoka bağlı olarak işsizlik oranının doğal işsizlik oranından sapması sonucunda şokun nedenlerinin ortadan kalksa da eski doğal işsizlik düzeyine dönülemeyeceğini ifade eden histeri etkisi de istihdamsız büyüme sürecini açıklamaktadır.

Bu çalışmada Türkiye için 2000-2020 dönemi, OECD ülkeleri için de 2008-2020 dönemi ekonomik büyüme, işsizlik ve istihdam eğilimleri analiz edilmiştir. Türkiye’de büyüme hızının istikrarlı olmadığı, krizlere, iç ve dış gelişmelere duyarlı olduğu görülmektedir. Benzer bir durum istihdam açısından da geçerlidir. Kriz dönemlerinde negatif büyüme oranının görüldüğü Türkiye’de bazı yıllarda önemli ölçüde yüksek büyüme performanslarına da ulaşılmıştır. İstihdam oranı ise 2007 yılı sonrasında 2019 yılına kadar artış eğiliminde olmuş, 2000-2020 dönemi genelinde ise çok yüksek oranlara ulaşamamış, ortalama istihdam oranı yaklaşık %49 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de işsizlik oranı genellikle ekonominin genişleme ve daralma döneminin etkisi altındadır. Bu nedenle büyüme ve istihdam oranları gibi dalgalı bir seyir izlemektedir. Birçok yılda %11 ile %13, 4 arasında değişen işsizlik oranının 2000-2020 dönemi ortalaması %10,6 ile oldukça yüksektir. Ayrıca Türkiye’de ekonomik daralmalar doğrudan işsizliği artırmakta, yüksek büyüme oranları ise nispeten işsizliği azaltıcı etkiler içermektedir.

OECD ülkeleri bakımından yapılan analizlerde büyümenin istihdam ve işsizlikle ilişkisi ülkelere göre farklılaşmaktadır. OECD ülkeleri arasında Türkiye, 2008-2020 döneminde İrlanda ile birlikte ortalama büyüme oranına göre ön sıralarda yer almaktadır. Ancak bu ülkeler aynı zamanda en yüksek ortalama işsizlik oranlarının görüldüğü ülkelerdir. Ayrıca Türkiye OECD ülkeleri arasında en düşük ortalama istihdam oranına sahiptir. Türkiye’nin yüksek büyüme-düşük istihdam görünümü istihdam yaratmayan büyüme olgusuna işaret etmektedir. Bu kapsamda verimlilik, teknolojik gelişme ve kayıt dışı istihdam gibi birçok faktörün istihdamsız büyüme sürecindeki etkileri ayrıca analiz edilebilir. Ortalama büyüme oranının negatif olduğu Yunanistan, İtalya, İspanya ve Portekiz ortalama işsizlik oranının da en yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Portekiz dışındaki bu ülkelerde

nispi olarak ortalama istihdam oranı da düşüktür. Buna göre ekonomik daralmaların yaşandığı ülkelerde işsizlik oranı artış, istihdam oranı ise azalış eğilimindedir. Gelişmiş ülkelerdeki büyüme performansının genel yapısı ise ekonomik durgunluk ile açıklanabilir. Ancak bu ülkelerde ortalama büyüme oranı düşük kalmasına rağmen istihdam oranları yüksek, işsizlik oranları da düşüktür.

Çalışmada ayrıca Türkiye’de ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisinin ekonometrik analizi yapılmıştır. 1980-2017 dönemi yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada GSYH ve işsizlik değişkenlerinin durağanlığı ADF (Augmented Dickey-Fuller) birim kök testi vasıtasıyla araştırılmıştır. İki değişkenin de birinci farkta durağan olması nedeniyle uzun dönem ilişkisi belirlemek amacıyla Engle-Granger eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Değişkenlerin kısa dönem ilişkisi yönünden ise hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Ayrıca Granger nedensellik testi ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır.

Engle-Granger eşbütünleşme testi sonuçlarına göre hem işsizlik değişkeninin bağımsız ve GSYH değişkeninin bağımlı değişken hem de GSYH değişkeninin bağımsız ve işsizlik değişkeninin bağımlı değişken olduğu modellerde uzun dönem ilişkisi anlamlı bulunmuştur. Buna göre işsizlikteki artış GSYH’yi azalttığı gibi GSYH artışı da işsizliği azaltmaktadır. Hata düzeltme katsayısının da negatif ve anlamlı bulunması dönemsel sapmaların düzelebileceğini göstermektedir. Granger nedensellik testi bakımından ise çalışmanın bulguları iki yönlü nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir. Bu doğrultuda GSYH’deki değişimler işsizliği, işsizlikteki değişimler de GSYH’yi etkilemektedir. Çalışmanın bulguları bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türkiye’de ekonomik büyüme işsizliği azaltmaktadır. Buna göre Türkiye’de istihdamsız büyüme olgusu geçerli değildir.

Ekonomik büyümenin istihdam sağlayıcı özelliği büyüme yönlü iktisat politikalarının önemini artırmaktadır. Bu çerçevede işsizlikle mücadele açısından ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlere odaklanılması gerekir. Öncelikli olarak yatırımları teşvik eden ve girişimcilik faaliyetlerini destekleyen politikalar uygulanabilir. Üretimdeki ve istihdamdaki vergi yükünün azaltılması da büyüme sürecine katkı sağlayabilir ve kayıt dışı istihdamı önleyebilir. Dış ticaret ve döviz kuru politikalarının ihracatı artırıcı ve büyüme yönlü olması da istihdamı artırabilir.

Ayrıca büyümenin ve istihdamın temel belirleyicilerinden biri olan beşeri sermaye donanımını geliştirici eğitim ve sağlıkla ilgili politikalar öne çıkarılabilir. Büyüme ve istihdam sürecinde siyasi istikrar da özellikle yabancı sermaye yatırımları yönünden önemlidir.

KAYNAKÇA

- ABDİOĞLU, Zehra ve ALBAYRAK, Nilcan, “İstihdam Yaratmayan Büyüme: Alt Sektörler Bazında Bir Araştırma”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 13, 2017, s. 215-228.
- ABUBAKAR, Jamaladeen and NURUDEEN, Ibrahim, “Economic Growth in India, Is It a Jobless Growth? An Empirical Examination Using Okun’s Law”, **The Indian Journal of Labour Economics**, Issue: 62, 2019, pp. 307–317.
- ACARAVCI, Ali ve AKYOL, Müge, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, 2017, s.17-33.
- ADAÇAY, Funda Rana, **Kalkınma ve Sanayileşme Stratejileri**, İktisadi Kalkınma (Ed: Bülent Günsoy ve Ceyda Erden Özsoy), Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 3547, Eskişehir, 2017.
- AFŞAR, Muharrem, “Türkiye’de Eğitim Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2009, s. 85-98.
- AĞAYEV, Seymur ve YAMAK, Nebiye, “Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 4, 2009, s. 179-204.
- AKAD, İpek, “Kalkınma Sürecinde Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Genel İktisat Programı, Yüksek Lisans Tezi**, İzmir, 2012.
- AKAY, Hülya, AKLAN, Nejla Adanur ve ÇINAR, Mehmet, “Türkiye Ekonomisinde Ekonomik Büyüme ve İşsizlik”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 1, 2016, s. 209-226.

- AKCAN, Ahmet Tayfur, “İstihdam Oluşturmayan Büyümenin Türkiye Ekonomisinde Geçerliliği”, **İşletme Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2018, s. 171-183.
- AKÇA, Haşim, “Beşeri Sermaye Harcamaları: Türkiye’de Yaşanan Gelişmeler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2015, s. 33-57.
- AKÇORAOĞLU, Alparslan, “Employment, Economic Growth and Labor Market Performance: The Case of Turkey”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 21, Sayı: 77, 2010, s. 101-114.
- AKEJU, Kemi Funlayo, OLANIPEKUN, Dayo Benedict, “Unemployment and Economic Growth in Nigeria”, **International Journal of African and Asian Studies**, Issue: 11, 2015, pp. 92-99.
- AKİŞ, Elif, **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayını, İstanbul, [http://auzefkitap.istanbul.edu.tr /kitap/iktisat ao/iktisadibuyumevekalk.pdf](http://auzefkitap.istanbul.edu.tr /kitap/iktisat%20ao/iktisadibuyumevekalk.pdf), Erişim Tarihi:25.05.2020.
- AKSU, Levent, “İktisat Ekollerinin İktisadî Büyüme Konusundaki Düşünceleri ve Modellerinin Analizi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 208, 2014, s.351-392.
- AKSU, Levent, “ Türkiye’de İstihdam, Verimlilik ve İktisadi Büyüme İlişkilerinin Analizi”, **İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2017, s. 39-94.
- AKTAN, Coşkun Can, “Arz-Yönlü İktisat Teorisinde Vergi İndirimleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **DEÜ- İİBF Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 1991, s. 50-71.
- ALAGÖZ, Mehmet, ERDOĞAN, Savaş ve TOPALLI, Nurgül, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2008, s. 80-89.

- ALANCIOĞLU, Erdal ve UTLU, Selen, “İstihdam ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2012, s. 189-206.
- ALKİN, Erdoğan, **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 3466, Gür-Ay Matbaası, İstanbul, 1987.
- ALPTEKİN, Volkan, **Toplam Talep (AD)-Toplam Arz (AS) Analizi, Makro İktisat**, (Ed: Selim Başar ve Bülent Günsoy), Anadolu Üniversitesi Basımevi, Yayın No: 4000, Eskişehir, 2020.
- ALTIN, Onur ve KAYA, Aysen, “Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişkinin Analizi”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2009, s. 250-259.
- ALTINER, Ali, BOZKURT, Eda ve TOKTAŞ, Yılmaz, “Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme: Yükselen Piyasa Ekonomileri İçin Bir Uygulama”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Sayı: 639, 2018, s. 117 – 162.
- ALTINÖZ, Mehmet, “Yetenek Yönetiminin Algılanması Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 34, 2018, s. 82-95.
- ALTUNÇ, Ömer Faruk ve AYDIN, Celil, “Türkiye’de Kamu Sektörü Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 23, Sayı: 82, 2012, s. 79-98.
- ALTUNTEPE, Nihat ve GÜNER, Tuğba, “Türkiye’de İstihdam-Büyüme İlişkisinin Analizi (1988-2011)”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2013, s. 73-84.
- APAK, Sudi ve UÇAK, Ayhan, “Ekonomik Büyümenin Anlamlılığı ve Gelişmişlik: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı:34, 2007, s. 57-65.

- ARI, Ayşe, “Türkiye’deki Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Analizi: Yeni Bir Eşbütünleşme Testi”, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2016, s. 57-67.
- ARISOY, İbrahim, “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1950-2003)”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No: 2005/15, Ankara, 2005.
- ARSLAN, Halil Bader, “Kriz-Büyüme-İstihdam Üçgeninde 1994 ve 2001 Krizleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 64, Sayı: 2, 2009, s. 31-42.
- ARTAN, Seyfettin, “Türkiye’de Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği ve Büyüme”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2008, s. 113-138.
- ASIEDU, Elizabeth, “The Determinants of Employment of Affiliates of US Multinational Enterprises in Africa”, **Development Policy Review**, Volume: 22, Issue: 4, 2004, pp. 371-379.
- AY, Ahmet ve YARDIMCI, Pınar, “Türkiye’de Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Ak Tipi İçsel Büyümenin VAR modeli İle Analizi (1950-2000)”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 155, 2008, s. 39-54.
- AYDIN, Erdal, “Türkiye’de Teknolojik İlerleme İle İstihdam Yapısındaki Değişme Projeksiyonu: Endüstri 4.0 Bağlamında Ampirik Analiz”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 31, 2018, s. 461-471.
- AYHAN, Fatih, “İşsizlik ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Türkiye Üzerinde Analizine Yönelik Bir Uygulama”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2018.
- AYTAÇ, Ayhan ve AKDUĞAN, Umut, “Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Üzerine Bir Nedensellik Analizi: 2001-2011 Türkiye Örneği”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2012, s. 55-70.

- BAĞCI, Erdem ve BÖRÜ, Mustafa Kerem, “Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Türkiye’de Ekonometrik Bir Analiz”, **International Journal of Academic Value Studies**, Cilt: 4, Sayı: 22, 2018, s. 890-897.
- BARIŞIK, Salih, ÇEVİK, Emrah İsmail, ÇEVİK, Nüket Kırcı, “Türkiye’de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 159, 2010, s. 88-102.
- BAŞAR, Selim, **İktisadi Dalgalanmalar: Büyüme, Enflasyon ve İşsizlik**, Makro İktisat (Ed: Selim Başar), Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Erzurum, 2013.
- BAYRAK, Selami, “Ekonomik Büyüme, İstihdam ve İşsizlik İlişkisi: Geniş Tanımlı İşsizlik Oranları ile Türkiye Üzerine Bir Araştırma”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 6, 2019, s. 301-310.
- BERBER, Metin, **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, Derya Kitabevi, 4. Baskı, Trabzon, 2011.
- BERBER, Metin, **Makro İktisat**, Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım, 1. Baskı, Trabzon, 2016.
- BERBER, Metin ve ARTAN, Seyfettin, “Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Turkish Economic Association**, Discussion Paper: 2004/21, 2004, s. 1-14.
- BİÇERLİ, Mustafa Kemal, **Çalışma Ekonomisi**, Beta Basım Yayım, 4.Baskı, İstanbul, 2007.
- BİÇERLİ, Mustafa Kemal, **Ücret Teorileri ve Ücret Farklılıkları**, Çalışma Ekonomisi, (Ed: Naci Gündoğan ve Mustafa Kemal Biçerli), Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 3442, Eskişehir, 2019.
- BOCUTOĞLU, Ersan, **Makro İktisat**, Murathan Yayınevi, 8. Baskı, Trabzon, 2011.

- BOCUTOĞLU, Ersan, **Makro İktisat Teoriler ve Politikalar**, Ekin Yayınevi, 12. Baskı, Bursa, 2015.
- BOGA, Semra, “Investigating The Asymmetry Between Economic Growth And Unemployment In Turkey: A Hidden Cointegration Approach”, **Journal of Economics Finance and Accounting**, Volume: 7, Issue: 1, 2020, pp. 22-33.
- BULUT, Ümit, “Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki Asimetrik İlişki: Türkiye Örneği”, **Uluslararası Ekonomi Konferansı, Türkiye Ekonomi Kurumu**, 2016, s. 1541-1554.
- BUTEV, Sevgi, “**Türkiye Ekonomisinde İstihdamsız Büyüme Sürecinin Analizi**”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Eskişehir, 2012.
- CEYLAN, Servet, ŞAHİN, Burcu Yılmaz, “İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Asimetri”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt:11, Sayı:2, 2010, s. 157-165.
- CHEN, Zhongchang and WU, Yongqiu , “The Relationship Between Education and Employment: A Theoretical Analysis and Empirical Test. Front”, **Econ. China**, Volume: 2, Issue: 1, 2007, pp. 187–211.
- CHRISTOPOULOS, Dimitris K. , “The Relationship Between Output and Unemployment: Evidence from Greek Regions”, **Papers in Regional Science**, Issue: 83, 2004, pp. 611-620.
- ÇALIŞKAN, Şadan, KARABACAK, Mustafa ve MEÇİK, Oytun, “Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1923-2011 (Kantitatif Bir Yaklaşım)”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 21, 2013, s. 29-48.
- ÇAŞKURLU, Eren, “İstihdamsız Büyüme (İstihdamsız İyileşme) Sorununa Karşı Kamusal Politikalar ve Önemi: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, **TODAİE Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 47, Sayı: 2, 2014, s. 43-76.

- ÇELİKAY, Ferdi, **Kamu Bütçe Dengesi ve Maliye Politikası**, Maliye Politikası II, (Ed: Şafak Ertan Çomaklı), Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 3992, Eskişehir, 2020.
- ÇEŞTEPE, Hamza ve YILDIRIM, Ertuğrul, “Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 16, 2016, s. 12-26.
- ÇINAR, Serkan, “Doğal Kaynaklar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 37, Sayı: 2, 2015, s. 171-190.
- ÇİFTÇİ, Cemil ve AYKAÇ, Gökhan, “İçsel Büyüme Modelleri ve Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerin Konumları”, **Sosyo Ekonomi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 14, 2011, s. 160-180.
- ÇONDUR, Funda, EROL, Hatice ve GÖCEKLİ, Sidre Gül Bige, “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 30, Sayı: 5, 2016, s. 1065-1079.
- DEMİRCAN, Esra Siverekli, “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 21, 2003, s. 97-116.
- DEMİRGİL, Hakan, “Okun Yasası’nın Türkiye İçin Geçerliliğine Dair Ampirik Bir Çalışma”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2010, s. 139-151.
- DİNLER, Zeynel, **İktisada giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, 5.Baskı, Bursa, 2000.
- DİNLER, Zeynel, **Mikro Ekonomi**, Ekin Kitabevi Yayınları, 18. Basım, Bursa, 2007.
- DOĞAN, Buhari ve CAN, Muhlis, “Küreselleşmenin Büyümeye Etkisi: Güney Kore Örneklerinde Eşbütünleşme Analizi”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2016, s.197-220.

DOĞAN, Harun, **Çalışma Ekonomisine Giriş ve Temel Kavramlar**, Çalışma Ekonomisi (Ed: Hüseyin M. Yüceol ve Fatma Fidan), İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/calismaekoau205.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.05.2021).

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2000), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT: 2514-ÖİK:532, Ankara.

DOĞRUL, Naci, “Gelir Seviyeleri Farklı İllerde Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 23, 2009, s. 259-268.

DPT, Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT:2544-ÖİK:560, 2000.

DURMUŞ, Savaş ve AKBULUT, Hülya, “Türkiye Ekonomisinde İstihdam Yaratmayan Büyüme Sorunsalı”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2017, s. 91-100.

EĞİLMEZ, Mahfi ve Kumcu, Ercan, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, Remzi Kitabevi, 13. Basım, İstanbul, 2009.

EĞRİ, Taha, “İşsizlik ve Ekonomik Çıktı İlişkisi: Mısır için Okun Yasası Analizi”, **Yaşar Üniversitesi E-Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 49, 2018, s. 68-78.

ENGLE, Robert F., GRANGER, Clive W.J. “Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing”, **Econometrica**, Issue: 55, 1987, pp. 251-276.

ERDİNÇ, Zeynep, **İktisadi Büyüme**, (Edt. Güler Günsoy ve Zeynep Erdinç), Anadolu Üniversitesi Yayıncılık, Eskişehir, 2018.

EKİNCİ, Aykut, “Doğrudan Yabancı Yatırımların: Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010)”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2011, s. 71-96.

- ERTEK, Tümay, **Temel Ekonomi**, Beta Basım Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul, 2009.
- ESEN, Adem, ÜNSAL, Mehmet Emre ve TUZCUOĞLU, Ahmet, “İstihdam ve Ücret Üzerine Bir Araştırma”, **International Journal of Innovative Approaches in Social Sciences**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2018, s. 1-37.
- ESER, Burçin Yılmaz, “Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği”, **TİSK Akademi**, Cilt: 9, Sayı: 18, 2014, s. 26-47.
- ETCİ, Hilmi ve KARAGÖL, Veysel, “Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik: 2000-2018”, **Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 14, 2019, s. 58-77.
- FİKİRLİ, Özlem ve ÇETİN, Ahmet Kibar, “İktisadi Doktrinde Schumpeteryan Yaratıcı Yıkımdan Yaratıcı Birikime”, **Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, 2017, s. 27-64.
- GENÇLER, Ayhan, **Emek Arzı, Çalışma Ekonomisi**, (Ed: Hüseyin M. Yüceol ve Fatma Fidan), İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/calismaekoau205.pdf>, (Erişim Tarihi: 23. 05. 2021).
- GERNİ, Cevat, **Makro İktisadi Akımlar**, Makro İktisat (Ed: Selim Başar), Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Erzurum, 2013.
- GÖÇER, İsmet, “Okun Yasası: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, **Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2015, s. 1-12.
- GÖÇER, İsmet, MERCAN, Mehmet, BULUT, Şahin, ve DAM, Mehmet Metin, “Ekonomik Büyüme ile Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Sınır Testi Yaklaşımı”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 28, 2010, s. 97-110.
- GÖKÇEN, Deniz, **İktisadi Büyüme**, Murat Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2018.

- GRIMES, Arthur, “The Effects of Inflation on Growth: Some International Evidence”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, Volume: 127 Issue: 4, 1991, pp. 631-644.
- GUJARATI, Damodar N, **Basic Econometrics**, 4th Edition. Mac Graw-Hill, London, 2004.
- GÜL, Ekrem ve KAMACI, Ahmet, “Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Bir Panel Veri Analizi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 4, 2012, s.23-32.
- GÜLMEZ, Ahmet ve YARDIMCIOĞLU, Fatih, “OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010)”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 163, 2012, s. 335-353.
- GÜLOĞLU, Tuncay, “**The Reality of Informal Employment in Turkey**”, Ithaca, NY: Cornell University, School of Industrial and Labor Relations, International Programs, Visiting Fellow Working Papers, 2005.
- GÜNDOĞAN, Naci, **İşsizlik ve Emek Piyasası Politikaları**, Çalışma Ekonomisi (Ed: Naci Gündoğan ve Mustafa Kemal Biçerli), Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 3442, Eskişehir, 2019.
- GÜNEŞ, Hüseyin Haşimi, “İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:8, Sayı: 28, 2009, s.126-138.
- GÜNŞOY, Bülent, **İçsel Büyüme Teorisi**, (Editör Güler Günsoy ve Zeynep Erdinç), İktisadi Büyüme içinde (ss. 135-152), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2018.
- GÜNŞOY, Güler, **Geleneksel Büyüme Teorileri, İktisadi Büyüme**, (Editör Güler Günsoy ve Zeynep Erdinç), Anadolu Üniversitesi Yayını, 2018, Eskişehir.
- HANUSCH, Marek, “Jobless Growth? Okun’s Law in East Asia”, **The World Bank East Asiaandthe Pacific Region Economic Policy Sector, Policy Research Working Paper**, 6156, 2012, pp.1-13.

- HODGE, David, “Growth, Employment and Unemployment in South Africa”, **South African Journal of Economics**, Volume: 77, Issue: 4, 2009, pp. 488-504.
- HOLMES, Mark J. and SILVERSTONE, Brian, “Okun’s Law, Asymmetries and Jobless Recoveries in the United States: A Markov-Switching Approach”, **Economics Letters**, Issue: 92, 2006, pp. 293-299.
- HUANG, Ho-Chuan (River) and LIN, Shu-Chin, “A Flexible Nonlinear Inference to Okun's Relationship”, **Applied Economics Letters**, Volume: 13, Issue: 5, 2006, pp. 325-331.
- HUANG, Ho-Chuan and LIN, Shu-Chin, “Smooth-Time-Varying Okun’s Coefficients”, **Economic Modelling**, Volume:25, Issue:2, 2008, pp.363-375.
- HUSSAIN, Tariq, SIDDIQI, M. W. and IQBAL, Asim, “A Coherent Relationship between Economic Growth and Unemployment: An Empirical Evidence from Pakistan”, **International Journal of Human and Social Sciences**, Volume:5, Issue:5, 2010, pp. 332-339.
- IÇLİ, Gönül, “Eğitim, İstihdam ve Teknoloji”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 9, 2001, s. 65-71.
- KANCA, Osman Cenk, “Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2, 2012, s. 1-18.
- KANDIR, Serkan Yılmaz, İSKENDERÖĞLU, Ömer ve ÖNAL, Yıldırım B, “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 2, 2007, s. 311-326.
- KAPIZ AYVAZ Serap ve ÖZTÜRK, Zafer, “Türkiye’de İstihdam Yaratmayan Büyüme Sorunu”, IV. European Congress on Economic Issues, Proceedings Book, Umuttepe Yayınevi, Kocaeli, 2018.
- KAR, Muhsin ve AĞIR, Hüseyin, “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme Yaklaşımı ile Nedensellik Testi, 1926-1994”,

SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 11, 2006,s. 50-68.

KARA, Mehmet ve DURUEL, Mehmet, “Türkiye’de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Cilt: 0, Sayı: 50, 2005, s. 367-396.

KARA, Yağmur, “Sürdürülebilir Kalkınmanın Ölçülmesinde Gösterge Seçimi ve Endeksler”, **Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler**, Cilt: 1, 2019, s.25-39.

KARACA, Orhan, “Türkiye’de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2003, s. 247-255.

KARAGÖZ, Kadir, “Girişimcilik-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Cilt:11, Sayı: 2, 2016, s. 264-292.

KARAGÜL, Mehmet, “Kalkınma Sürecinde Üretim Faktörlerinin Yeniden Tanımlanması”, **LEGES Ekonomi ve Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 1, 2014, s. 1-22.

KARATAŞ, Muhammed ve ÇANKAYA, Eda, “İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 3, 2010, s. 29-55.

KARLUK, Sadık Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi Teori ve Uygulama**, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2002.

KART, Nefise Tuğba, “İstihdam Yaratmayan Büyüme: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.

KARTAL, Cem ve MÜTEFEKKİR, Beşir, “İran Ekonomisinde Reel Efektif Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1979-2017)”, **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1, 2020, s. 1-14.

KASAPOĞLU, Mehmet Muharrem ve MURAT, Sedat, “Aktif İstihdam Politikaları ve Türkiye’de İŞKUR Tarafından Uygulanan Aktif İstihdam Politikalarına Güncel Bir Bakış”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 25, 2018, s. 485-502.

KIZILKAYA, Ertuğrul, **İktisadi Düşünce**, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Kamu Yönetimi Lisans Programı Dersi Kitabı, İstanbul, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kamuy%C3%B6netimi_ue/iktd%C3%BCs.pdf, Erişim Tarihi: 21.05.2020.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, **AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 53, Sayı: 1-4, s. 1-22.

KOCABAŞ, Fatma ve CANBEY ÖZGÜLER, Verda, “Pasif İşgücü Piyasası Politikaları: İşsizlik Ödenği ve İşsizlik Yardımı Uygulamaları”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 28, 2019, s. 266-283.

KOÇ, Özgür Emre, “İçsel Büyüme /Teknoloji Yoğun Büyüme Modelleri Kapsamında Türkiye’de Teknoloji Geliştirme Bölgelerine Yönelik Vergi Uygulamaları”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt: 25, Sayı: 2, 2018, s. 477-499.

KORKMAZ, Suna, “Türkiye’de Ar-Ge Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Var Modeli ile Analizi”, **Journal of Yasar University**, Cilt: 20 Sayı: 5, 2010, s. 3320-3330.

KORKMAZ, Suna ve AYDIN, Ahmet, “Türkiye’de Dış Ticaret-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 3, 2015, s. 47-76.

KORKMAZ, Suna ve KORKMAZ, Oya, “Türkiye’de Girişimciliğin İstihdama Etkisi”, 3. Uluslararası İstanbul İktisatçılar Zirvesi, İstanbul, 2011.

- KREISHAN, Fuad M., “Economic Growth and Unemployment: An Empirical Analysis”, **Journal of Social Sciences**, Volume: 7, Issue: 2, 2011, pp. 228-231.
- KUŞTEPELİ, Yeşim ve BİLMAN, Mustafa, “Türkiye’de Vergiler ve Büyüme Arasındaki Uzun Dönem İlişkisi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2009, s. 119-130.
- KÜÇÜKALİ, Adnan ve LOKMACI, Lokman, “Türkiye’de Gizli İşsizler ve Eksik İstihdam Edilenler Aracılığı İle Verilen İstihdam Hizmetleri: İş ve Meslek Danışmanları, Erzurum Örneği”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2015, s. 74-84.
- MAHİROĞULLARI, Adnan ve KORKMAZ, Adem, **İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları –Türkiye ve AB Ülkeleri**, Ekin Yayınevi, 3. Baskı, Bursa, 2013.
- MEHMET, Özay ve KILIÇ, Cem, **Çalışma Ekonomisi Teorisi**, Gazi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 2009
- MOAZZAMI, Bakhtiar and DADGOSTAR, Bahram, “Okun’s Law Revisited: Evidence From OECD Countries”, **International Business & Economics Research Journal**, Volume: 8, Issue: 8, 2009, pp. 21-24.
- MOMETE, Daniela Cristina, “Analysis of The Relationship Between Employment and Economic Growth in Romania”, **Fascicle of Management and Technological Engineering**, VI (XVI), 2007, pp. 2052-2057
- MOOSA, Imad A., “A Cross-Country Comparison of Okun’s Coefficient”, **Journal of Comparative Economics**, Volume: 24, Issue: 3, 1997, pp. 335-356.
- MOOSA, Imad A., **Foreign Direct Investment: Theory, Evidence and Practice**, First Edition, Palgrave Macmillan, Basingstoke UK, 2002.
- MUCUK, Mehmet ve ALPTEKİN, Volkan, “Türkiye’de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006)”, **Maliye Dergisi**, Sayı:155, 2008, s. 159-174.

- MURAT, Sedat ve ESER, Burçin Yılmaz, “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: İstihdam Yaratmayan Büyüme Olgusunun Geçerliliği”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, 2013, s. 92-123.
- MURATOĞLU, Yusuf, “**Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği**”, International Conference on Eurasian Economies, Bishkek–Kyrgyzstan, 2011, s. 167-173, (30.09.2019).
- MURATOĞLU, Yusuf, “**Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki Asimetrik İlişki ve Türkiye’de Okun Yasasının Sınanması**”, T.C. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2011.
- OKUN, Arthur M., "Potential GNP: Its Measurement and Significance", **American Statistical Association: Proceedings of the Business and Economic Statistics Section**, Cowles Foundation Paper 190, 1962, pp. 98-104.
- OKUR, Aylin, **Türkiye’de Genç İşsizliği ve Nedenleri**, Gazi Kitabevi, Son Çağ Matbaacılık, Ankara, 2014.
- ORHAN, Osman Z. ve ERDOĞAN, Seyfettin, **İktisada Giriş**, Palme Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara, 2010.
- ÖNGEN, Tülin, “İleri Teknoloji ve Çalışma İlişkilerinin Değişen Paradigması”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 50, Sayı: 1, 1995, s. 279-295.
- ÖZATA, Erkan ve ESEN, Ethem, “Reel Ücretler ile İstihdam Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2010, s. 55-70.
- ÖZÇELİK, Özer ve ERDEM, Cihat, “İşsizlik ve Ekonomik Çıktı İlişkisi: Türkiye İçin Okun Yasası İle Geçerliliği”, **Econder International Academic Journal**, Volume: 4, Issue: 2, 2020, pp. 326-341.

ÖZÇELİK, Özer ve USLU, Nuri , “Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin VAR Modeli İle Analizi: Türkiye Örneği (2007-2014)”, **EKEV Akademi Dergisi**, Sayı: 69, 2017, s. 31-51.

ÖZDEMİR, Bilge Kağan ve YILDIRIM, Selim, “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi: Özçıkırmalı Dalgacık Yaklaşımı”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 38, 2013, s. 97-116.

ÖZDEN, Miray, “İktisadi Büyüme ve Kalkınma Olgusunda Dış Ticaretin Yeri ve Önemi: Türkiye Örneği”, T.C. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, 2014.

ÖZGÜVEN, Aykan, “İktisadi Büyüme ve İktisadi Kalkınma”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Sayı:45, 2011,s. 1-4.

ÖZPINAR, Şansel, DEMİR, Öznur ve KESKİN, Sabiha, “Türkiye’de İstihdam Yapısının Değerlendirilmesi (2000-2010)”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 2, 2011, s. 133-142.

ÖZSABUNCU, İsmail Hakkı ve DİREKÇİ, Tuba, Seçilmiş Bazı Makroekonomik Değişkenlerin Türkiye’de Bölgesel İstihdama Etkisi”, **Türkiye Ekonomi Kurumu**, Tartışma Metni, 2012/86, 2012, (<http://www.tek.org.tr/files/disc/dt88.pdf>.)

ÖZSAĞIR, Arif, “Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği”, **KMU İİBF Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 14, 2008, s. 332-347.

ÖZTÜRK, Salih, “Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyümeyi Temsil Eden İktisadi Aktivite Arasındaki İlişki: Türkiye Ekonomisi İçin Nedensellik Analizi”, **USE Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Dergisi**, Sayı:2, 2019, s. 9-17.

ÖZTÜRK, Salih ve SEZEN, Serhat, “Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:15, Sayı:41, 2018, s. 1-14.

- PARASIZ, İlker, **Modern Büyüme Teorileri**, Ezgi Kitabevi, 3. Baskı, Bursa, 1997.
- PEKÇAĞLAYAN, Bilge, “**Zaman-Değişen Okun Katsayısı ve Belirleyenleri**”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2020.
- SAÇIK, Sinem Yapar, “Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açıdan Bir İnceleme”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, KMU İİBF Dergisi**, Sayı: 16, 2009, s. 162-171.
- SALMAN, Gökhan, KILIÇ, Jiyan, “Türkiye’de İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1980-2018 Dönemi İçin Ekonometrik Bir Uygulama”, **Ekonomi İşletme Maliye Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 4, 2019, s. 305-334.
- SARAY, Mehmet Ozan, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar-İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Maliye Dergisi**, Cilt:161, Sayı: 2, 2011, s. 381-403.
- SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI, **Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT: 2556 . ÖİK: 572, Ankara, 2001
- SEREL, Hicran ve ÖZDEMİR, Burçin, “Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:15, Sayı:3, 2017, s. 132-148.
- SODİPE, Oluyomi Ayoyinka and OGUNRINOLA, Isaiah Oluranti , “Employment and Economic Growth Nexus in Nigeria”, **International Journal of Business and Social Science**, Volume: 2, Issue: 11, 2011, pp. 232-239.
- SONGUR, Deniz, “**İstihdam Yaratmayan Büyümenin Türkiye’de ve OECD Ülkelerinde Sınanması**”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2019.
- SÖGNER, Leopold and STIASSNY, Alfred, “A Cross- Country Study on Okun’s Law”, **Wirtschaftsuniversität Wien, Growth and Employment in Europe, Sustainability and Competitiveness, WorkingPaper**, No:13, WU, 2000, pp. 1-24.

- ŞAHİN, Fatma, “İstihdam Yaratmayan Büyüme: Türkiye Örneği”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2019.
- ŞAHİN, Levent “Ücret, Ücret Teorileri ve Ücret Sistemleri”, Çalışma Ekonomisi (Ed: Hüseyin M. Yüceol ve Fatma Fidan), İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/calismaekoau205.pdf>.
- ŞANLISOY, Selim, “Politik İstikrarsızlık - Ekonomik Süreç Politikaları Etkileşimi”, **Sosyoekonomi**, Cilt: 13, Sayı: 13, 2010, s. 191-214.
- ŞENER, Sefer, “Makro İktisat II”, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/makroiktisat2.pdf>.
- ŞENTÜRK, Mehmet ve AKBAŞ, Yusuf Ekrem, “ İşsizlik-Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Karşılıklı İlişkinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”, **Journal of Yaşar University**, Cilt:9, Sayı:34, 2014, s. 5820-5832.
- ŞEREFLİ, Meltem, “Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 13, 2016, s. 136-143.
- ŞİŞECİ, Güneş Nehir ve SÜREKÇİ YAMAÇLI, Dilek, “Enerji İthalatı, Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Araştırma”. **Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2020, s. 253-276.
- ŞİRİNER, İsmail, DOĞRU, Yılmaz, “Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2005,s. 159-182.
- TABAN, Sami, **İktisadi Büyümenin Kaynakları, Aşamaları ve Sınırları**, İktisadi Büyüme (Edt.Güler Günsoy ve Zeynep Erdinç), Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2898, Saray Matbaacılık, 1. Baskı, Ankara, 2013.

- TAKIM, Abdullah, “Türkiye’de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:14, Sayı:2, 2010, s. 315-330.
- TAKIM, Abdullah, “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 27, 2010, s. 315-324.
- TALAS, Cahit, **Toplumsal Ekonomi Çalışma Ekonomisi**, İmge Kitabevi, 7. Baskı, Ankara, 1997.
- TARI, Recep, **Ekonometri**, 6. Baskı, Kocaeli Üniversitesi Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2012.
- TATAOĞLU, Ferda Yerdelen, “The Long and Short Run Effects between Unemployment and Economic Growth in Europe”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Volume: 12, Issue: 1, 2011, pp. 99-113.
- T.C. On Birinci Kalkınma Planı (2019), **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı**, <https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>, Erişim Tarihi: 29.04.2021.
- T.C. TİCARET BAKANLIĞI (2021), **İrlanda Ülke Profili**, Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, <https://ticaret.gov.tr/data/5f521c2b13b87674e88f1ef9/%C4%B0rlanda%20%C3%9Clke%20Profili.pdf>, Erişim Tarihi: 10.05.2021
- T.C. TİCARET BAKANLIĞI (2021), **Yunanistan Ülke Profili**, Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, https://ticaret.gov.tr/data/5f118f2313b87614f041ad63/Yunanistan_profil2.pdf, Erişim Tarihi: 11.05.2021.
- TEKELİ, Seda, **Emek Piyasası İle İlgili Temel Kavramların Tanımlanması, İstihdam ve İşsizlik**, (Edt. Mustafa Kemal Biçerli ve Verdan Canbey Özgüler), Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2678, Eskişehir, 2018.

- TEKİNAY, Aslı, **En değerliler nasıl bulunur?**2020, (<https://www.capital.com.tr/yonetim/insan-kaynaklari/en-degerliler-nasil-bulunur>, Erişim Tarihi: 18.05.2021).
- TERİN, Mustafa, AKSOY, Adem ve GÜLER, İrfan Okan, “Tarımsal Büyümeye Etki Eden Ekonomik Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma”, **Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 3, 2013, s. 41-50.
- TERZİ, Harun ve OLTULULAR, Sabiha, “Türkiye’de Sanayileşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişki”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2004, s. 219-226.
- TİMUR, Mustafa Caner ve DOĞAN, Zehra, “İstihdam Yaratmayan Büyüme: Türkiye Analizi” **Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 2, 2015, s. 231-247.
- TUNALI, Halil, **İktisadi Büyüme**, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ortak Ders Notları, İstanbul, <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/iktisadibuyumeu160.pdf>, Erişim Tarihi: 21.05.2020.
- TUNCER, İsmail ve ALTIOK, Metin, “Türkiye İmalat Sanayinde Büyüme ve Büyümenin İstihdam Yoğunluğu: 1980-2008 Dönemi”, **Çalışma İlişkileri Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2012, s. 1-22.
- TURAN, Güngör, “Türkiye’de Büyüme ve İşsizlik”, **Munich Personal RePEc Archive**, MPRA Paper No: 77773, 2015.
- TÜİK (2020), **İşgücü İstatistikleri Mikro Veri Seti**, 2019, Yayın No: 4584, Ankara. <https://www.tuik.gov.tr/media/microdata/pdf/isgucu.pdf>, Erişim Tarihi: 16.05.2021
- TÜLÜCEHALICI, Nadide Sevil, “**Sosyal Sermaye Faktörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Dinamik Panel Uygulaması**”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Teorisi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri, 2013.

TÜRKAN, Özay Umut, **İşsizlik ve İşsizlikle Mücadele Politikaları**, Çalışma Ekonomisi (Ed: Hüseyin M. Yüceol ve Fatma Fidan), İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Lisans Yayıncılık. (<http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/calismaekoau205.pdf>), Erişim Tarihi: 28.05.2021).

TÜRLÜOĞLU, Esmâ, **“Türkiye’de Ekonomik Büyüme Dinamikleri: Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi Nedensellik Analizi”**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2019.

TÜSİAD, **Türkiye Ekonomisi 2001**, Yayın No: TÜSİAD-T/2001-12-316, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri, İstanbul, 2001.

TÜZEMEN, Özge Barış ve TÜZEMEN, Samet, “İşsizlik ve Büyüme Arasındaki İlişki: Türk İmalat Sanayi Örneği”, **Sosyoekonomi**, Cilt: 27, Sayı: 39, 2019, s.133-150.

TÜZÜN, Osman, EKİNCİ, Ramazan ve CEYLAN, Fatih, “ Okun Yasasının MIDAS Regresyon ile Analizi: Türkiye Örneği”, **İzmir İktisat Dergisi**, Cilt:35, Sayı:1, 2020, s. 53-60.

ULUSOY, Ahmet, **Maliye Politikası**, Derya Kitapevi, Celepler Matbaacılık, 7. Baskı, Trabzon, 2013.

URAS, Ömür, “Türkiye Ekonomisindeki İstihdamsız Büyümenin Ekonometrik Analizi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı: 24, 2016, s. 94-108.

USLU, Hüseyin, “İstihdam Yaratmayan Ekonomik Büyüme: Türkiye için Okun Yasası Çerçevesinde Ekonometrik Bir Analiz”, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:7, Sayı: 1, 2020, s. 101-126.

UŞEN, Şelale, “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Aktif Emek Piyasası Politikaları”, **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 13, 2007, s. 65-95.

- UYĞUN, Uğur ve YARDIMCIOĞLI, Fatih, “Türkiye’de İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Eşbütünleşme Analizi: 1980-2014”, **Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2017, s. 69-78.
- UYSAL, Doğan ve ALPTEKİN, Volkan, “Türkiye Ekonomisinde Büyüme-İşsizlik İlişkisinin VAR Modeli Yardımıyla Sınanması (1980-2007)”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:25, 2009, s. 69-78.
- ÜNAL, Hüseyin ve GÖNÜLAÇAN, Ayşenur, “Türkiye’de Eksik İstihdam Edilenlerin Ortak Özelliklerinin Belirlenmesi: Lojistik Regresyon Analizi”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 176, 2019, s. 128-139.
- ÜNSAL, Erdal M., **Makro İktisat**, Turhan Kitapevi, 5. Baskı, Ankara, 2003.
- ÜNSAL, Erdal M., **İktisadi Büyüme**, Ekin Yayın Evi, 1.Baskı, İstanbul, 2007.
- ÜNSAL, Erdal M., **Makro İktisat**, İmaj Yayınevi, 9. Baskı, Ankara, 2011.
- ÜNVERDİ, Bilal, “**Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Bir Literatür İncelemesi**”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.
- ÜZAR, Umut ve AKYAZI, Haydar, “Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin OECD Ülkeleri Düzeyinde Ekonometrik Bir Analizi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:19, Sayı: 2, 2018, s. 463-479.
- VELEV, Milen, “Unemployment and Economic Growth: Is There a Relationship in the European Union?”, **Acta Oeconomica Pragensia**, Volume: 26, Issue: 4, 2018, pp. 12–29.
- VERGİL, Hasan ve AYAŞ, Necla, “Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği”, **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt: 24, Sayı: 275, 2009, s. 89-114.

- VILLAVARDE, Joséand veMAZA, Adolfo, “The Robustness of Okun’s law in Spain 1980–2004 Regional Evidence”, **Journal of Policy Modeling**, Issue: 31, 2009, pp. 289–297
- YAĞCI, Selin, “**İktisadi Büyüme Teorileri: 1980 sonrası Türkiye’de Makro Ekonomik Değişkenlerin İktisadi Büyüme Etkisi**”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.
- YAMAK, Rahmi ve ERDEM, Havvunur Feyza, **Uygulamalı Zaman Serisi Analizleri Eviews Uygulamalı**, Celepler Matbaa Yayın ve Dağıtım, 1. Baskı, Trabzon, 2017.
- YANICI ERDAL, İrem Özlem, “Türkiye’ de Kayıt Dışı İstihdam ve Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikaları”, **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16, 2019, s. 225-246.
- YARDIMCI, Pınar, “**İçsel Büyüme ve Türkiye’de İçsel Büyüme Etkileyen Faktörlerin Ampirik Analizi**”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, 2006.
- YAVAN, Ali Zafer, “**Türkiye’de İşsizlik: Yapısal ve Yapısal Olmayan Özellikleri**”, Türk Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) Tartışma Tebliğleri Dizisi-1, İstanbul, Yayın No: TÜSİAD-T/97, 10-218, 1997.
- YAVILIOĞLU, Cengiz, “Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomisttik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Bir Yaklaşım)”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2002, s. 49-70.
- YAY, Gülsün Gürkan, “İktisadi Gelişme ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt:52, Sayı: 1, 2002, s. 27-54.
- YILDIRIM, K., KARAMAN, D. ve TAŞDEMİR, Murat, **Makro Ekonomi**, Seçkin Yayıncılık, 10. Baskı, Ankara, 2012.

YILMAZ, Özlem Göktaş, “Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı: 2, 2005, s. 63-76.

YILMAZER, Mine, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1, 2010, s. 241-260.

YÜCEOL, HüseyinMualla, “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Dinamikleri”, **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt:21, Sayı:243, 2006, s. 81-95.

YÜLEK, Murat A., “İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine”, **Hazine Dergisi**, Nisan, Sayı: 6, 1997, s. 1-15.

İnternet Kaynakları

OECD, <https://data.oecd.org/emp/employment-rate.htm>, (Erişim Tarihi: 22.05.2021).

OECD, <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>, (Erişim Tarihi:22.05.2021).

OECD, <https://data.oecd.org/gdp/quarterly-gdp.htm#indicator-chart>, (Erişim Tarihi: 23.05.2021).

https://tuikweb.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2019/turkce/metaveri/tanim/index.html (Erişim Tarihi: 16.05.2021).

TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484> (Erişim Tarihi: 19.05.2021).

EKLER

EK-1: OECD Ülkelerine Ait 2008-2020 Dönemi Büyüme Oranları

Ülkeler /Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ortalama
ABD	-0,13658	2,5367586	2,5637682	1,55083385	2,249547	1,842081	2,525971	3,075515	1,7114249	2,332681	2,996462	2,161178	-3,50004	1,30%
Almanya	0,9598533	5,6963544	4,1855456	3,91410746	0,426367	0,432371	2,217381	1,486782	2,2299999	2,604421	1,267965	0,555438	-4,90345	0,75%
Avusturya	1,4604231	3,7645795	1,8370943	2,92279911	0,680444	0,025506	0,661276	1,014503	1,9894367	2,399587	2,580119	1,418737	-6,59041	0,52%
Belçika	0,4473183	2,0209969	2,8645312	1,69445966	0,73909	0,459292	1,578532	2,041311	1,2668556	1,608133	1,81241	1,743724	-6,42442	0,60%
İngiltere	-0,278728	4,1139493	2,0740509	1,27570844	1,430343	2,186167	2,862729	2,36307	1,7223859	1,740309	1,252591	1,434266	-9,92027	0,32%
Danimarka	-0,51202	-4,906547	1,870987	1,336781	0,226512	0,933338	1,619396	2,342588	3,2459494	2,821749	2,175634	2,849513	-3,28791	0,81%
Fransa	0,2548974	2,8733577	1,9492383	2,19255752	0,31342	0,576326	0,956136	1,112959	1,0954639	2,291419	1,792908	1,508593	-8,11499	0,24%
Hollanda	2,1718873	3,6672066	1,3409776	1,54966322	-1,03117	-0,12699	1,424084	1,958276	2,191714	2,91099	2,360689	1,677484	-3,76739	0,69%
İrlanda	-4,438432	5,0746963	1,7732314	0,60108841	0,127809	1,226854	8,640447	5,176403	1,9937599	9,129441	8,516395	5,5652	3,417822	4,35%
İspanya	0,886964	-3,763146	0,16301	-0,814373	-2,95935	-1,43549	1,383908	3,835173	3,031301	2,973641	2,430047	1,950212	-10,9632	-0,25%
İsveç	-0,450563	4,3397914	5,952117	3,195346	-0,58829	1,187756	2,657803	4,489286	2,0705842	2,567942	1,950007	1,369858	-2,81782	1,35%
İsviçre	2,8	-2,1	3,3	1,9	1,2	1,8	2,4	1,7	2	1,6	3	1,1	-2,9	1,38%
İtalya	-0,962086	5,2809685	1,7132467	0,70724884	-2,98096	-1,84125	-0,00455	0,778243	1,2934023	1,667854	0,941691	0,287392	-8,87119	-1,10%
İzlanda	2,2094964	7,6638095	2,8327749	1,84577918	1,063637	4,55246	1,687215	4,436664	6,3036871	4,194949	4,714814	2,569012	-6,64911	1,27%
Kanada	1,004289	-2,925956	3,089919	3,1461	1,760962	2,329123	2,870036	0,659177	1,001394	3,03988	2,429548	1,861415	-5,4028	1,26%
Lüksemburg	-1,279593	4,3586338	4,865019	2,53923043	-0,35253	3,65424	4,298443	4,305062	4,5744375	1,800931	3,111081	2,297886	-1,31403	1,85%
Norveç	0,4763509	-1,727013	0,7018281	0,981463	2,703062	1,034103	1,969539	1,967113	1,0715453	2,323265	1,118854	0,851853	-0,76246	0,98%
Portekiz	0,3192481	-3,1220796	1,7376253	-1,6961647	-4,05729	-0,92264	0,79219	1,792046	2,0194857	3,506345	2,849326	2,488958	-7,58749	-0,15%
Türkiye	0,8150246	-4,8231541	8,4271044	11,2001106	4,788493	8,485817	4,939715	6,084487	3,3230842	7,501997	2,958967	0,916535	1,756651	4,34%
Yunanistan	-0,335173	-4,3007336	-5,4786492	-10,149315	-7,08235	-2,74177	0,698145	-0,4119	-0,489853	1,280825	1,558975	1,856675	-8,24773	-2,58%

EK-1: OECD Ülkelerine Ait 2008-2020 Dönemi Büyüme Oranları(Devamı)

Japonya	-1,224289	- 5,6932364	4,0979179	0,02380952	1,374731	2,00512	0,296187	1,560665	0,7538266	1,675313	0,558869	0,270305	-4,83033	0,08%
Finlandiya	0,7839915	- 8,0744111	3,185943	2,54717788	-1,39708	-0,90216	-0,36491	0,543659	2,8114578	3,19241	1,311835	1,272402	-2,8931	0,15%
Avusturalya	2,5450147	1,8854032	2,4480452	2,7325291	3,929917	2,099552	2,549	2,295481	2,7300105	2,440906	2,880253	1,944339	-2,50519	2,13%
Yeni Zelanda	-0,181701	1,2027127	1,7581406	1,84000461	2,455837	2,300927	3,747046	3,64028	3,936518	3,52922	3,36679	2,34623		1,40%
Meksika	1,1435846	5,2857441	5,1181182	3,66300791	3,642323	1,354092	2,849773	3,293152	2,6305324	2,113129	2,194992	-0,05453	-8,23947	1,10%
Çekya	2,686412	4,6573311	2,4349022	1,76035962	-0,785	-0,0459	2,262103	5,388381	2,5372845	5,168724	3,198656	2,313605	-5,55556	1,28%
Macaristan	1,0582893	6,6995541	1,1221783	1,93710779	-1,38062	1,860748	4,228951	3,819428	2,1399928	4,316781	5,405297	4,578188	-4,96248	1,33%
Polonya	4,1999543	2,8322576	3,7405533	4,7576251	1,324912	1,136373	3,378568	4,236285	3,1417535	4,830676	5,35368	4,540991	-2,70173	3,12%
Güney Kore	3,012985	0,792699	6,804825	3,685668	2,402531	3,164709	3,202454	2,809103	2,946882	3,159636	2,907398	2,039348	-0,95777	2,76%
Slovakya	5,5748864	5,4555332	5,8712561	2,84721818	1,896742	0,666535	2,64159	4,8149	2,1327278	3,04328	3,768632	2,317023	-5,18804	1,90%
Şili	3,529531	-1,564239	5,844177	6,110919	5,318628	4,045004	1,76674	2,303767	1,711089	1,188573	3,949321	1,054443		2,92%
Estonya	-5,088942	14,433868	2,6903327	7,4266734	3,110235	1,346188	2,987326	1,844885	3,1878195	5,499152	4,355465	4,996442	-2,93225	1,15%
Slovenya	3,509841	-7,548439	1,343748	0,861329	-2,63944	-1,02928	2,768158	2,210082	3,1918536	4,793549	4,3845	3,184343	-5,53221	0,75%
İsrail	3,3151395	0,7859972	5,3084824	4,82510088	1,794061	4,27027	4,172632	2,09183	3,8264496	3,570295	3,586493	3,404502	-2,30619	2,98%
Litvanya	2,6144234	- 14,838611	1,6512407	6	3,843864	3,550071	3,512575	2,154774	2,5188265	4,282598	3,881547	4,338862	-0,82273	1,48%
Şili	3,5	-1,6	5,8	6,1	5,3	4	1,8	2,3	1,7	1,2	3,7	0,9	-5,8	2,92%
G-7	-0,2	-3,7	2,8	1,6	1,3	1,4	1,9	2,2	1,5	2,2	2,1	1,5	-5,0	0,74%
OECD	0,4	-3,4	3,1	2,1	1,4	1,6	2,2	2,7	1,9	2,6	2,4	1,6	-4,7	1,08%
EURO BÖLGESİ	0,4	-4,5	2,1	1,7	-0,9	-0,2	1,4	2,0	1,9	2,6	1,9	1,3	-6,5	0,24%
AB	0,6	-4,3	2,2	1,8	-0,7	-0,0	1,6	2,3	2,0	2,8	2,1	1,6	-6,1	0,45%

EK-2: OECD Ülkelerine Ait 2008-2020 Dönemi İşsizlik Oranları

Ülkeler/ Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ortalama
ABD	5,775	9,266666	9,616667	8,95	8,066667	7,375	6,166667	5,291667	4,866667	4,35	3,9	3,666667	8,091666	6,5
Almanya	7,425	7,641667	6,966667	5,833333	5,383333	5,241667	4,991667	4,633333	4,133333	3,758333	3,4	3,15	4,183333	5,13
Avusturya	4,23433	5,560385	5,21334	5,081195	5,223376	5,66194	6,077244	6,056423	5,710301	5,59376	5,299855	5,159245	6,469067	5,14
Belçika	6,975	7,891667	8,316667	7,166667	7,566667	8,45	8,533334	8,5	7,858333	7,1	5,958333	5,366667	5,625	7,33
İngiltere	5,68196	7,611054	7,867382	8,106182	7,965578	7,603673	6,178483	5,383935	4,892704	4,401906	4,080814	3,833521	4,483186	6
Danimarka	3,708333	6,408333	7,766667	7,758333	7,8	7,391667	6,883333	6,3	6,008333	5,816667	5,116667	5,058333	5,641667	6,28
Fransa	7,425	9,108334	9,266666	9,183333	9,766666	10,31667	10,3	10,35833	10,04167	9,425	9,025	8,45	8,016666	9,28
Hollanda	3,666667	4,35	5,008333	4,991667	5,825	7,241667	7,425	6,891667	6,025	4,858333	3,841667	3,4	3,833333	5,18
İrlanda	6,783333	12,65	14,55833	15,40833	15,49167	13,78333	11,91667	9,958333	8,408334	6,741667	5,766667	4,966667	5,65	10,16
İspanya	11,26667	17,86667	19,875	21,40833	24,79167	26,11667	24,45	22,075	19,65	17,23333	15,26667	14,10833	15,54167	19,2
İsveç	6,166667	8,3	8,575	7,766667	7,966667	8	7,933333	7,4	6,95	6,683333	6,325	6,766667	8,291667	7,47
İsviçre	4,391667	5,891667	7,275	8,208333	8,891666	10,15833	9,741667	9	8,008333	6,6	5,125		4,891667	4,33
İtalya	6,77	7,88	8,5	8,51	10,88	12,35	12,81	12	11,77	11,28	10,68	10,03	9,28	10,08
İzlanda	3,333333	8,016666	8,3	7,675	6,633333	5,841667	5,408333	4,508333	3,341667	3,283333	3,1	3,933333	6,433333	5,37
Kanada	6,175	8,375	8,116667	7,558333	7,333333	7,125	6,941667	6,941667	7,05	6,4	5,891667	5,733333	9,558333	7,17
Lüksemburg	4,916667	5,116667	4,583333	4,833333	5,066667	5,875	6,05	6,458333	6,333333	5,616667	5,5	5,591667	6,791667	5,59
Norveç	2,733333	3,283333	3,733333	3,408333	3,3	3,758333	3,633333	4,5	4,758333	4,191667	3,875	3,7	4,45	3,76
Portekiz	8,783334	10,68333	11,98333	12,88333	15,78333	16,45833	14,125	12,65833	11,175	9,016666	7,05	6,55	7	11,09
Türkiye	10,025	13,04167	11,15	9,141666	8,433333	9,05	9,958333	10,30833	10,90833	10,925	10,975	13,7	13,13	10,82
Yunanistan	7,766667	9,625	12,75	17,91667	24,49167	27,49167	26,55	24,95833	23,56667	21,53333	19,30833	17,33333	16,43	19,87

EK-2: OECD Ülkelerine Ait 2008-2020 Dönemi İşsizlik Oranları (Devamı)

Japonya	3,991667	5,066667	5,05	4,583333	4,35	4,025	3,591667	3,375	3,116667	2,808333	2,441667	2,35	2,775	3,66
Finlandiya	6,366667	8,241667	8,383333	7,775	7,683333	8,191667	8,658334	9,375	8,791667	8,633333	7,358333	6,691667	7,758333	8
Avusturalya	4,141667	5,325	4,841667	4,575	4,883333	5,358333	5,641667	5,733333	6,033333	5,516667	4,858333	4,508333	5,391667	5,49
Yeni Zelanda	4,025	5,875	6,225	6,025	6,475	5,85	5,425	5,4	5,125	4,725	4,325	4,1	4,6	5,24
Meksika	3,974655	5,479068	5,380876	5,233573	4,952769	4,929466	4,828958	4,352943	3,881356	3,419046	3,328549	3,49458	4,437142	4,44
Çekya	4,408333	6,683333	7,291667	6,716667	6,975	6,966667	6,116667	5,058333	3,966667	2,908333	2,266667	2,016667	2,55	4,92
Macaristan	7,8	9,675	10,8	10,66667	10,675	9,85	7,5	6,633333	4,975	4,05	3,591667	3,3	4,125	7,2
Polonya	7,041667	8,116667	9,675	9,65	10,10833	10,34167	9,016666	7,525	6,191667	4,883333	3,858333	3,283333	3,175	7,14
Güney Kore	3,175	3,633333	3,708333	3,408333	3,225	3,1	3,491667	3,591667	3,675	3,683333	3,833333	3,783333	3,941667	3,56
Slovakya	9,575	12,11667	14,5	13,68333	13,95833	14,225	13,20833	11,5	9,666667	8,125	6,541667	5,766667	6,725	10,74
Şili	7,7925	9,675	8,15	7,125	6,545561	6,08222	6,495096	6,328377	6,684913	6,965175	7,376639	7,22264	10,7778	7,48
Estonya	5,516667	13,575	16,74167	12,425	9,991667	8,566667	7,383333	6,208333	6,766667	5,816667	5,375	4,4	6,791667	8,43
Slovenya	4,39	5,89	7,28	8,24	8,92	10,18	9,79	9,03	8,03	6,6	5,16	4,47	5,01	7,13
İsrail	6,099141	7,544086	6,636595	5,602376	6,85	6,208333	5,908333	5,241667	4,808333	4,216667	4	3,8	4,325	5,48
Letonya	8,091666	5,825	13,8	17,84167	15,39167	13,40833	11,8	10,725	9,133333	7,9	7,116667	6,183333	6,283333	11,45
Litvanya	8,516666	11,2775	12,08	11,84167	10,895	10,43417	9,705833	9,166667	8,960834	9,274167	9,425834	9,719167	10,545	10,3
G-7	5,84	8,01	8,17	7,65	7,38	7,11	6,40	5,82	5,47	4,99	4,56	4,29	6,51	6,32
OECD	6,16	8,31	8,52	8,11	8,10	8,00	7,45	6,88	6,47	5,94	5,50	5,42	7,16	7,08
EURO BÖLGESİ	7,60	9,66	10,24	10,26	11,45	12,07	11,66	10,90	10,04	9,08	8,20	7,57	7,95	9,74
AB	7,26	9,20	9,93	9,93	10,93	11,44	10,90	10,07	9,15	8,16	7,28	6,72	7,15	9,08

EK-3: OECD Ülkelerine Ait 2008-2020 Dönemi İstihdam Oranları

Ülkeler/ Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ortalama
ABD	70,89	67,62595	66,68977	66,64754	67,13661	67,35994	68,14875	68,70962	69,35136	70,11017	70,72614	71,35841	65,90254	68,4
Almanya	70,1	70,325	71,25	72,7	73	73,5	73,775	73,975	74,65	75,25	75,9	76,7	73,2	73,43
Avusturya	73,20431	72,05107	72,37024	72,65694	72,34558	71,97044	71,56635	72,15796	72,4315	72,98936	73,76588	74,32143	72,65	72,65
Belçika	62,4	61,6	62,025	61,925	61,825	61,8	61,9	61,8	62,3	63,125	64,45	65,3	60,6	62,54
İngiltere	71,5	69,875	69,375	69,3	69,975	70,525	71,9	72,725	73,475	74,125	74,7	75,175	73	71,88
Danimarka	76,325	73,525	71,8	71,625	71,025	70,775	71,1	71,975	72,675	73,225	74,125	75	72	72,76
Fransa	64,925	64,075	64	63,9	64,025	64,05	63,65	63,825	64,175	64,725	65,3	65,55	64,925	64,925
Hollanda	74,925	74,625	73,925	74,175	74,35	73,575	73,125	74,15	74,825	75,85	77,2	78,15	73,15	74,91
İrlanda	69,65	63,65	61	60,025	59,9	61,725	63,15	64,775	66,425	67,65	68,65	69,55	59,9	64,31
İspanya	64,475	59,95	58,85	58,025	55,75	54,825	56	57,8	59,55	61,1	62,4	63,3	58,86	58,87
İsveç	74,325	72,2	72,15	73,575	73,775	74,4	74,85	75,525	76,2	76,85	77,375	77,125	73,5	74,86
İsviçre	79,5	79	77,325	78,35	78,475	78,4	78,75	79,2	79,6	79,8	80,1	80,475	75	79,08
İtalya	58,65	57,35	56,75	56,8	56,625	55,525	55,7	56,275	57,25	57,975	58,525	59,05	55,6	57,08
İzlanda	83,575	78,325	78,175	78,475	79,675	81,1	82,95	84,725	86,525	86,1	85,075	84,1	78,475	80,44
Kanada	73,35	71,26667	71,29166	71,71667	71,925	72,29166	72,13333	72,35833	72,33334	73,15833	73,53333	74,15	70,1	72,46
Lüksemburg	63,425	65,2	65,2	64,625	65,85	65,725	66,625	66,15	65,575	66,275	67,1	67,95	65,8	65,8
Norveç	77,95	76,425	75,3	75,3	75,75	75,425	75,225	74,8	74,3	74	74,8	75,3	74	75,275
Portekiz	68,025	66,075	65,275	63,825	61,425	60,625	62,625	63,925	65,25	67,825	69,7	70,475	65,42	65,42
Türkiye	44,85	44,225	46,275	48,4	48,9	49,525	49,525	50,15	50,65	51,55	51,975	50,3	46,3	48,66
Yunanistan	61,425	60,85	59,1	55,1	50,8	48,8	49,425	50,8	52,025	53,5	54,9	56,5	48,8	54,00192

EK-3: OECD Ülkelerine Ait 2008-2020 Dönemi İstihdam Oranları(Devamı)

Japonya	70,8734	70,17559	70,28754	70,82615	70,61858	71,7585	72,7607	73,39278	74,44646	75,32627	76,88937	77,73985	72,92	72,9245
Finlandiya	71,05	68,725	68,15	69,025	69,375	68,875	68,725	68,55	69,075	69,975	72,075	72,95	69,55	69,55
Avusturalya	70,825	70,325	70,775	71,1	71,425	71,4	71,075	71,1	71,55	72,2	73,025	73,525	70,825	73,2
Yeni Zelanda	74,55002	72,72729	72,10973	72,40391	71,85777	72,72184	74,17313	74,24967	75,57751	76,91602	77,49548	77,46288	71,85	74,35
Meksika	60,66586	59,784	59,66136	60,02428	60,90891	60,8422	60,40805	60,74515	61,04717	61,12864	61,52908	62,20382	59,6	60,66
Çekya	66,55	65,375	64,975	65,725	66,55	67,725	68,975	70,225	71,95	73,625	74,825	75,125	69,3	69,3
Macaristan	56,4	55,05	54,95	55,425	56,675	58,075	61,775	63,95	66,525	68,175	69,25	70,125	60,87	60,87
Polonya	59,375	58,95	59,3	59,675	60	61,675	62,925	64,5	66,125	67,4	68,2	59,3	62,28	62,28
Güney Kore	63,9557	63,0171	63,38788	63,91484	64,34369	64,62727	65,56622	65,90981	66,07566	66,62926	66,61324	66,82268	63	65,07
Slovakya	62,25	60,175	58,775	59,325	59,725	59,85	60,975	62,725	64,85	66,175	67,575	68,425	62,57	62,57
Şili	57,2645	56,06453	60,1041	62,04338	62,65226	63,15082	63,23605	63,49899	63,34484	63,90356	64,0955	64,09287	62,25	61,98
Estonya	70,075	63,775	61,25	65,3	67,15	68,475	69,575	71,875	72,1	74,125	74,775	75,3	65,15	69,14
Slovenya	68,575	67,525	66,2	64,4	64,075	63,275	63,9	65,225	65,85	69,275	71,125	71,875	64,5	66,6
İsrail	59,82737	59,21324	60,1636	60,87873	66,5	67,05833	67,86667	68,31667	68,575	69,025	69,03333	68,94167	66,5	65,53
Letonya	60,35	58,5	60,825	62,975	65,05	66,3	68,1	68,725	70,1	71,8	72,3	71,8	65,05	66,05
Litvanya	64,4	59,875	57,55	60,2	62,025	63,725	65,65	67,25	69,375	70,375	72,4	72,975	60,52	65,1
G-7	69,59	67,69	67,31	67,54	67,81	68,11	68,72	69,22	69,91	70,65	71,40	72,03	69,70	69,01
OECD	66,16	64,59	64,45	64,80	65,04	65,24	65,77	66,35	67,00	67,71	68,37	68,77	66,13	66,18
EURO BÖLGESİ	65,75	64,33	64,03	64,15	63,73	63,45	63,80	64,45	65,42	66,33	67,28	67,95	67,10	65,21
AB	64,85	63,60	63,35	63,42	63,25	63,13	63,75	64,55	65,58	66,72	67,65	68,40	67,63	65,06

ÖZGEÇMİŞ